

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2011

Bc. Eliška Waageová

Univerzita Pardubice
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Nakladatelství Kamilla Neumannová

Bc. Eliška Waageová

Diplomová práce
2011

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Eliška WAAGEOVÁ**
Osobní číslo: **H09665**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Nakladatelství Kamilla Neumannová**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Tato diplomová práce si klade za cíl popsat nakladatelskou činnost Kamilly Neumannové v kontextu celého tehdejšího nakladatelského a kulturního světa. Popsány budou i osobní pohnutky a životní osud samotné Kamilly Neumannové. Dále se práce bude zabývat jednotlivými knižními edicemi jak z hlediska výběru titulů, tak z hlediska zpracování jednotlivých knih, budou představeni jednotliví spolupracovníci nakladatelství. Vzhledem k v existenci početné konkurence bude nakladatelství představeno jako součást kulturního celku, v interakci s ostatními nakladateli a knižním světem doby působení výše zmíněného nakladatelského domu, tedy mezi lety 1905 až 1931.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BOHATCOVÁ, Myrijam: Česká kniha v proměnách století. Praha 1990. ISBN 80-7038-131-0. KARÁSEK ze Lvovic, Jiří: Vzpomínky. Thyrsus, Praha 1994. ISBN 80-901774-0-9. KAUTMAN, František: St. K. Neumann. Člověk a dílo (1875-1917). Academia, Praha 1966. Kol. Autorů: Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Academia, Praha. ISBN (soubor) 978-80-200-1572-3. NEUMANN Stanislav Kostka: Vzpomínky. Svoboda, Praha 1948. ŠTORCH-Marien, Otakar: Sladko je žít. Vzpomínky. Československý spisovatel, Praha 1966. ZACH, Aleš: Nakladatelská pouť Jiřího Karáska ze Lvovic. Thyrsus, Praha 1994. ISBN 80-901774-1-7. ZACH, Aleš: Ediční dílo Kamilly Neumannové: bibliografický soupis k 100. výročí jejího narození a 20. výročí úmrtí. Strahovská knihovna památníku národního písemnictví, Praha 1976. ZACH, Aleš: Stopami pražských nakladatelských domů: Procházka mizející paměti českých kulturních dějin. Thyrsus, Praha 1996. ISBN 80-901774-4-1.

Vedoucí diplomové práce:

prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2010

Termín odevzdání diplomové práce:

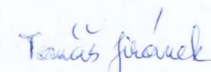
31. března 2011

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci

využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č.

121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření

licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že

pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na

vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích 31.3.2011

Bc. Eliška Waageová

Poděkování

Chtěla bych tímto poděkovat prof. Mileně Lenderové, Csc. za vedení práce a cenné připomínky a podněty, bez nichž by práce nevznikla, a PhDr. Anně Machové za korektury závěrečné podoby textu.

Anotace

Tato diplomová práce si klade za cíl popsat nakladatelskou činnost Kamilly Neumannové v kontextu celého tehdejšího nakladatelského a kulturního světa. Popsány budou i osobní pohnutky a životní osud samotné Kamilly Neumannové. Dále se práce bude zabývat jednotlivými knižními edicemi jak z hlediska výběru titulů, tak z hlediska zpracování jednotlivých knih, budou představeni jednotlivý spolupracovníci nakladatelství. Vzhledem k existenci početné konkurence bude nakladatelství představeno jako součást kulturního celku, v interakci s ostatními nakladateli a knižním světem doby působení výše zmíněného nakladatelského domu, tedy mezi lety 1905 až 1931.

Klíčová slova

Neumannová, Kamilla; Procházka, Arnošt; Knihy dobrých autorů

Title

The publishing house of Kamilla Neumanová

Annotation

This graduation work is target to description of publishing work of Kamilla Neumannova publishing, in context of his era, world of culture and of that time publishing background. In description will be used a personal motives of Kamilla Neumannova, her life and fate. In work will be used a comparation between her edition, published in their company, will be compared by selection of authors, books, genres, etc too. Will be also presented each coworkers of publising. Because of high-competition in this market between year 1905 and 1931 will be publishing company presented like part of world of culture, like interaction between other publishing companies and books world too.

Keywords

Neumannová, Kamilla; Procházka, Arnošt; Knihy dobrých autorů

Obsah

1. Úvod.....	9
2. Kamilla Neumannová.....	10
2.1 Život s S. K. Neumannem.....	11
2.2 Olšanská vila.....	18
2.3 Dobová atmosféra.....	24
2.4 Sen o krásné knize.....	28
2.5 Kmen.....	36
2.6 Ženy v nakladatelské praxi.....	39
3. Nakladatelství Kamilla Neumannová.....	45
3.1 Přínos nakladatelství.....	56
3.2 Vývoj cen.....	59
4. Literární obraz nakladatelství Kamilly Neumannové.....	62
4.1 Knihy dobrých autorů.....	65
4.1.1 Národnostní rozložení děl a autorů.....	71
4.1.2 Žánrové rozložení děl KDA.....	74
4.1.3 Čeští autoři v KDA.....	75
4.1.4 Časové rozložení titulů.....	78
4.2 Čeští autoři.....	79
4.3 Knihy pro bibliofily a Umělecké monografie.....	80
4.4 Místo mezi konkurencí.....	82
4.4.1 Okruh Moderní revue.....	84
4.4.1.1 Knihovna Moderní revue.....	85
4.4.1.2 Symposion.....	88
4.4.1.3 Moderní bibliothéka.....	90
5. Spolupracovníci.....	93
5.1 Antonín Bouček.....	93
5.2 Arnošt Procházka.....	95
5.3 Grafici a výtvarníci.....	98
5.4 Překladaelé.....	105
6. Závěr.....	107
7. Resumé.....	111
8. Osobnostní rejstřík.....	112
9. Přílohy.....	114
10. Literatura a prameny.....	123

1. Úvod

Tato diplomové práce s názvem *Nakladatelství Kamilly Neumannové* se zabývá nejen postavou samotné nakladatelky, ale i analýzou produkce celého podniku. Pro ilustraci a dokreslení souvislostí je věnována pozornost také dobové atmosféře v rámci celé české kultury, okolním nakladatelským podnikům a fenoménu bibliofilie, který vznikl na začátku 20. století.

První část práce se zaměřuje na osobnost Kamilly Neumannové, první ženy známého anarchisty a básníka Stanislava Kostky Neumanna, a na životní situaci jí samotné a celé její rodiny, ve které se ocitla koncem roku 1904, kdy se z existenčních důvodů tato statečná žena pustila do samostatného podnikání. S tím souvisí i prostředí tzv. Olšanské vily, kterou Neumann zanechal ženě a dětem po svém odchodu od rodiny a která se stala redakcí nakladatelství Kamilly Neumannové. V tomto prostředí vykryštovala podoba nakladatelství a řada spolupracovníků přešla z Neumannova Nového kultu do podniku jeho ženy. Druhá část spolupracovníků pak přišla s Arnoštem Procházkou a nakladatelství se tak dostalo do okruhu *Moderní revue*, kam spolu s Neumannovou patřily kromě samotné *Moderní revue* a její Knihovny i podniky *Symposion* a *Moderní bibilothéka*. Procházka se také stal editorem nakladatelství Neumannové.

Nakladatelství působilo v letech 1905-1931 s tím, že přípravy k vydávání započaly již v listopadu roku 1904 bezprostředně po Neumannově odchodu. Vycházely zde celkem 4 edice: *Knihy dobrých autorů*, *Čeští autoři*, *Knihy pro bibliofily* a *Umělecké monografie*. *Knihy dobrých autorů* byla stěžejní edice a v práci jí bude věnována největší pozornost. V poslední části práce pak budou krátce představeni spolupracovníci Kamilly Neumannové, kteří dali jejímu podniku tvář a kteří se stali její oporou při práci a výchově dětí.

První část práce je psána na základě vzpomínkové literatury, druhá polovina pak na základě komparativních a statistických metod, kde jsou vstupními daty ediční soupisy zmiňovaných nakladatelství. Využitým materiálem jsou i druhé až čtvrté stránky knižních obálek *Knih dobrých autorů*. Na závěr práce je přiložen osobnostní rejstřík se základními životopisnými údaji zmíněných osobností a obrazová příloha s ukázkou produkce nakladatelství Kamilly Neumannové.

2. Kamilla Neumannová

Kamilla Neumannová, rozená Krémová, se narodila 23. března roku 1874 rodičům Františkovi Krémovi, pražskému holiči, a jeho ženě Aloisii, rozené Šaňkové, jako jejich jediné dítě. Otcův holičský závod se nalézal v Praze na Betlémském náměstí. Kamilla zemřela roku 1956 v Tuchoměřicích. Rodina Krémových odvozovala svůj původ od italské Cremy nebo Cremony, alespoň podle vyprávění pana Františka. Zde má také s největší pravděpodobností původ psaní křestního jména Kamilla se dvěma „L“, čímž chtěla akcentovat jistou cizokrajnost svého původu. Lze se setkat s oběma variantami jména; v práci bude jméno psáno se dvěma „L“, tedy Kamilla, pouze v citovaných vzpomínkách současníků bude ponechána varianta s jedním „L“, tedy Kamila, pokud je takto psáno v originále. Rozkolísanost psaní křestního jména je značná, a to i v úředních dokumentech. Ale jelikož se verze Kamilla objevuje v tiráži jejích vydaných knih, bude tento způsob psaní v práci upřednostněn. Stejně tak uvádí její jméno se dvěma „L“ i Lexikon české literatury.

Když Kamille Krémové bylo kolem dvaceti let, poznala anarchistu, bohéma a básníka S. K. Neumanna (1875-1947), do kterého se zamilovala a provdala se za něj. Manželství však nebylo trvalé. Po manželově odchodu a jejich rozloučení byla nucena finančně zajistit rodinu i sebe, zejména pak dvě malé děti narozené z tohoto svazku, a tak začala v olšanské vile, která jí zbyla po odchodu manžela, za podpory přátel vydávat *Knihy dobrých autorů* (KDA), kterážto edice se stala páteřním počinem celého nakladatelského domu Kamilla Neumannová a jejíž název byl ve své podstatě zástupným označením pro celý podnik.

Jaká byla Kamilla Neumannová žena ve skutečnosti, to dnes už asi jen těžko zjistíme, avšak lidé pohybující se okolo ní a nakladatelství se shodují na tom, že to byla žena veselá, bohémsky smýšlející, odhodlaná, obětavá a milující matka. Byla to žena, která se dovedla poprat s osudem: neupadla do letargie opuštěné matky dvou malých dětí, ale naopak manželův odchod pro ni znamenal nastartování slibné samostatné kariéry, ve které se jí dostalo širokého uznání a kterou si vydobyla pevné místo v dějinách české knihy a literatury vůbec. S prázdnýma rukama, ale o to s větším odhodláním se pustila do práce, která ji měla zajistit obživu a zprvu snad ani nečekala, jakého významu dosáhne a jakých poct se jí bude na sklonku života dostávat.

2.1 Život s S. K. Neumannem

Právnický a knihomil, člen Neumannovy družiny a spolužák V. H. Brunnera z dob gymnaziálních, Kamill Resler popisuje vzájemné seznámení mladého básníka Neumanna a Kamilly Krémové; šlo o jejich první setkání v Pardubicích, kam oba přijeli na návštěvu za známými, respektive příbuznými v případě Kamilly. Bylo jim v té době kolem šestnácti let. Pak se vídali v Praze ještě před procesem s Omladinou, „když [Neumann] se svým přítelem, mladým novinářem Antonínem Holzbachem, přicházel do společnosti mladých lidí,“¹ vzpomíná Resler. Pak přišlo zatýkání a Neumann i Holzbach se ocitají ve vazbě, kde roku 1893 došlo ke krátkému, ale intenzivnímu setkání budoucích manželů. „Bylo to jen střetnutí rozhořelých zraků, několik vět a stisk ruky, které tu na vězeňské chodbě vyměnili oba mladí lidé, zachvácení vzájemným prudkým citem,“² pokračuje ve svém líčení pardubický rodák Kamill Resler. Kamilla sem doprovázela svoji přítelkyni Františku Zemanovou, jenž byla družkou Holzbachovou.

Kamilla se stala básníkovou důvěrnicí během vyšetřování i samotného procesu – po celou dobu dostávala od básníka tajné dopisy. Aby se mohli vídat, požádal básník svoji matku, aby mladou dívku brala s sebou, když šla za ním na návštěvu. Za Neumannova uvěznění na plzeňských Borech si korespondují, Kamilla mu obstarává čísla *Moderní revue* (u této příležitosti se dívka poprvé setkala s Arnoštem Procházkou, avšak zatím netušila, že to bude další osudový muž jejího života) a po jeho propuštění, tedy v roce 1896, ve věku 22 let uzavírají sňatek. Básník své první velké lásce dedikoval svůj literární debut – básnickou sbírku *Nemesis, bonorum custos ...* Kamilla, jejíž literární zájmy byly podněcovány již v měšťanské škole, díky svému manželovi poznala mladou uměleckou generaci, do které se také úspěšně zařadila. Dokonce nějaký čas působila jako ochotnická herečka, ale to se prý u její rodiny, hlavně u otce, nesetkalo s příliš velkým porozuměním. Publiku se představila v roce 1896 v rámci *Intimního volného jeviště*, a to ve hře *Rytíř, smrt a ďábel* autora Rudolfa Lothara, kterou režíroval Arnošt Procházka. Intimní volné jeviště byl spolek, který byl v roce 1896 založen Karáskem ze Lvovic, Procházkou a Neumannem, uváděli hry, recitační večery a přednášky. Jak témata přednášek, tak náměty her opisovaly vývoj skupiny od psychologicky intimní literatury k symbolismu. Činnost spolku byla ukončena a spolek byl rozpuštěn v roce 1899. Ve výše zmíněném představení hrála Kamilla Krémová ďábla a Kamill Resler zachytil

1 ed. Holý, Jiří – Milada Chlívková: Stanislav Kostka Neumann: Konfese a konfrontace I. Básně, fejetony, vzpomínky. Praha 1988, s. 71.

2 Tamtéž, s. 72.

ve svém životopisném článku o Kamille Neumannové publikovaném v *Margináliích* v letech 1944-1946 vzpomínku na tuto premiéru: „Kamilla Krémová sehrála svou roli tak znamenitě, že ji režisér opojený úspěchem večera, když sešla z jeviště do zákulisí, objal a políbil. Když mu mladá herečka, zahrnutá takovým projevem nadšení, zaraženě řekla, že to řekne svému snoubenci, pohněval se na ni a když to pak udělala, nedovolil jí, aby hrála v dalších představeních.“³ Není divu, že když syn Stanislav zatoužil stát se hercem, byl v tom matkou podporován.

Manželství, ze kterého vzešly dvě děti, vydrželo pouhých 5 let: od roku 1904 žili manželé Neumannovi odloučeně, ale právní rozvod byl uskutečněn až během první světové války. Po básnickově odchodu žila Kamilla s dětmi a tchyní dále ve vile v Praze, zatímco on odchází do Vídně a na Moravu, kde zakládá novou rodinu a znovu se ožení. Kamilla sice také nežije bez partnerů, ale nikdy se podruhé nevdá.

Vraťme se však do doby, kdy Stanislav Kostka Neumann uvedl Kamillu mezi své kamarády, přívržence a známé a do jejich společenského a společného života. Z jeho *Vzpomínek*⁴ lze dobře vypořádat kulturní prostředí, ve kterém Kamilla žila a ve kterém začala působit jako nakladatelka, kde získala kontakty, které jí pak pomohly při redakční činnosti. Neumann se ve svých vzpomínkách věnuje více veřejnému životu než tomu soukromému, ale i tak lze ve výše zmíněném pramenu vyčíst základní informace o jeho prvním manželství. Nastínil čtenáři *Vzpomínek* vztahy, které panovaly v anarchistickém prostředí a které byly určující pro další činnost v rámci této komunity.

Do básnickova života mladá dívka Kamilla definitivně vstoupila uprostřed kauzy s tzv. Omladinou. Neumann byl zapojen do radikálního spolku mládeže pokrokovějšího měšťanstva, které nebylo spokojeno s mladočeskou politikou. Kauza vyvrcholila v době, kdy členové spolku byli policií obviněni z pokusu rozvrátit mocnářství. Když Neumann líčí celý proces a své uvěznění, staví se do pozice rebela, kterému je vše v podstatě jedno a který je nad věcí, je mu jasné, že všechno je jen pouhá komedie. Bere vše jako jednu velkou hru mládí, jako kapitolu, která je už dávno uzavřená (vzpomínky vznikají ve 20. letech 20. století), ke které se nemá pomalu cenu vracet. Kamilla, v této době ještě pouhá milénka, je zmíněna jen několikrát, a to vždy jako nezbytný člověk, ale její existence jakoby byla

3 Resler, Kamill: Kamilla Neumannová, vydavatelka Knih dobrých autorů. *Marginálie*, ročník 18/1944-1946, s.38-44, 82-90.

4 Neumann, Stanislav Kostka: *Vzpomínky*. Praha 1948.

samozřejmostí, kterou není nutno rozvádět do podrobností. Soukromý a rodinný život není pro anarchického básníka ničím důležitým a podstatným, ničím, na co by se měl vázat a brát ohledy, bylo pro něj jednodušší utíkat od povinností. Zároveň to lze chápat jako výraz přesvědčení, že tento v podstatě „bulvár“ není hoden toho, aby si ho pozdější čtenáři připomínali. Tyto vzpomínky nejsou niterným výrazem soukromého života; autor akcentuje život veřejný, aby pro budoucího čtenáře zachytil těžkou politickou dobu, ve které žil jako mladý a kde se utvářely jeho tvůrčí postoje. Neumann na setkání s Kamillou ve vyšetřovací vazbě vzpomíná následujícím způsobem: „V kanceláři vyšetřujícího soudce počal při jedné návštěvě také první vážný román mého života...“⁵ Volí velká slova – je víc než jasné, že Kamilla bude zcela odlišná žena, než všechny jeho dosavadní i budoucí milenky. Vše se odehrálo ještě před procesem a Neumannovým odchodem do věznice na Bory. V prosinci 1893 byl Neumann propuštěn na z vazby a „matka a milenka si mne odvážely v drožce na Vinohrady,“⁶ dodává sám básník a pokračuje: „Já jsem po svém návratu z novoměstské trestnice prožíval svou provisorní svobodu hlavně v okovech lásky.“⁷ Kamilla mu zpříjemňovala čekání na soud a rozsudek, který ho zanesl do Plzně. Neumann, zdá se, našel svoji momentální životní lásku, se kterou bezprostředně po propuštění z Borské věznice uzavřel civilní sňatek, čímž potvrdil jistou výjimečnost této ženy, která se měla stát matkou dvou jeho dětí.

Manželství však nedopadlo dobře – skončilo, láska vyprchala a Neumann odešel 8. listopadu 1904 do Vídně se svojí novou přítelkyní a jednou ze svých milenek Boženou Hodačovou. Rodině v Praze zanechal veškerý svůj majetek. Neumann měl příležitost ukázat, že jím hláсанé zásady volné lásky jsou v praktickém životě realizovatelné. K tomu se hodlal oprostít od dosavadního způsobu života a ve vile spatřoval cosi, co jej příliš svazuje s měšťáctvím, představovala příliš závazný majetek, jen by mu překážela a připomínala by mu ony měšťácké a aristokratické kořeny. Navíc tu byly děti a matka. Neumann prostě utekl z domova. Svým odchodem se vzdal práv a povinností, ale kontakty, jak bude ještě popsáno, úplně nepřetrhal. Do Prahy se jednou vrátí, ale už ne k rodině.

Božena Hodačová byla sestra manželky básníka a člena olšanské společnosti Adolfa Racka, absolventka vyšší dívčí školy, vychovatelka a domácí učitelka. Do olšanské vily byla oficiálně uvedena právě svou sestrou. „U Neumannů v ten den byla opravdu pestrá společnost

5 Neumann, Stanislav Kostka: *Vzpomínky*. Praha 1948.; s. 48.

6 Tamtéž, s. 48.

7 Tamtéž, s. 51.

mladých literátů – vila číslo 45 na Olšanech byla totiž pověstnou branou, jíž se vcházelo na Parnas. To byl Neumannův koníček, vyhledávat a uvádět mladé literáty na horu Múz,⁸ vzpomínala Božena na svůj první den v básnickově společnosti. „Neumann se okamžitě zamiloval do zemité, smyslově vzrušující a přitažlivé dívky, která se ostře odlišovala od secesního pozadí olšanské vily i s jejími obyvateli,⁹ dodává František Kautman. Paní Kamilla a Boženina setra se snažily dívku přesvědčit, aby na básníka zapoměla a odešla, ale nezdařilo se. Fráňa Šrámek, básníkův přítel a člen jeho společnosti, oba milence již zmíněného dne 8. listopadu roku 1904 posadil na vlak do Vídně. Někteří z Neumannových přátel měli toto anarchistovi však za zlé – jak vzpomíná Božena Hodačová-Neumannová, jednalo se hlavně o Arnošta Váňu: „Měl rád paní Kamilu, byl jí nadšen a opustit ji pokládal za známku zločinnosti.“¹⁰ Obdobně se na Boženu díval i přítel Franta Racek: „Racek se na mě díval spatra, ba skoro hrozivě, vždyť byl velkým přítelem Kamily, za níž často jezdil do Prahy, a ve mně teď viděl ženu, která jejího muže vtáhla do svých sítí.“¹¹ Kamilla evidentně okouzila nejen samotného vůdce olšanského spolku, ale i řadu jeho kolegů a kamarádů. Nelze zapomínat na to, že to byla společnost preferující nezávazný život. Mladá paní Neumannová je návštěvníky vily, jak pravidelnými, tak náhodnými, líčena jako družná a veselá osoba, která každého uvítala s úsměvem a ochotně návštěvníky uváděla do domu a sdílela nadšení, přišel-li někdo, kdo hodlal rozšířit zdejší umělecký kroužek.

Rozchod Neumannových však nenechal chladným dobový tisk, medializování kauzy paní Kamille znepríjemňovalo život, až sama písemně vystoupila v Novém kultu následujícími slovy: „Žádám pp. žurnalisty, aby ani z politických ani z jiných důvodů nestarali se o mé rodinné záležitosti. Není to delikátní a není to zdravé pro čtenáře, kteří beztak si libují příliš v různých 'aférách' a 'senzacích.'“¹²

Kamilla byla možná ráda, že Neumann nakonec odjel – podle vzpomínek paní Boženy byl básník vášnivý hráč karet a stálý návštěvník hostinců, kde utratil téměř veškerý svůj honorář, rodina mu byla v podstatě lhostejná, pokud od ní něco nepotřeboval, stále se držel milenek. Vedl život na dluh, což Boženu pochopitelně trápilo. Tato situace vyostřila vzájemný vztah obou básnickových osudových žen: Božena trpí nedostatkem a Kamilla se dokázala

8 ed. Holý, Jiří – Milada Chlábková: Stanislav Kostka Neumann: Konfese a konfrontace I. Básně, fejetony, vzpomínky. Praha 1988, s. 88.

9 Kautman, František: St. K. Neumann. Člověk a dílo (1875-1917). Praha 1966, s. 75.

10 Neumannová, Božena: Byla jsem ženou slavného muže. Brno 1998, s. 52.

11 Tamtéž, s. 109.

12 Nový kult, 8/1905 – Vídeň. s. 168.

pomstít: „Tak se stalo, že o naší situaci se dozvěděla i Bouřlivákova žena v Praze. Poslala nám v krabici králíka s poznámkou 'bona fide'. Volky-nevolky přijali jsme to od ní, kdybychom však tušili, že chodí po Praze a kdekomu vypravuje, že musí teď svého muže i 'ji' živit, dále bychom se potýkali s hladem i s nouzí,“¹³ poznamenala si do svých vzpomínek Božena.

Božena byla do básníka zamilovaná a vzhlížela k němu, dostala se do zajetí svých citů, i když si uvědomovala důsledky svého takřka pošetilého činu. Ve své vzpomínkové knize *Byla jsem ženou slavného muže*¹⁴ nám o této životní etapě a svém vztahu k básníkovi nechává bohaté sebekritické svědectví. Ale je si vědoma svého trochu výjimečného postavení, když s ní básník odjel: „On odešel kvůli mně od své ženy. Čeho nedosáhla žádná z jeho milenek, dosáhla jsem já nechtíc,“¹⁵ vzpomíná nová básníková družka a matka jeho druhé dcery Soni. Božena se v podstatě obdivovala paní Kamille, že všechno zvládla s jistou grácií, sama si netroufá se s ní rovnat. Osobnost a existence Kamilly jsou pro ni jakýmsi mementem – na osudu tohoto manželství si může udělat obrázek předpokládané vlastní budoucnosti. Pro Boženu byly Neumannovy postoje při jejím vzdělání a výchování trochu nepředstavitelné a nepřipustné. Chybí jí Kamillino bohémské smýšlení, nedokáže jako ona splynout s umělecko-filozofickým prostředím a společností kolem druha, neopouští svou roli hospodyně a manželky, a navíc ji trápí nelegitimitnost svazku s básníkem. Zakládá si na své dobré pověsti, která byla najednou pošlapána, a to o to víc, když se jim narodilo nemanželské dítě, nemluvě o tom, že se od Neumanna nakazila pohlavní nemocí. Trápí ji, že se na ni okolí dívá skrz prsty, trápí ji návrat do rodné vísky na Moravě, zvláště co tomu všemu nadělení řekne maminka. Ke své matce, která se ukáže jako velká opora, bude neustále utíkat, když se kvůli Neumannovi dostane do nesnází. Život v malé obci na Moravě pro ně vskutku nebyl jednoduchý.

Během celého vídeňského pobytu, který však trval jen několik měsíců, se postava Kamilly Boženě stále vrací do paměti a trápí ji svědomí, nebojí se zeptat se básníka, co si o tom myslí, a zaznamenává jeho slova: „Nevím. Snad je to pro ni rána, ale nebude tak nešťastná, jak si představuješ. Nebyla odkázaná na mne jako jedinou společnost. Má svoje kamarády a ctitele, nebude se cítit opuštěna. A děti? Ty málo vědí, že mají otce. Nepopírám, že je musel živit dědeček. Já musel přece živit svoje dva kamarády, kteří u mne bydleli a

13 Neumannová, Božena: *Byla jsem ženou slavného muže*. Brno 1998, 80.

14 Neumannová, Božena: *Byla jsem ženou slavného muže*. Brno 1998.

15 Tamtéž, s. 20.

pomáhali mi vyplňovat čísla Nového kultu.¹⁶ Těmi kamarády jsou myšleni Bouček se Šrámkem. Podle svědectví kamarádů však měl své děti rád a s patřičnou hrdostí otce se jimi chlubil olšanské společnosti. Stejně tak byl ale i hnán potřebou pomoci kamarádům, i když sám neměl zrovna přebytek financí. Tato potřeba pomáhat jej neopustila po celý život; potíže s rodinným rozpočtem přiznává i jeho třetí životní družka Lída Špačková. Božena se této jeho lhostejnosti divila: „Namísto aby příživníkům rozkázal sbalit svoje věci a aby jechali po svých, krmil je, platil za ně útraty, vyhovoval jejich vrtochům až příliš shovívavě, co na tom, že zatím žena neměla co vařit?“¹⁷ Byla zkrátka zastánkyní klasického modelu rodiny. Neumannovo volnomyšlenkářství jí bylo v podstatě cizí a ona touha po poznání a dobrodružství, se kterou poprvé vstoupila do olšanské vily, jakoby se s věkem, povinnostmi a starostmi vytratila. Tyto postoje zaujímá zejména v počátku svého vztahu s básníkem. Zdá se, že toto rozdílné smýšlení bylo oním magnetem, který básníka k mladé ženě přitahoval. Božena si sama přiznává pozici svůdkyně a osud Kamilly a dětí jí zůstává v paměti. Ale i přesto se s ním rozhodla založit vlastní rodinu a brzy ji potkal podobný osud. Pokud Kamilla patřila k tomu typu žen, které mají pochopení pro různorodé zájmy svého muže, který byl v jejím případě navíc ještě předním anarchistou a buřičem, snažila se Božena přizpůsobit si Neumanna k obrazu svému – je až s podivem, že ani jedna z matek jeho dětí nenašla ten správný recept na šťastný život po básníkově boku. Neumann se zkrátka odmítal vázat.

Vztah Kamilly a Neumanna jako by byl připraven na svoji tragickou budoucnost, a tak si básník na památku odnesl „fotočku své ženy s dětmi (...), na rubu obrázku vepsala ruka té, které věnoval dedikaci v jedné ze svých knížek, 'nejhodnější, nejkrásnější, nejdražší,' datum rozchodu: 8. listopadu 1904. Potom její podpis.“¹⁸ Kamilla v sobě musela mít tu jistou tvrdost k sobě i jiným a schopnost smát se všemu, co se kolem ní děje, aby byla schopna přežít vedle anarchistického, bohémského a nespoutatelného básníka. Nelze však popřít, že i její duše byla duší bohémskou. Žen bylo kolem něj mnoho a byly hlavně jeho múzami než těmi, se kterými by chtěl vytvořit harmonickou a klidnou domácnost. Vždyť i Kamilla, žena, která v jeho životě zaujímá nejvýznačnější postavení, spolupracuje s básníkem po rozchodu v rámci nově vznikajícího nakladatelství. Svým odchodem si ale problematizoval vztah ke svým dětem: informace o rodině mu nějaký čas zprostředkovávali kamarádi z Prahy a věc se stává věcí veřejnou v momentě, kdy na jeden takový dopis reaguje Neumann vtiskem: „Obdržel jsem dnes

16 Neumannová, Božena: *Byla jsem ženou slavného muže*. Brno 1998, s. 29.

17 *Tamtéž*, s. 29.

18 *Tamtéž*, s. 23-24.

dopis od kamaráda Jar. Kováře ze Žižkova, v němž mi vytýká, že obě mé pražské dítky navštěvují ve škole náboženské hodiny. [...] Kamarád Kovář by si nejspíše přál, abych uplatnil 'otcovskou' či 'manželskou' autoritu. [...] A jednou pro vždy: Paní K. Neumannová má svou rodinu a já také svou, to by mohli aspoň anarchisté chápat.“¹⁹ Neumann se své zodpovědnosti vůči dětem v podstatě zřekl. Je pro ně sice dál otcem, ale svůj vliv na jejich výchovu nadále uplatňovat nemíní. Svým odchodem z Prahy udělal za touto svou životní etapou tlustou čáru a začal nový život. Svě první ženě přiznal svéprávnost a svrchovanost v rozhodování o životě jejím i dětí – samostatná podnikatelka přece ví, jak vychovávat děti. I přesto, že všechny její kroky nemusí schvalovat, odmítá Kamille cokoli vylouvat: ať jedná sama podle svého nejlepšího uvážení. Jeho kontakt s původní rodinou se nadále omezí jen na nejnútější úřednické zlo. To, že si mu jde některý z anarchistických kamarádů stěžovat, že něco není v pořádku, jej dokáže leda tak „vytočit“. On od toho dává ruce pryč, ale děti vyrůstají s plným vědomím toho, kdo je jejich otec, že je to slavný básník, organizátor a buřič. S. K. Neumann se v olšanské vile ukáže až v roce 1939, kdy mu hrozí pronásledování ze strany gestapa, a ubytuje se zde na nějaký čas, do doby, než pro něj začne být Praha nebezpečná, u svého syna. To, že výchova dětí, které si sebou nesly stigma potomků anarchisty, nebyla pro Kamillu jednoduchá, dokládá její dopis Václavu Laudovi ze srpna 1913: „Prosím o prominutí, že posílám až dnes – ale můj hoch dělal zkoušku na střední školu: vžijte se v starost matky, jež na svých dětech visí a jíž tvrdí, že hocha nepřijmou nikde, když je bez vyznání. Také ho ke zkoušce nepřipustili ani na gymnásium ani na real. gymn. Zbývala jen reálka – a tam jej přijali. Konečně zkoušku jsme vykonali s prospěchem výborným ze všech kluků nejdřív a tak maminka je schopna rozeslat balíčky knih dobrým lidem, kteří chtějí její knihy.“²⁰ Když šlo o děti, musela práce a zákazníci počkat.

K právnímu rozvodu Kamilly a S. K. Neumanna dochází až v roce 1915, kdy básníkovi hrozí odvedení na frontu, v té době již opět dlouho žije v Čechách. Kdyby si však Božena v tento moment nedupla, básníka by to snad ani nenapadlo – byla pro něj důležitější přítomnost a na minulost rád zapomínal. Potřebuje zajistit alespoň minimální podporu pro své dítě z tohoto svazku, dceru Soňu. Tím, že Boženu Hodačovou pojme za zákonitou manželku a dceru oficiálně uzná za svou vlastní, je Boženě vyplácena podpora za to, že má muže na frontě. Celé soužití s Boženou bylo opravdu bouřlivé a plné hádek, několikrát se málem rozešli – Božena dvakrát utíká: poprvé s Těsnohlídkem, podruhé s Olbrachtem. Vždy se ale

19 Neumann, S. K.: Stati a projevy 3, s. 187.

20 LA PNP – Neumannová, Kamila, osobní pozůstalost, dopis 8.8.1913 adresátu Josefu Laudovi.

vrátila. Ani její úředně potvrzené manželství nemělo dlouhé trvání a básník jeho velkou část prožil na válečné frontě na Balkáně. Nakonec Neumann odchází i od této ženy a Božena si hledá trvalou práci pro sebe. Už se nemůže spolehnout na básníkovy honoráře, které ostatně nikdy nebyly vysoké a pravidelné, ani na podporu ze strany rodičů, kteří jí zatím umírají. Ve světě literatury, kam jí bylo umožněno proniknout, zůstala i tato paní Neumannová, a to v nakladatelském podniku – u firmy Borový, kde byl Neumann kmenovým autorem. Božena však zůstane v ústraní jako účetní.

2.2 Olšanská vila

Bydlištěm manželů Neumannových, Stanislava a Kamilly, se stala žižkovská vila v Chelčického ulici čp. 45, kterou básník zdědil po své tetě Angelice Neumannové a kde bydlela i jeho matka. Vila se stala pojmem v tehdejší bohémské společnosti, vydával se zde časopis *Nový kult* a brzy se zaplnila Neumannovými přívrženci. „V roce 1898, tuším, se k nám přistěhoval Antonín Bouček jako první člen příští bohémské kolonie. Měl jsem tajemníka,²¹ popisuje přítelův příchod S. K. Neumann. Bouček byl Neumannovým věrným druhem nejen při jeho toulkách okolím vily i Prahy, kde tito dva pěstovali a prohlubovali svoji lásku k přírodě a chytali různé živočichy, které pak chovali doma. Řečeno slovy básníkovými: „Všechny volné chvíle jsme věnovali přírodě, především vodám, a býti bohatší, byl bych býval jistě proměnil celý barák v zoologickou a botanickou zahradu, dříve než mu bylo souzeno, aby se stal zvěřincem lidským.“²²

Nový kult byl umělecký časopis vycházející od roku 1898, jenž v roce 1900 definitivně získal své anarchistické ladění. Vedle anarchistických statí zde vycházejí literární práce autorů stejného myšlenkového ražení. V letech 1901-1904 vychází jeho knižní edice *Knihovna Nového kultu*. Od června do srpna téhož roku, tedy ještě před manželovým odchodem, byla Kamilla odpovědnou redaktorkou Nového kultu. Časopis v této době zápasí s technickými problémy a dodržováním termínů.

Kterak toto prostředí vnímala paní domu, přesně nevíme, ale Neumann poznamenává: „Dosud se divím, že matka a žena mi dovolily pěstovat za jediným kuchyňským oknem hnědé anglické myši, které se náramně množily, takže jsem někdy hrstěmi slepých mlád'at krmil

21 Neumann, Stanislav Kostka: *Vzpomínky*. Praha 1948, s. 88.

22 Tamtéž, s. 89.

slepice.²³ Kromě myší měl Neumann doma řadu akvárií s rybičkami a jinými vodními živočichy, která nachytl po okolí, včetně olšanského rybníčku. Jelikož se jednalo o pytláčení, místní strážník jej jednou udal. Básník, který se k soudu ovšem nedostavil, byl za tuto krádež odsouzen k dvacetičtyřhodinovému vězení s pústem.²⁴

Kamill Resler jako pamětník k této etapě v Kamillině životě dodává, že „Kamilla Neumannová přišla do této společnosti jako mladá žena, dychtivá poznání a vzdělání, zůstala však vždy ženou prostého a skromného srdce, i když ji prostředí, v němž žila, stavělo často do nesprávného světla.“²⁵ Nejednalo se zrovna o klidnou rodinnou idylu a paní Kamilla musela projevit jistou dávku trpělivosti, když v tomto prostředí hospodařila a vychovávala dvě děti. I v tomto prostředí, kde se neustále něco dělo, musela být především matkou a vychovatelkou dcery Kamily a syna Stanislava. Děti nebyly hostům vily nijak lhostejné, staly se součástí společnosti a Neumann poznamenává, jak jmenovitě Gellner, vždy když přišel či odcházel, „líbal něžně a opatrně mou malou dcerku na vlasy.“²⁶ Obraz živoucí vily ve svých vzpomínkách zachytila Marie Majerová, která zde sama našla na nějaký čas střechu nad hlavou: „Laskavá pohostinnost ušlechtilé paní, Neumannovy matky, i družná přívětivost jeho mladé ženy dopouštěly dokonce, že se v pěti pokojích obdivované vily našlo i místo, kde někteří z nás dočasně bydlili. Sama jsem žila půl roku s malým synkem v přízemním pokojíku, než jsem našla v Praze byt; bydlil tam dlouho Fráňa Šrámek a Antonín Bouček. V rozkvetlém bezovém houští skotačil černoooký Staníček a zanedlouho mladý otec nosil na ramenou něžnou Lálu, zpívaje jí písničku.“²⁷

Bouček zůstal ve vile i po Neumannově odchodu do Vídně. V letech 1903-1904 byli pak stálými obyvateli, respektive permanentními návštěvníky vily kromě Boučka Fráňa Šrámek a Lev Freimuth, dále k nim patřili František Gellner, Foltýn, Marie Majerová či revolucionář a novinář Michal Kácha. „Osm let! Osm let maloměšťácké divočiny s anarchistickými ilusemi, osm let quasibohémy a pak: na podzim 1904 milostný víchř, zima 1905 ve Vídni s prázdnou kapsou,“²⁸ zhodnotil svůj pražský život a odchod z něj S. K. Neumann. Na tuto životní etapu vzpomíná s jistou láskou a celé tehdejší ovzduší hodnotí následujícími slovy: „Idylická Praha z prvního desetiletí 20. století, pozorovaná a prožívaná

23 Neumann, Stanislav Kostka: *Vzpomínky*. Praha 1948, s. 90.

24 Šesták, Zdeněk: *Jak hřešil Žižkov před sto lety*. Praha 2006, s. 138.

25 Resler, Kamill: *Kamilla Neumannová*, vydavatelka *Knih dobrých autorů*. *Marginálie*, ročník 18/1944-1946, s. 38-44, 82-90, s. 83.

26 Neumann, Stanislav Kostka: *Vzpomínky*. Praha 1948, s. 110.

27 Nejedlá, Jaromíra: *Marie Majerová*. Praha 1986, s. 218.

28 Neumann, Stanislav Kostka: *Vzpomínky*. Praha 1948, s. 99.

námi jaksi zdola, zanechala jistě nejpříjemnější vzpomínky ve všech ochotných a dobrovolných účastníků našeho hlučného politisování a ještě hlučnějšího tehdejšího ponocování. Bylo to sice za vlády 'proklaté hydry rakouské', jak říká paní Kamila, ale pro naše politická a noční alotria byla tato předválečná Praha město tak svobodné, trpělivé, shovívavé a laskavé, že dnešní mládež to ani ve snách už nepozná.²⁹ Podle vzpomínek zúčastněných se Kamilla těchto nočních výprav účastnila také, Arnošt Váňa při jedné z pozdějších návštěv u Neumanna na Moravě říkal (podle vzpomínek Boženy Hodačové-Neumannové): „Co dělá paní Kamila? Ještě tak vesele tančí jeho tehdy, když jsme v noci chodili po ulicích a ona v bílých šatech před námi kroužila jako motýl?“³⁰ Paní Božena celou situaci kolem setkání s Arnoštem Váňou hodnotí svými slovy: „Cítila jsem, že mám co dělat se ctitelem Kamily, a nesnažila jsem se ani za mák získat ho pro sebe. Má s ní soucit – je to opuštěná žena, zasluhuje to. Konečně i ostatní kamarádi nechápali, jak ji mohl opustit, ženu dobrou, rozumnou, pohodlnou, která ho nikterak nespoutávala a nezotročovala. Vůbec si nedovedli představit Bouřliváka [Neumanna] bez vily, zahrady, dětí, staré matky – bez jeho kamarádů a literárního prostředí.“³¹

Neumannův příjezd do Vídně zaskočil i Marii Majerovou, která píše rodičům v roce 1905 mimo jiné následující řádky: „Je tady Neuman. Z čista jasna najednou přijel. Prosím tě, nevíš, co se tam u nich vlastně stalo? Ráda bych Míle psala, ale nevím vlastně, na čem jsem.“³² Rozchod manželů byl pro dobové kuloáry nečekaný a nepochopitelný. Paní Kamilla patřila plně do tohoto okruhu přátel a dobrodruhů a zjevně byla jejich oblíbenkyní, především části zúčastněných mužů, kdy by se řada z nich dala označit za její (platonické) ctitele. Manželství s Neumannem muselo navenek působit velmi harmonicky, takže básníkovo rozhodnutí si nedovedli mnozí přátelé racionálně vysvětlit, ale Neumannova povaha byla jednoduše nespoutatelná a jeho životní filozofie se rozcházela s představou pohodlného rodinného života.

Olšanská vila čp. 45 na Žižkově skutečně hrála zvláštní úlohu v rodině Neumannových, jejich přátel i celého pražského kulturního prostředí. Bylo to také významné místo pro tehdejší kulturu, především tu anarchistickou, a zvláštní kouzlem přitahovalo k sobě mládež toužící po dobrodružství. Tehdejší student Vlasta Borek později zavzpomínal: „Dlouho jsem

29 Neumann, Stanislav Kostka: *Vzpomínky*. Praha 1948, s. 107.

30 Neumannová, Božena: *Byla jsem ženou slavného muže*. Brno 1998, s. 51.

31 *Tamtéž*, s. 52.

32 Nejedlá, Jaromíra: *Marie Majerová*. Praha 1986, s. 231.

zápasil s ostychem mladého studentika, než jsem se konečně odhodlal k výpravě do tajemného domku na Olšanech č. 45, kterému se všeobecně říkalo 'villa'. [...] Přijali mě tam s takovou samozřejmou prostotou, že jsem od té doby vždy se raději vypravil do 'villy', než abych si nové brožury anebo knížky vydávané Novým kultem prostě koupil u knihkupce.³³ Jak vzpomíná Jiří Karásek ze Lvovic, byla „Neumannova vila v Chelčického ulici také přístupna tehdy všem kulturním pracovníkům, jež vyznačovalo mládí a zdobila odvaha.“³⁴ Ve vzpomínkách návštěvníků zůstalo i poněkud tajemné vzezření celé stavby: „Za nevlídnou a nepropustnou zdí byla zahrada, vlastně dlouhý trávník s několika stromy a křovinami, kde lehávali a snili dočasní obyvatelé patrového domu pod svahem kapslovný,“ dodal profesor umění V. V. Štěch.³⁵

Zcela rozdílný byl pohled na vilu okolních obyvatelů Žižkova. Tento dům byl pro ně záhadný a neprůhledný, navěky plný anarchistů a opředen neblahou pověstí. Tento vztah okolí ilustruje ve svém vzpomínání spisovatel František Kubka, který v okolí vily prožil své dětství: „Ale vím, že mnoho se šeptalo o domu čp. 45. Dály se tam věci nezvyklé. Plechová tabulka s nápisem 'Knihy dobrých autorů' bylo zajisté krycím jménem rejdu nelepých a podvratných. Naše paní domovnicková tvrdila, že tam za zdí řadí anarchisti.“³⁶ Vila však tím víc lákala žižkovskou dospívající mládež, která propadla literatuře a která doufala, že tam alespoň koutkem oka zahlédne básníka S. K. Neumanna. Mezi takové patřil i mladý Jaroslav Seifert: „Mnohokrát navštívili jsme zpovzdáli starou Olšanskou. Marně. Básníka jsme nezahlédli a ani nemohli zahlédnout. Reprodukcí jeho fotografie měl jsem však v rámečku, ve kterém pod touto reprodukcí byl obrázek Panenky Marie.“³⁷ Josef Šup v roce 1940 mluví o vile jako o Mekce literátů: „Olšanská vila č. 45 byla silným magnetickým pólem, který přitáhl téměř vše, co zvučelo v minulých generacích dobrým kovem. Role její a jejích hostí nebyla malá a nebyla hrána špatně.“³⁸

V letech 1900-1904 zde sídlilo vydavatelství *Nového kultu*, od roku 1905 i nakladatelství Kamilly Neumannové. Ve vile se za Neumannova působení scházela velmi pestrá bohémská společnost, která se neustále rozrůstala: František Gellner, Fráňa Šrámek,

33 ed. Holý, Jiří – Milada Chlívková: Stanislav Kostka Neumann: Konfese a konfrontace I. Básně, fejetony, vzpomínky. Praha 1988, s. 79.

34 Karásek ze Lvovic, Jiří: Vzpomínky. Praha 1994, s. 159.

35 ed. Holý, Jiří – Milada Chlívková: Stanislav Kostka Neumann: Konfese a konfrontace I. Básně, fejetony, vzpomínky. Praha 1988, s. 83.

36 Kubka, František: Na vlastní oči. Praha 1959, s. 6.

37 Seifert, Jaroslav: Všechny krásy světa. Praha 1992, s. 317.

38 Šup, Josef: Olšanské vila. Literární noviny č. 9 roč. 13, 1940, s. 200-202.

Leo Freimuth, Josef Stivín, Marie Majerová, A. P. Veselý, Arnošt Procházka, Viktor Dyk, Jiří Karásek ze Lvovic, Hugo Kosterka, Otakar Theer, Jiří Živný, Karel Hlaváček, Karel Toman, Josef Mach, sestry Helena Nosková-Malířová a Růžena Nosková-Nasková, Michael Kácha, Jiří Vančura-Mahen, Rudolf Těsnohlídek, Jan Štursa, Bořivoj Hnátek, V. H. Brunner, J. R. Marek – to jsou jen některá jména lidí, kteří pronikli za zahradní zeď olšanské vily a spojili s ní svůj umělecký osud.

Výtvarník Brunner sem přišel jako mladík a přivedl zanedlouho s sebou i Eduarda Basse, který byl rovněž poblíž, když se začaly vydávat KDA. Kamilla Neumannová vzpomíná na první příchod Brunnera, kterému v té době bylo kolem šestnácti let: „Trochu byl zmaten a při vstupu do pokoje poklonil se prý sám sobě do zrcadla, což vyvolalo veselost, která nás nadobro sblížila.“³⁹ Olšanská vila měla magický vliv na mladé volnomyšlenkáře a bylo mezi nimi v podstatě povinností účastnit se dění u Neumannů. Růžena Nasková, která byla v té době mladou dívkou z dobré společnosti, popisuje svou první návštěvu vily následujícím způsobem: „Jednoho dne nás náš Slovák pozval na večer ke St. K. Neumannovi, protože bylo neslýcháno, aby takové dvě horlivé kandidátky anarchismu a novoženství seděly celé večery u maminky. Ovšem jsme se mu nepřiznaly, jakou dalo práci domoci se večera bez gardedámy. Asi jsme se vymluvily na divadlo, jen tam nás maminka dovoľovala samy.“⁴⁰ Oním Slovákem byl jistý student techniky a anarchista Igor Kutlík a družkou Růženy pak její sestra Helena, pozdější spisovatelka a novinářka Malířová. „Paní domu, Neumannova manželka Kamilla, se obětavě starala o Neumannovy hosty, i když asi ne vždycky nadšeně, protože její mírné povaze sotva vyhovovaly bouřlivé anarchistické sklony jejího manžela. Pečlivě dbala o výchovu obou Neumannových dětí,⁴¹ – tolik Kautmanovo stanovisko k celému tomuto podniku. Manželé Neumannovi měli, jak již bylo zmíněno, dvě děti: dceru Kamilu, narozenou v roce 1900, pozdější překladatelku, a syna Stanislava, narozeného v roce 1902, ze kterého se stane známý a uznávaný herec.

Když S. K. Neumann odcházel do Vídně, uzavřel jednu kapitolu svého života a nechal vilu ženě, dětem a ostatním svým „soukmenovcům“, kteří s ním obydli sdíleli. Mnozí z nich pak stáli u založení nakladatelského domu Kamilly Neumannové. Život ve vile se začal měnit, ke slovu se dostala paní domu. „Bouček se sice pokoušel udržet kontinuitu, ale olšanský

39 Neumannová, Kamilla: Za V. H. Brunnerem. Panorama 6, 1928-1929, č. 3/4 září, s. 73-76.

40 ed. Holý, Jiří – Milada Chlábková: Stanislav Kostka Neumann: Konfese a konfrontace I. Básně, fejetony, vzpomínky. Praha 1988, s. 87.

41 Kautman, František: St. K. Neumann. Člověk a dílo (1875-1917). Praha 1966, s. 53.

domeček byl už předurčen k novému režimu lepší literatury a lepších mravů podle vkusu Arnošta Procházky,⁴² hodnotí situaci Neumann – odchodem skutečně přehled neztratil. Vila se na dlouhou dobu stala významným centrem pražského kulturního života. Neumann s *Moderní revue* také spolupracoval a vzpomíná na společná posezení at' ve vile, at' v hospodách a kavárnách a o uměleckých rozhovorech. Arnoštu Procházce, jakési „hlavě“ tehdejší dekadentní moderny a významnému organizátorovi, se po Neumannově odchodu ještě více uvolnily ruce a mohl rozvíjet svoji estetiku, filozofii a literární vkus i pro obecnost, které vyšlo z anarchistického základu.

Spolupráce mezi Kamillou a Neumannem při zakládání nakladatelství jenom potvrzuje, že jejich rozchod nebyl nikterak bouřlivý, šlo pouze o osobní problém, ne problém umělecký a profesní. Jiří Karásek ze Lvovic, který také patřil k pravidelným návštěvníkům olšanské vily, ve svých *Vzpomínkách* ke vztahu manželů poznamenal následující: „Krásný muž, kristovská hlava, s něčím ladným a unylým v pohledu, zbožňovaný svou ženou, paní Kamillou.“⁴³ Jaký byl tedy základ vztahu Stanislava Kostky a Kamilly Neumannových? Nejen František Kautman v Neumannově životopisu píše, že manželé měli jistou dohodu, „podle níž žádný z partnerů neměl překážet novému citu, pokud se u některého z nich vyskytne. Proto se záhy nato ohradila také Kamilla Neumannová proti tomu, aby se případ jejího muže a její osud stal předmětem veřejného skandalizování.“⁴⁴ Neumann patřil k známým firmám a pro tisk byla nastalá situace senzací hodnou zachycení.

I když se život ve vile začal ubírat jiným směrem, na bouřliváka Neumanna se tu nezapomínalo. Jeho původní okruh přívrženců se postupně rozpustil a jejich místo tu zaujali jiní – lidé z okruhu *Moderního revue*, kteří byli plni elánu a podali pomocnou ruku při rozjezdu takového podniku jakým bylo soukromé nakladatelství založené v podstatě z pouhého nadšení. Právnik Resler se na celé založení podniku dívá z právního hlediska a poukazuje na starý tiskový zákon, který umožňoval v podstatě komukoliv založit si podobné soukromé nakladatelství, vydávat knihy vlastním nákladem a prodávat je na vlastní účet.⁴⁵

42 Neumann, Stanislav Kostka: *Vzpomínky*. Praha 1948, s. 110.

43 Karásek ze Lvovic, Jiří: *Vzpomínky*. Praha 1994, s. 156.

44 Kautman, František: *St. K. Neumann. Člověk a dílo (1875-1917)*. Praha 1966, s. 76.

45 Resler, Kamill: *Kamilla Neumannová, vydavatelka Knih dobrých autorů. Marginálie, ročník 18/1944-1946, s. 38-44, 82-90.*

2.3 Dobová atmosféra

Přelom 19. a 20. století je obdobím, kdy do umění proniká snivost a mystika. Končí honba za realismem a naturalismem a nastává doba úniků za hranice reálného světa do „vyšší dimenze“. Ve starých mýtech se již nehledá obraz slavné minulosti, ale učarovala jejich mystika a tajemno, které se skrývají v historii. Staré umělecké zásady se stávají přežitými a začíná se hledání nových inspiračních zdrojů. Praha zažívá svou asanaci, kde se střetávají zastánci starého a stoupcí nového. Ve velkém se rozvíjí podnikání. Pro naši literární modernu pak byl přelomovým rok 1900, kdy začíná poprvé bilancovat a hledat nové umělecké vyjádření, které by ji posunulo zas o krok dál.

Svět se začíná měnit: světlo světa spatří Einsteinova teorie relativity, v Praze roku 1905 proběhne Munchova výstava – jeho *Výkřik* se stane jedním ze symbolů umění konce 19. století; vycházejí Šaldovy Boje o zítřek. Světem hýbe spiritismus a zároveň s ním se rozvíjejí přírodní vědy a člověk hlouběji proniká do mikrosvěta, Ruskem začíná otřásat revoluce, která má svůj ohlas v Rakousku-Uhersku, kde právě probíhají boje za všeobecné hlasovací právo. Dva roky na to, v roce 1907, se začíná definitivně rýsovat nastupující avantgarda, zprvu reprezentovaná fauvismem a počátečním kubismem. Nakladatel, který by chtěl být v této době úspěšný a oslovit co největší počet zákazníků, musel by umět pružně reagovat na tyto změny, kterým toto bouřlivé období prochází. To se ale netýkalo drobných soukromníků, pokud – například jako Procházka – příliš lpěli na svých uměleckých zásadách; odsoudili se tím k postupnému rozpadu okruhu spolupracovníků a k tomu, že je podnik po jejich smrti příliš dlouho nepřežije, pokud se vyčerpá setrvačnost, s níž byl podnik schopen nějakou dobu běžet sám bez svého zakladatele a duchovního otce.

V naší literatuře se dá v této době mluvit o tzv. druhé moderně – původní dekadence začíná být překonávána a objevuje se anarchismus. Pro Neumanna, Gellnera, Šrámka a ostatní se stává ideálem „život, který by umožnil individuální volnou a svobodnou realizaci nikoliv mimo svět, ale zde a nyní.“⁴⁶ Byl to právě tento směr, který přišel s volnou myšlenkou a volnou láskou, přestalo se hledět na pravidla tradičního měšťanského modelu rodiny. „Ženy nechtěly být pasivními objekty a stávaly se kamarádkami v původním smyslu tohoto anarchistického slova: tedy sou-družkami.“⁴⁷ Do tohoto modelu plně zapadá čin Kamilly Neumannové a její kariéra svobodné podnikatelky se stává demonstrací toho, že žena je nejen

46 Papoušek, Vladimír a kol.: Dějiny nové moderny. Praha 2010, s. 77.

47 Tamtéž, s. 78.

matka, ale i samostatná neohrožená bytost, která má co říci světu. Ale zároveň jakoby i chtěla vykřičet do světa, že ji manžel a otec jejích dětí opustil. Ona se odmítne schovat za nenápadný způsob života, ale naopak, ukáže všem, že je stejně odhodlaná, že se také dokáže postarat o rodinu, a to možná i lépe než její teď už bývalý manžel nebo jiný muž. Co na tom, že v pozadí podniku byli vlastně muži, byla to ona, kdo všemu propůjčil jméno, kdo šel s vlastní kůží na trh a kdo riskoval. Nesmíme zapomínat, že mluvíme o době, kdy pracují úřady staré monarchie, a tím pádem funguje i cenzura, se kterou měl zkušenosti jak Nový kult, tak Moderní revue. Stačí oběma periodiky zalistovat a objevíme stránky, na nichž místo článku stojí suché „Zabaveno“.

Jak vyplývá z nastíněné životní situace paní Kamilly, jejím mateřským myšlenkovým světem bylo prostředí do značné míry volnomyšlenkářské. To také do značné míry souvisí s českou modernou, jejíž hlavní vystoupení se datuje rokem 1894. Jakoby se tím sami literáti přehoupali do století dvacátého, alespoň co se týče jejich tvorby, dřív, než století devatenácté skončilo oficiálně. Ve Francii řadí „prokletí básníci“, světem hýbe dekadence a v Německu se pomalu začíná uzavírat život filozofa a básníka, jehož myšlenky budou určující pro tuto mladou nastupující generaci – F. Nietzscheho.

Stoupenci moderny pokládají emancipaci české literatury a kultury vůbec, tak jak probíhala takřka po celé 19. století, za dokončenou a volají po kroku vpřed, vrhají se do rozbouřených vod neznáma a jsou lačni po všem novém, co přináší Evropa a vůbec celý svět. To vše začíná nejprogresivněji hlásat duo Procházka – Karásek ze Lvovic a jejich Moderní revue. Vedle nich se v literárních vodách pohybuje neúprosný kritik F. X. Šalda, který se stane „protichůdcem“ Moderní revue – jejich vzájemná antipatie je toho důkazem. To vše ochotně přijímá Neumann a posunuje to ještě dál. Uplyne pár let, proběhne proces s Omladinou a veškeré pokrokové snažení se soustředí do Olšanské vily, kde je přefiltrováno a podrobno kritické analýze a opět posláno do světa – ať už v podobě Nového kultu či Knih dobrých autorů.

Kamilla Neumannová a Moderní revue vyplňují prostor mezi májovci, ruchovci a lumírovci a meziválečnou generací. Je to ten tajuplný svět konce Rakouska-Uherska a začátku dvacátého století, který byl tak trochu zakryt velkými událostmi první světové války. Mezi lety 1894-1905 se ustanovil tento moderní svět, jehož vyvrcholením je v literárním světě úsilí o krásnou knihu a vznik a rozvoj českého knihomilství a bibliofilie.

Je to doba, kdy dochází k poznání a přesvědčení, že literární text nemůže plně existovat sám o sobě bez vkusné grafické úpravy, je to doba mnoha knižních edic, z nichž mnohé měly vskutku jen jepičí život, a je to doba, kdy je český čtenář doslova zahlcován novými překlady toho nejlepšího ze světa.

Devadesátá léta 19. století rozbouřila dosud celkem poklidné vody české literatury. Je to doba, kdy skončily velké literární směry a tvůrčí vrstvy i společnost se začínají drobit do menších uskupení. Na literárním poli najednou stojí vedle sebe tři silné generace: své slovo mají stále Jan Neruda a Jakub Arbes, v plné tvořivé síle jsou Svatopluk Čecha a Jaroslav Vrchlický, a vedle nich se hlásí o svá práva Moderna ve své symbolistně-dekadentní poloze.

Je na místě připomenout i základní Procházkovy názory a teze o umění – vyjdeme ze stati *Umění a lid*, která vyšla v Procházkových meditacích v roce 1912. Jeho postoje vycházejí z absolutní výlučnosti umělce a umění vůbec. Umění je podle Arnošta Procházky určeno pouze pro vyšší vrstvy či inteligenci a „lid nemá s uměním ničeho společného.“ Lid jako takový umění nepotřebuje, jelikož ho ve své nevědomosti nepostrádá, a tudíž nepožaduje. Lid chce jenom zábavu, nikoli umělecké požitky. Tuto zábavu mu je nutno obstarat a umění pak zůstane jen těm, kterým je určeno – to znamená uměleckým tvůrcům a „milencům umění.“ Láska k umění není vlastní všem, je to věc, kterou „nelze vštípit výchovou. Nemůžete vychovati génia, ani talentů, nemůžete vychovati zanícencův a milencův umění,“ pokračuje Procházka ve svých poněkud radikálních názorech. Být tvůrcem a recipientem uměleckých děl není jen tak samo sebou – oba dva musí ctít ty zákony, které jsou umění vlastní. Kdo tyto zákony nezná, nepochopí a neakceptuje, nenajde cestu k tomu pravému a jedinému umění. Tuto výlučnost umění je potřeba chránit dodržováním zákonů, které zároveň i umění chrání před nechtěným zásahem zvenčí a před jeho devalvací. Stejně jako se umění nesmí uměle snížit na úroveň lidu, nemá být lid nucen vnímat něco, co je pro něj příliš umělecké, neboť „nutit lid k umění a opačně, toť násilně spojovati žár a led k obludné souloži.“⁴⁸ František Kobliha na adresu Arnošta Procházky a jeho vztahu k výtvarnému umění dodává: „Byl mu lhostejný každý výtvor, který hověl pouze obecným pojmům a umělecké dostačitelnosti, který mluvil jenom k obyčejným smyslům, ale nikoliv k srdci nebo duchu, bez duchaplnosti.“⁴⁹

48 Procházka, Arnošt: *Umění a lid*. In *Meditace*, s. 9-20. Praha 1912.

49 Kobliha, František: *Arnošt Procházka a jeho poměr k výtvarnému umění*. In *memoriam Arnošta Procházky*, s. 74-79. Moderní revue, Praha 1925.

Kamilla se ocitá mezi dvěma rozdílnými názory, které byly v českém literárním a myšlenkovém světě dominující: dekadentní aristokratická výlučnost na jedné straně a anarchistická nespoutanost na straně druhé. Pro všechny však bylo umění srdeční záležitostí, jinak by jej nemohli dělat s takovým zaujetím, s jakým soukromě produkovali knihy a periodika, u nichž si nekladli za hlavní cíl vydělat peníze, ale osvětou šířit své postoje a názory.

Rok 1914 byl vlivem válečných událostí zlomový pro celou Evropu. Zlom nastává i v samotné české literatuře, když vychází *Almanach na rok 1914*, v němž se mladá generace – v čele s bratry Čapkovými – vymezila jak vůči celému okruhu *Moderní revue*, tak i vůči F. X. Šaldovi. I v Karáskových pracích začíná být dekadence „naředená“ meditativním tónem. Ke slovu se začíná hlásit avantgarda, pojem „moderní“ dostává nový sémantický náboj a přesouvá se o generaci dál. Se vznikem republiky se mnohým otvírají nové možnosti a starý svět, ve kterém se zrodilo nakladatelství Neumannové, se ztrácí. Řada jejích kolegů činnost svých edic zastavila s rokem 1914 a po válce se k nim již nevrátila. Rok 1914 byl také rokem krize dosavadních hodnot, rokem, kdy se projevila nedůvěra v pokrok, který místo pomoci najednou přinášel smrt. První světová válka znamenala velkou krizi moderního člověka, kdy je ve válečné vřavě smetena stará Evropa a z jejího popela se rodí ta nová. Jakoby to, co existovalo před válkou, již nemělo pokračovat. Na starých základech vyrůstají nové hodnoty, nové podniky a nový člověk, ke kterému v ozvucích zaznívají hlasy z minulosti. Co bylo na začátku století moderní, je ani ne po dvaceti letech označováno za staré. Svět se zrychluje.

Neumannové se podařilo válečnou dobu přežít a podařilo se jí i vzpamatovat se, bez toho, aby činnost vůbec přerušila. Nic se však nevrátilo do starých kolejí. Nakladatelský svět se profesionalizoval, Neumannová a ostatní se stali symbolem doby minulé, ale nezapomínalo se na ně a stali se vzorem pro další pokračování a směřování všeho, co se točilo kolem knih. Podíváme-li se na stanovisko Štorch-Mariena ke Kmeni a jeho vztahu k paní Kamille, vidíme, že jde o jakousi posvátnou úctu ke starší generaci, která ale již mladému modernímu člověku nemá co nabídnout. Krize, která nastala ve dvacátých letech, byla posledním úderem, který položil její nadšenecký podnik. Neustálé zvyšování cen, Procházkovo úmrtí a odliv čtenářů, odrostlé děti a pokročilý věk – to vše a vědomí toho, že přišel čas na jinou literaturu a jiné myšlení, zapříčinilo vyprchání energie a uzavření ediční činnosti v olšanské vile.

2.4 Sen o krásné knize

Krásná kniha je v podstatě produktem bibliofilie ve smyslu jejího úsilí o komplexní dokonalost knihy. Druhý význam slova bibliofilie je vlastní sběratelství krásných a cenných tisků. Spatřujeme ji u čtenářů, kteří hledí dále než na obsah knihy a jejichž umělecké cítění je uspokojováno sbíráním a vytvářením knih splňujících přesně stanovená kritéria. Tato pravidla spočívají v tom, že vydavatel dokáže všechny prvky tvořící celek knihy spojit v harmonickou jednotu; těmito prvky jsou samotný obsah knihy, použitý papír, grafická i typografická práce a kvalitní knižní vazba. Knihy určené pro bibliofily jsou pak vydané v menším nákladu, jehož jednotlivé svazky bývají obvykle číslovány. Jejich tiráž by měla být plně vyčerpávající – bibliofila zajímá i typ písma, jímž je kniha sázena, a druh papíru, který byl na její výrobu použit. Mnohdy se sběratelsky ceněnou knihou stávají první vydání některých děl a produkty již zaniklých nakladatelství, která svojí činností byla zajímavá, nevšední, byla spojena se zajímavou osobností, měla pevně stanovený program či se jinak zapsala do dějin.

Bibliofilie v moderním slova smyslu vzniká v každé zemi jindy, ale obecně se za dobu jejího vzniku považuje poslední čtvrtina devatenáctého století, kdy dochází k jejímu masovému rozšíření. Souvisí s nově vznikajícími uměleckými směry, které lze označit souhrnným názvem moderna. Krásná kniha je právě jejím doprovodným jevem. V Čechách je vznik bibliofilie kladen až do devadesátých let 19. století. Umělci reagují na krizi knihy, která rozbujela v 70. letech, kdy se čtení stalo tak běžnou součástí lidského života, že soudobí nakladatelé začali masově produkovat levná vydání a počet nakladatelských podniků se rozrostl. U knihy se klade důraz pouze na její samotný obsah, tedy na text a jeho umělecké kvality, kdy ale jakoby tyto hodnoty nebyly plně doceněny – ty opravdu kvalitní nebyly podtrženy výrazným grafickým doprovodem. Dochází ke vzniku mnoha nových knižních podniků: roku 1871 vzniká Ottovo nakladatelství, v roce 1872 vstupuje na trh J. R. Vilímek a v roce 1883 František Topič. Jaroslav Švehla ve své monografii o nakladatelovi Janu Ottovi vypočítává počet nakladatelských a knihkupeckých podniků na českém území v 70. letech 19. století následovně: „V Čechách bylo tehdy v sedmdesáti místech sto osmdesát pět knihkupců, z nich v Praze šedesát devět, na Moravě pak na místech padesát.“⁵⁰ Tento vysoký počet podniků, které všechny chtějí na knize zbohatnout, nutně znamená pozvolný úpadek knižní kvality co se týče samotné fyzické stránky publikací. Nelze však tuto nakladatelskou činnost jednohlasně odsoudit: zasloužila se bezesporu o rozvoj čtení a dostupnost knihy. Někteří

50 Švehla, Jaroslav: Jan Otto. Kus historie české knihy. Jinočany 2002, s. 40.

z nakladatelů, například Jan Otto, použili zisk z prodeje levných vydání k financování nákladnějších projektů – u Otty to byl jeho naučný slovník.

Obecně lze vysledovat vzrůst prodeje knih a s tím pokles kvality jednotlivých vydání – kniha je masovou záležitostí, kdy za co nejméně peněz je nutno vydat co nejvíce knih pro co největší počet čtenářů. Úprava knihy přestává být uměleckým řemeslem, ale naopak je masovou průmyslovou, takřka tovární záležitostí; kniha se stává předmětem konkurenčního boje. Již kolem poloviny 19. století dosáhla dobré řemeslné úrovně, přesto její podoba spíš odpovídala technickému pokroku, než estetickému cítění doby. V souvislosti s objevením se s takovými slohy jako novogotika či novorenesance v architektuře se toto úsilí promítá i do knižní úpravy, kde se hledá způsob, jak se přiblížit středověkým kodexům, kde byla vnější i vnitřní úprava knihy podstatná. Český čtenář se již naučil „číst česky“, česká literatura již měla svá velká díla, tak nyní obrací pozornost na knihu jako artefakt.

I knižní umění bylo spojeno s emancipací českého národa, a tak se v novodobé knižní ilustraci objevují především velká národní témata, jak je vytvářeli Josef Mánes či Mikoláš Aleš. Novodobá krásná kniha se však snaží jít za tuto pouze popisnou ilustraci a obrací se ke knize jako celku. Proto se Arnošt Procházka ve vydání knih *Moderní revue* nebojí zvolit si neobvyklý formát či typ písma. S knihami se začíná experimentovat a zkouší se, co všechno vlastně „vydrží“.

Za první pokus o českou krásnou knihu bývá někdy považována Mrštíkova *Pohádka máje* z vydavatelství Jan Otto, kterou v roce 1897 vypravila Zdenka Braunerová, umělkyně, která opustila koncept pouhé doprovodné ilustrace, ale při výzdobě knihy se snažila vytvořit celou atmosféru knihy. Této knize však předcházelo o dva roky dříve exkluzivní vydání básnické sbírky Arnošta Procházky *Prostibolo duše*, které ukázalo směr, jímž se bude ubírat *Moderní revue*. Období před první světovou válkou bylo dobou, kdy krásná kniha zažívá svoji renesanci. V roce 1904 začíná Karel Dyrynk redigovat časopis *Typografia* (působí zde až do roku 1914) a F. X. Šalda mu pro jeho první číslo píše stať *Knih jako umělecké dílo*. V roce 1908 je založen Spolek českých bibliofilů (SČB), který se soustřeďuje na vydávání umělecky vysoce kvalitně zpracovaných knih a Dyrynk je jedním z jeho prvních členů a funkcionářů. Spolu s ním k prvním členům spolku patří Vojtěch Preissig jako jedna z vůdčích osobností české moderní typografie či básník František Táborský.

Bibliofilismus se u nás začíná stávat záležitostí masovou a moderní v intelektuálních kruzích a nakladatelé musí najednou upokojit poptávku čtenářů po těchto knihách. Český čtenář v této době řekl, že už má dost levného zboží a že chce knihu, kterou by se nemusel stydět mít vystavenou v knihovně. Česká kniha začíná v tomto směru dohánět Evropu. Velkým vzorem pro českou knihu se stává anglický „veliký obroditel knižní kultury“⁵¹ William Morris (1834-1896), jenž je pokládán za zakladatele moderního dekorativního tisku, který Šalda považuje za dokonalý. Tento anglický básník a bibliofil si sám vydával zprvu své knihy ve vlastním nakladatelství Kelmscott Press a ve vlastní tiskárně na lisu, pro nějž si nechal zhotovit písma inspirovaná benátským 15. stoletím.⁵² Tato jeho pečlivá práce vedla sice k malým nákladům a vyšším cenám knih, ale ke spokojenosti bibliofilské duše. Celý Morrisův podnik jej přežil pouze o dva roky, ale brzy jeho příkladu následovali další, nejen v Anglii, ale takřka po celém světě. Bylo jen otázkou času, kdy si tohoto trendu, který se nejprve rozmohl v malých nakladatelstvích, všimnou velké podniky a budou se snažit srovnat krok. Právě Morris a vůbec anglická knižní kultura jsou u nás propagovány nejvíce F. X. Šaldou a K. Dyrnkem, ve dvacátých letech se k nim pak přidal Arthur Novák. Karel Dyrnk spolupracoval jako typograf s většinou českých nakladatelství a věnoval se i teoretickým spisům a článkům o typografii jako řemesle. Procházka se naopak nechal inspirovat ve Francii, kde postoj ke krásné knize je poněkud odlišný než v Anglii, ale výsledek úsilí měl být ve své podstatě stejný – krásná kniha jako dokonalý celek.

Šalda mluví o tom, že „kniha musí mít nejprve, aby byla hodna vůbec čtení a uschování, krásný vnitřní život.“⁵³ Spisovatel se má postarat o to, aby kniha dostala kvalitní text a nakladatel s výtvarníkem má toto zabalit do vkusného provedení, aby byla rovněž krásným dekorativním předmětem – Šalda poukazuje na to, že lidé jsou zvyklí vystavovat si vázy, sochy a obrazy a knize by toto výstavní právo, které bezesporu měla ve středověku, nemělo být odepřeno. Dobrou, kdy se knižní umění dostalo na samé dno, je právě skončené 19. století a do moderního století dvacátého by i kniha měla vstoupit se vši noblesou. Knihtiskařství nechť zapomene na tovární masovost a stane se opět uměleckým řemeslem. Všichni, kdo pracují na knižní úpravě, měli by být v souladu, jak tomu bylo v minulosti: „Tiskař a kreslíř, řemeslník a umělec byli spojeni vroucí jednotou a pracovali účelně za jedním cílem. Úpadek knižní výzdoby nastává, jakmile se jednota tato rozruší, jakmile kreslíř

51 Šalda, F. X.: Kniha jako umělecké dílo. In Kritické projevy 6. Praha 1951, s. 14.

52 Horák, František: Příspěvky k vývoji moderního knižního umění v Čechách. In: sb. Knihovna, sv. 5, Praha 1965, s. 261-316.

53 Šalda, F. X.: Kniha jako umělecké dílo. In Kritické projevy 6. Praha 1951, s. 13.

pracuje pro sebe, bez zřetele k tisku.⁵⁴ Je třeba brát ohledy na možnosti tiskáren, ale ty by se neměly bránit novým postupům. V tomto se v podstatě Šalda s Dyrynkem shoduje – ten v roce 1927 publikuje v časopise *Knihomol* úvahu na téma bibliofilie, kde píše: „Bibliofilové nejsou pouhými čtenáři knih, nýbrž i milovníky jih, nehledají v knize pouze obsah, ale oceňují i její vnější formu, její výtvarnou krásu. Knihy tedy nejsou jim pouhou četbou, leč i krásným předmětem tak jako vkusná váza, jako umělecky rytá sklenice. Tyto krásné a ozdobné předměty nejsou pro všední běžnou potřebu, ale zkrášlují naše okolí zpříjemňují nám život, třebaže nejsou tak užitečné a nezbytné jako kuchyňské rendlíky a hrnce. – Právě takové oprávnění má i krásná kniha.⁵⁵ Bibliofilové bojují za rovnoprávnost krásné knihy s ostatními uměleckými předměty, které své sběratele už mají a jsou uznávaným artiklem. Proč by tedy toto právo nemělo mít něco tak vysoce uměleckého jako je právě kniha, která ale musí na city působit nejen svým duchovním odkazem, ale i vkusnou vizáží. Jsou to sběratelé, kteří vzešli z obrozeného národa a kteří teď chtějí udávat dobrý tón.

Pokud roste poptávka po krásné knize, musí se rozrůst i obec výtvarníků a nakladatelů, kteří se jí budou věnovat. Objevila se řada specialistů na knižní grafiku, kteří se v tomto umění proslavili. S. K. Neumann, jehož vztah ke krásné knize byl formován Procházkovou *Knihovnou Moderní revue*, za tři nejlepší označil V. H. Brunnera, J. Bendu a F. Kyselu. Řadil k nim ještě V. Preissiga, který velkou část svého života působil v Americe a zprostředkoval kontakt českého světa se zaoceánským zaoceánským. Podle slov Neumanna (stať *Česká bibliofilie*), který také patřil mezi sběratele krásných knih, takovíto umělci „přispívají nejen k šíření intimního umění, nýbrž i k povznesení úrovně všeobecného vkusu, a tím k lepšímu zakořenění umělecké kultury.“⁵⁶ Obyčejnou knihu si půjčíme v knihovně a po přečtení ji zase vrátíme, ale bude-li kniha krásnou, bude čtenáři dělat radost si ji zakoupit, uložit do soukromé knihovny, neboť „krása knihy vnitřně i zevně dobrá nestárne, je stokrát méně hynoucí než krása ženy, staletí mají jí spíše přidat než ubrati hodnoty.“⁵⁷ Krásná kniha ale znamená také soulad mezi papírem, písmem, sazbou a úpravou – nic z toho nesmí být samoúčelné. Neumann v této citované stati z roku 1910 poukazuje na to, že kniha není vhodným objektem „kšeftu“: útočí na masové vydávání braku v odbyté úpravě a zároveň na předraženost umělecky vyvedených knih. Soudobá knižní kultura je určována poptávkou, nikoliv nabídkou.

54 Šalda, F.X.: Kniha jako umělecké dílo. In *Kritické projevy* 6. Praha 1951, s. 15.

55 Dyrynk, K.: Proč ne stejně? Cit. dle (ed.) Resler, Kamill: *Sborník na památku Karla Dyrynka*. Praha 1951, s. 99.

56 Neumann, S. K.: Česká bibliofilie. In *Stati a projevy* 3, s. 274.

57 Tamtéž, s. 276.

Potřeby čtenářů jsou prostřednictvím nakladatele přenášeny na spisovatele a ten píše podle jejich přání. Stejně tak chybí kritický výběr u překladové literatury. I renomovaný nakladatel je tak nucen vydávat brak, který mu vydělává na umělecky a ideově vysoce cenné dílo.⁵⁸

Vzájemný poměr mezi spisovatelem-autorem textu a výtvarníkem-ilustrátorem by měl být při tvorbě knihy rovnocenný. Kniha je podle Neumanna pro svého čtenáře objektem lásky a podle toho by měla vypadat, aniž by si byl čtenář nucen cokoliv připlatit. Krásná kniha by měla být samozřejmostí. Této úvaze o české bibliofilii předchází stať *Krásná kniha u nás* z roku 1909, kde Neumann poukazuje na fakt, že u vydávání krásných knih nezáleží jen na vůli nakladatelově, ale i na možnostech tiskáren. V této době dobrých tiskáren, které by na tento úkol stačily, nebylo mnoho. S tiskárenskou prací souvisí schopnost sazeče, který by měl dokonale ovládat své řemeslo a nebýt jen továrenským dělníkem. S tím vším se pojí knižní vazba, která by neměla rovněž zaostávat. I tato oblast knižní produkce by měla projít svojí „renesancí“ a vrátit se k řemeslu. Zde se významně zapsal do dějin umělecký knihař Ludvík Bradáč, jehož vazby se stanou vyhledávanými. Literární historik Arne Novák ještě dodává, že v souladu má být i rozpočet na knihu a ta nemá být předražená, aby si ji mohl čtenář-sběratel bez výčitek zakoupit. Knihy pro bibliofily by měly být také originální a jednotlivé tituly by se neměly příliš opakovat.⁵⁹ Zde, v publikaci *Svízele nakladatele – knihomila* z roku 1932, Novák poukazuje na oblibu některých bibliofilsky vydávaných titulů a autorů (Mácha, Němcová, Erben, Čelakovský a další).

Každá kniha, která chce být krásnou, vyžaduje individuální přístup při vlastním zpracování. Je náročná i na své tvůrce – Neumann situaci shrnuje následujícími slovy: „Pokusy Moderní revue, Moderní bibliothéky, Knih dobrých autorů a tu a tam pokusy některého velkého nakladatele jsou většinou pouhé koketování s hrozny, jež jednak z obchodních důvodů, jednak z nedostatku vkusu visí pro ně příliš vysoko.“⁶⁰ Neupírá své bývalé ženě a Procházkovi snahu, ale postrádá na našem knižním trhu skutečného profesionála nakladatele, který by dokázal do posledního detailu uhlídat, aby vše bylo v dokonalém souladu. Neumannovy a Procházkovy názory se postupně rozcházejí, až se dostanou do protilehlých pozic: co je dříve sbližovalo, staví mezi ně nyní zeď – Neumann pokračuje ve svém uměleckém vývoji dalším směrem, zatímco Procházka hájí své výchozí pozice. Neumannův názor na krásnou knihu lze popsat jeho vlastními slovy: „Kniha přestává

58 Neumann, S. K.: O čtenářích. In *Stati a projevy* 3, s. 67-70.

59 Novák, Arne: *Svízele nakladatele – knihomila*, Brno 1932.

60 Neumann, S. K.: *Krásná kniha u nás*. In *Stati a projevy* 3, s. 233.

býti bohem všemohoucím a všudypřítomným a stává se milenkou, která ovšem v soukromí může být zbožňována. [...] Každý obsah tím lépe chutná, z čím vhodnější nádoby se požívá.“⁶¹

Neumannová s Procházkou se snažili začlenit do trendu vydávání krásných knih za cenu, za kterou si je může koupit širší okruh čtenářů. Zejména KDA byly za toto své úsilí vesměs chváleny. Modernost spočívala právě v tom, že se graficky vracely k oné renesanci knihy minulosti, kdy úprava tvoří harmonickou jednotu s obsahem knihy, jak to požadoval Karel Dyrynk. Jsou to právě nakladatelské podniky z okruhu Moderní revue i z anarchistického kroužku, které jsou vyvrcholením všech dosavadních snah. Žádný experiment, ale vše pod heslem, že v jednoduchosti je krása, a ta může být bez problému dostupná všem. Nejen u Procházký a Neumannové, ale i dalších jako byli Josef Florian, A. Bouček, M. Kácha či L. Bradáč, lze vypořádat tendence, jenž směřovaly k běžné knize, která je ale dokonalá. Vedle těchto soukromých podniků a soukromě vydávaných edic působí v české kultuře i několik solitérů – jmenujme především Jakuba Demla s Josefem Váchalem – kteří vydávají své knihy vlastním nákladem ve vlastní úpravě, neboli ti, kteří obtížně hledali nakladatele pro své výpravně pojaté tisky. V jejich době, tj. před rokem 1914, respektive 1918, bylo toto vydavatelské úsilí v rukou soukromníků a ve své podstatě amatérů, pro které bylo typické nekomerční směřování podnikání – knihy vydávali hlavně pro svou potěchu.⁶² Jsou to pak tyto knihy, které se později stávají sběratelsky velmi žádané.

Ponecháme-li chvíli stranou edici určenou výhradně pro bibliofily, setkáme se i s dalšími knihami z produkce Neumannové na seznamu bibliofilských tisků – postupem doby se na něj dostala celá edice Knih dobrých autorů, která se ještě před druhou světovou válkou stala žádaným sběratelským artiklem. Část nákladu KDA postupně začala vycházet očíslovaná v tzv. luxusním vydání na ručním papíře. Podobný osud potkal i Moderní bibliothéku či Kosterkův Symposion. Bibliofil Arno Sánka ve 20. letech toto zdůvodnění komentoval následujícím způsobem: „Tyto knihy nejsou sice ve velké většině bibliofilsky vydány, ale nyní je na ně soustředěn zájem četných sběratelů a konečně duševně připínají se tou měrou na okruh Moderní Revue, že tvoří vzájemně se doplňující celek, obraz skutečně živé literatury začátku století.“⁶³

61 Neumann, S. K.: O bibliofilech. In Stati a projevy 3. s. 71-72,

62 Bohatcová, Mirjam a kol.: Česká kniha v proměnách staletí. Praha 1990.

63 Sánka, Arno: České bibliofilské tisky II. Brno 1927, s. 12.

Vedle ryze bibliofilských podniků existují ta soukromá nakladatelství, pro která není bibliofilská kniha prioritou a v silách majitelů není ohlídat veškeré elementy, jimiž se taková kniha musí vyznačovat, ale zároveň jim jejich produkce není zcela lhostejná. Setkáváme se tady s knihou, která je někde v půli cesty: není tiskem bibliofilským, ale ani „laciným“ vydáním. Mezi takové podniky patří právě nakladatelství Kamilly Neumannové. Kvalitní tisky určené však pro širokou čtenářskou obec se stávají symbolem doby a navazuje na ně první československá produkce.

Po první světové válce nastává období profesionálních nakladatelů, kteří pokračují v předválečné snaze výše zmiňovaných amatérských podniků. Na poptávku po krásné české knize reagovalo nově vzniklé nakladatelství *Aventinum* založené roku 1919. Spolu s ním to bylo nakladatelství F. Borový, Alois Srdce či podnik Ladislava Kuncíře. Ve dvacátých letech dvacátého století pak byla založena Průmyslová tiskárna, kde se dbalo na kvalitní vybavenost dobrými písmi z celého světa.⁶⁴ Ředitelem této tiskárny byl Method Kaláb, který se podílel na tiscích Spolku českých bibliofilů.

Na *Moderní revue* a *Knihy dobrých autorů* navazuje ve své ediční činnosti Ludvík Bradáč, který založil i dva bibliofilské časopisy – *Knihomil* a *Knihomol*, které jsou de facto prvními časopisy svého ražení u nás. Nebyly ovšem jediné, nejen v Praze, ale i v jiných městech docházelo k mnoha pokusům vydávat jakési bibliofilské věstníky – i S. K. Neumann se nějaký čas řadil mezi nakladatele bibliofilského časopisu. Jednotlivé dílčí pokusy však neměly dlouhého trvání. Bradáčovy časopisy si kladly za úkol stmelit roztržitou českou bibliofilskou základnu. Brzy se k nim přidala *Vitrinka* Arthura Nováka vycházející v letech 1925-1933. Na *Vitrinku* pak navázaly *Marginálie*, které vycházely v letech 1934-1951 a 1962-1990. Stálíci mezi bibliofilskými časopisy se staly *Zprávy spolku českých bibliofilů*. Spolek českých bibliofilů vydává i knihy vlastním nákladem a do roku 2008 vydal na 250 titulů.

Poté, co se rozpadal okruh a odezněl největší ohlas *Moderní revue*, kde byly estetické hodnoty velmi pevně vymezeny a kde se sdružovala řada prvních sběratelů, dochází k boomu malých, leckdy pouze regionálních, spolků, z nichž každý prosazuje vlastní pojetí krásné knihy a dochází mezi nimi k častým názorovým střetům. Spolek Českých bibliofilů soustředil svoji pozornost především na Prahu. Bradáčovy časopisy zároveň chtěly stanovit přesná

64 Horák, František: Příspěvky k vývoji moderního knižního umění v Čechách. In: sb. *Knihovna*, sv. 5, Praha 1965, s. 261-316.

kritéria pro krásnou knihu.⁶⁵ V rámci mnoha pokusů o krásnou knihu docházelo k tomu, že mnohé z nich byly vydavatelem pokládány až za bibliofilské, ale v očích přísné knihomilské kritiky tomu tak nebylo. Proto si bibliofilské časopisy kladly nárok na to, že budou vytvářet vkus, a tím krásnou knihu směřovat tou správnou cestou. Další bibliofil, který se pokusil vydat vlastním nákladem několik krásných tisků, byl již zmíněný advokát Kamill Resler, který se také podílel na edici několika sborníků s knihomilskou tematikou (např. v roce 1951 *Sborník na památku Karla Dyrynka, knihtiskaře, tvůrce písmen, knihomola a člověka* či sborník věnovaný nakladateli Karlu Jánskému *Padesát let Karla Janského. Příspěvek k dějinám krásné české knihy* z roku 1941). S Reslerovým jménem a vydavatelskou činností je spojeno i jméno V. H. Brunnera a E. A. Poa, kterému se Resler věnoval.

Mezi lety 1917-1952 působilo na pražském Smíchově nakladatelství *Emporium*, které patřilo členovi Spolku českých bibliofilů Aloisi Dykovi, jenž byl rovněž členem nakladatelského sdružení Kmen. Kromě bibliofilských tisků vydávalo umělecké pohlednice a grafická alba, jako hlavní výtvarník zde působil Jan Konůpek – umělec často vyhledávaný a oblíbený mezi bibliofily. I toto nakladatelství patří mezi ty, kdo našli inspiraci v Moderní revue.⁶⁶ S nástupem Devětsilu na českou kulturní scénu se dostává ke slovu i v oblasti typografie Karel Teige a jeho poetická hravost, která zaútočí i na krásnou knihu a nabídne jí zcela jiné pojetí, než o které se doposud všichni snažili. Teige text a úpravu knihy integruje v ještě pevnější svazek, jeho kniha se stala experimentem a narušil tak onu středověkou harmonii, kterou bibliofilové v knize hledali.

Mezitím svoji činnost naplno rozjel Spolek českých bibliofilů (SČB). Ve 20. letech, kdy se rozšířila produkce krásné knihy pro široké publikum, jsou skalní bibliofilové zaskočení a na rozpacích z toho, kam krásná kniha směřuje – Jarmil Krezar si na stránkách *Vitrinky* postěžoval: „České bibliofilství skutečně dospělo v posledních dobách na kritický stupeň, kde se rozhoduje o kapitulaci nebo amorfosti. V rozpoutaném hnutí objevuje se mnoho pseudobibliofilství a módnosti, v nichž je nebezpečí úpadku nebo rozkladu.“⁶⁷ Objevila se nléhavá potřeba nově stanovit pevná pravidla a krásná kniha se rozdvouje: první linii tvoří bibliofilské tisky s pevně definovanou strukturou a druhou linii běžná kniha pro běžného čtenáře, která ale není odbytým brakem a je na ní jasně viditelný rukopis výtvarníka.

65 Kolařík, Karel: *Knihomil a Knihomol. Nad bibliofilskými časopisy Ludvíka Bradáče*. Přístupno on-line: http://scb.wdr.cz/scb_zpravy_2006-1_bradac.html [12.12.2010].

66 Botová, Veronika – Zach, Aleš: *Alois Dyk a jeho nakladatelství Emporium*. Praha 2006.

67 Krezar, Jarmil: *Perspektivy dnešního bibliofilství*. In *Vitrinka*, ročník 6/1928-1929

Hlavním cílem SČB bylo zkvalitnit úroveň knižní produkce v Čechách, ne vydávat knihy, které by svojí exkluzivitou a výjimečností byly určeny úzkému okruhu sběratelů.⁶⁸ Vedle Spolku českých bibliofilů existuje v meziválečném Československu spolek nakladatelů Kmen, který rovněž dbá na kvalitní úpravu knihy. Spolek českých bibliofilů přežil první světovou válku, od roku 1928 vyhlašoval soutěž o nejkrásnější československou knihu. Dramatické chvíle pro spolek přišly s druhou světovou válkou a pak následně s rokem 1949, kdy byly likvidovány malé tiskárny a nakladatelské podniky, které se soustředily na vydávání umělecky hodnotných děl. Spolek nicméně nezanikl: pokračoval ve své činnosti nejdříve u Československého spisovatele a od roku 1961 pod Památkem národního písemnictví. Svoji samostatnost spolek obnovil v roce 1992 a navázal na bibliofilské a společensko-kulturní aktivity. Ve své činnosti pokračuje dodnes, i když s přiznáním, že v dnešní rychlé a multimediální společnosti nemá krásná kniha (a kniha vůbec) tak významné místo, jaké měla v minulosti.⁶⁹

2.5 Kmen

V dubnu roku 1926 byl založen Klub moderních nakladatelů Kmen, který vznikl z iniciativy několika nakladatelů, mezi nimiž měla své místo i Kamilla Neumannová. Z dalších to bylo Aventinum Štorch-Mariena, nakladatelství F. Borový, Družstevní práce, S. V. U. Mánes, Spolek českých bibliofilů a další. Kmen vznikl jako protiváha Svazu českých knihkupců a nakladatelů, kdy se moderní nakladatelé necítili spokojeni s jeho dosavadní činností a směřováním, a tvořil kolektivní protiváhu nejen Svazu, tak i nakladatelů, kteří se o moderní literaturu a knižní kulturu příliš nestráli.⁷⁰ Kmen zároveň představuje vyvrcholení všech snah, které započaly roku 1908 založením Spolku českých bibliofilů a ve svém další vývoji zaútočily na veškerou knižní produkci. Podniky, sdružené v Kmeni, vnímaly svou činnost nejen jako pouhou výdělečnost, ale byly si vědomy jistého kulturního poslání, které jim nakladatelské řemeslo dávalo do rukou. Spolek českých bibliofilů byl organizací určenou pro jednotlivce, kdežto Kmen byl cechovním spolkem aktivních podnikatelů, mezi jeho členy patřil i SČB.

68 Bohatcová, Mirjam: Česká kniha a svět. Praha 1973, s. 58.

69 Dyrnyk, Martin: Bibliofilské hnutí v Čechách (geneze, bilance, realita, vize). Přístupno on-line: http://scb.wdr.cz/scb_zpravy_2008-1_vyroci.html [12.12.2010].

70 Lexikon české literatury II., s. 733.

Podíváme-li se na text programového prohlášení Kmene, které stylizoval Otakar Štorch-Marien, pochopíme základní stanoviska a postoje tohoto sdružení. „Klub Kmen bude sloužit nekompromisnímu umění jak slovesnému, tak výtvarnému.“ Literatura je tady chápána jako nedílná složka veškeré kultury a umění a je nutno starat se o celý tento celek, má-li za něco stát. Nelze jednotlivé složky izolovat, ale naopak je třeba vyvíjet a rozvíjet spolupráci. Krásná kniha se má stát dokonalým nástrojem v tomto boji za dokonalost. „Členové v Kubu sdružení nespokojí se snad jen s motivy interními, nýbrž založí svůj postup na nejširší bázi veřejné.“ Nejedná se tedy o žádnou elitářskou skupinu, ale naopak vyvíjí i osvětovou činnost k co nejširšímu publiku. Navazují na to, co dobrého tu bylo, a jsou si vědomi toho, že jsou přímými dědici kvalit, které se u nás vybuchovaly v dobách minulých, a svých nesnadných výchozích pozic jak u knihkupců, tak u čtenářů, kterým předkládají náročnější knihy než komerční sféra. Už se v této době jedná o profesionální nakladatele, ale ti se hlásí k tradici předválečných soukromých podniků: „Dělí-li kritika,“ pokračuje programové prohlášení: „a většina kulturní veřejnosti české nakladatele na tři směry, a sice na tradiční firmy, nemající vztah k uměleckému dnešku a předkládající čtenářům díla starších autorů, dále na nakladatele bezcenných nebo špatných knih, jež chceme svou činností vydatně potlačovat, pak hlásíme se spontánně ke skupině třetí, často nazývané veřejností nakladateli soukromými, přesto, že její největší část tvoří nakladatelé koncesovaní.“ Nejen že chce Kmen pokračovat v započaté tradici, ale zároveň jde do boje s pokleslou knihou, která by měla být z trhu kulturního národa vymýcena. Návaznost na tradiční hodnoty se vztahuje „na začátky obrozené české knihy z let 1900-1914.“ Vlastní program by se dal shrnout do jedné věty, která také zazněla v tomto citovaném prohlášení: „Naším Programem je krásná kniha a neústupnost, jedná-li se o její uplatnění.“ Vyzařovala z nich jistá bojovnost. Krásná kniha se jim stává synonymem kultury: „Jsme národní, ale chceme být v nejlepším slova smyslu světovými. Chceme být mostem mezi kulturou domácí i cizí a s krásnou knihou ve štítě uplatnit se všude tam, kde jde o pravou kulturu.“⁷¹

Prvním předsedou Kmene se stal František Borový. Kromě toho, že Kmen byl zastřešující organizací těch nakladatelství, které se prohlásily za moderní, měl na starosti i výstavní činnost, kterou nemohl zahájit jinak než výstavou moderních knih, a činnost přednáškovou, kde nechyběli F. X. Šalda či Otokar Fischer. Tento svaz přežil druhou světovou válku a byl rozpuštěn roku 1949. Kmen po celou dobu vydával jednou ročně *Almanach*

71 Cit. dle: Štorch-Marien, Otakar: *Sladko je žít*, s. 327-328.

Kmene a měsíčník *Kmen*. Tento časopis na pomezí literární revue se zabýval pouze produkcí sdružení a současnými autory.

Otakar Štorch-Marien přisoudil paní Kamille pozici jakési „múzy a patrona“ v tomto spolku; patřila spolu s Vilímkem a Janem Štencem mezi představitele starší generace, kteří byli v *Kmeni* pro mladší nakladatele vzorem uměleckého počínání v oboru vydávání knih. „V *Kmeni* bývala paní Kamila spíš uctívaným hostem než iniciativním návštěvníkem. Byli jsme však pyšní, že patří mezi nás,“⁷² vykresluje Štorch-Marien vztah mladší generace k vydavatelce KDA. Kamilla však plně pasivní členkou *Kmene* nebyla, na výstavě v roce 1926 sama vystavovala sérii podobizen nedávno zesnulého přítele Arnošta Procházky.⁷³

Klub moderních nakladatelů byl tvořen bezmála 130 podniky a firmami.⁷⁴ Idea spolku vznikla už v roce 1925 z podnětu nakladatele Ladislava Kuncíře, od roku 1927 členové vydávali vlastní časopis. „Lze říci, že Svaz čs. knihkupců a nakladatelů byl oficiální organizací masovou, zatímco *Kmen* byl výběrem těch nejlepších, a značka *Kmene* v kroužku, kterou kmenisti tiskli do knih, získala si časem zvuk nejvyšší kvality,“⁷⁵ hodnotí situaci nakladatelský úředník Jan Pilz z nakladatelství Borový. Členství v *Kmeni* bylo prestižní záležitostí a zároveň vyznamenáním. Členům se dostávalo uznání za tvorbu a za přínos v oblasti usilování o kvalitní českou knihu. Pokud použijeme slova Josefa Javůrka, která uveřejnil v roce 1968 v časopise *Typografia* ve svém článku *Tradice české krásné knihy*, tak můžeme spolu s ním konstatovat, že „značka *Kmene* na knize neznamenal jen seriózní zaměření na určitou literární úroveň, ale i kvalitní tisk, dobrou grafickou úpravu a umělecky hodnotný ilustrační doprovod.“⁷⁶

Kmen vzniká jako reakce na krizi české knihy, která byla mimo jiné způsobena přemírou existujících nakladatelství a jejich vzájemným konkurenčním bojem vedeným touhou zbohatnout. Za doby hospodářské konjunktury vznikla řada malých nakladatelských podniků, pro které najednou přestávalo být na trhu místo. Zároveň dochází ke zmenšení kupní síly odběratelů. Už jsme se zmínili o krizi, kterou v této době prodělala samotná bibliofilie v kontaktu s novými modernizujícími snahami, která zaútočily na hranice, které vytyčila generace zakladatelů SČB.

72 Štorch-Marien, Otakar: *Sladko je žít*, s. 333

73 *Národní listy*, 27. června 1926, s. 11.

74 Pilz, Jaroslav: *Národní* 9. Praha 1969, s. 73.

75 *Tamtéž*, s. 74.

76 Javůrek, Josef: *Tradice české krásné knihy*. In *Typografia* roč. 71/11-12, 1968. s. 337-363.

Knižní krize v této době byla výsledkem soutěživosti mezi nakladateli, kteří se snažili žijící dobře prodávané autory získat každý pro sebe a největším argumentem bylo umělé zvyšování honoráře pro tyto spisovatelské hvězdy. Další příčinou krize byl i čtenář, který si oblíbil nepříliš hodnotnou jednoduchou četbu, která se ani nesnažila být kvalitním knižním produktem, ale představovala pouhý zdroj laciné zábavy pro nejširší vrstvy a spolehlivý zdroj příjmů pro vydavatele. Čtenář, který si oddychl, když skončila první světová válka, se chce v první řadě bavit. A když nastoupila hospodářská krize, dostal se knižní průmysl na kolena tím, že mnohé podniky byly nuceny rozprodávat skladové zásoby za snížené ceny, aby se zajistila alespoň minimální návratnost investic, které by byly schopny zachránit firmu od úplného krachu. Nakladatelské domy, které se ocitly ve finančních potížích, byli nuceni jejich majitelé a zakladatelé prodat bohatším podnikům a podnikatelům, kteří skupovali krachující podniky. Druhou variantou bylo nechat se „semlít“ konkurzním řízením či ukončit činnost.

2.6 Ženy v nakladatelské praxi

Kamilla Neumannová byla svým způsobem výjimečným zjevem. Pokud se jiné ženy dostaly do nakladatelské praxe jako majitelky podniku, byly to v první řadě převážně pouze vdovy-dědičky (nejednou se spolu s nimi do čela podniku staví i jejich potomci) stávajících nakladatelských domů: byla to vdova Rosenmüllerová, vdova po Krameriovi Jenovéfa, Karolína Kobrová, Marie Srdcová, Kristina Urbánková či Marie Štorchová, omezíme-li se na vybrané pražské nakladatelské domy. Ne všem přineslo toto dědictví štěstí – paní Koberová podědila dluhy, jenž si nakladatel Kober způsobil vydáváním nákladně pojaté encyklopedie – Riegrova naučného slovníku.⁷⁷

Ženy fungovaly i jako přenašečky podniku z otce na manžela – stejně jako kdysi Daniel Adam z Veleslavína vyženil nakladatelství i Jan Otto, když si vzal dceru nakladatele Jaroslava Pospíšila, či František Topič, jenž se přiženil do rodiny nakladatele Františka Šimáčka. Nutno však podotknout, že zadluženou Šimáčkovu firmu musela předtím zachránit jeho žena, paní Ludmila Šimáčková, která si v době rodinné krize otevřela obchod s takovou technickou novinkou, jakou byly šicí stroje.⁷⁸ Mladá paní Ottová se zase zapsala do povědomí české společnosti svými filantropickými sklony – mezi její přítelkyně se počítaly Karolina Světlá či Eliška Krásnohorská. Díky tomuto věhlasu a svému vlivu na manžela dokázala prosadit

⁷⁷ Málek, Rudolf – Petrtýl, Miroslav: *Knihy a Pražané*. Praha 1964, s. 87.

⁷⁸ Tamtéž, s. 106.

i vlastní literární vkus – byla to prý ona, kdo Ottovi vnutil, aby vydal dílo Gabriely Preissové.⁷⁹ Někteří, jako například Václav Matěj Kramerius, alespoň vyženili bohaté jmění, které jim dopomohlo k rozvoji jejich podniků.

Přesto všechno však ženy byly ve spojení s nakladatelskou, respektive tiskařskou firmou takřka od začátku její samostatné existence. Trvalo poměrně dlouho, než se tiskařský a nakladatelský podnik od sebe oddělily – ještě v druhé polovině 19. století měla řada nakladatelství svoji vlastní tiskárnu, což jim zase do značné míry usnadňovalo činnost. Jako veškeré živnosti dědily ženy nakladatelsko-tiskařské podniky po manželovi a vedly je dále vdovským právem. Tak jako vdova po Veleslavínovi Anna, která ovdověla v době, kdy syn Samuel byl malým chlapcem a nemohl se tudíž ujmout svého dědictví. Anna se opět vdala, a to za tiskaře Jonatu Bohutského z Hranic. Anna však zemře krátce po sňatku a tiskárnu vede do doby Samuelovy dospělosti právě Jonata. V době, kdy tiskárnu vedla vdova Anna, vycházely zde jen menší tisky, a to hlavně knížky určené pro školní mládež. Podobně na tom byla vdova po tiskaři Václavu Martinovi z Jenčic, který získal tiskárnu v roce 1596, ale ve stejném roce však zemřel a tiskárny se ujala jeho vdova Lidmila a podobně jako Anna vydávala jen menší tisky. Ženy tiskařky neměly v oblibě pouštět se do velkých podniků, dávaly přednost drobnějším aktivitám. Stejnou taktiku jako dvě výše zmiňované zvolila Anna Voršilka, vdova po Janu Mikuláši Humplovi, který měl od roku 1685 tiskárnu na Novém Městě pražském.

Majetkovými poměry i v rámci knihtiskařského podnikání zamíchalo stavovské povstání a jeho potlačení – tak se stalo, že majitele změnila i slavná tiskárna melantrišsko-veleslavínská: její dědic Samuel z Veleslavína se před rokem 1620 přihlásil na stranu českých stavů a následně odešel ze země. Jeho tiskárna i s celým majetkem propadla konfiskacím. Novou majitelkou se stala Judita Bylinová, která tiskárnu roku 1621 koupila od jezuitů a která se začala věnovat vydávání rekatolizačně zaměřených tisků, jejichž typografická úroveň však zaostávala za kvalitou tisků veleslavínských.⁸⁰ Zde pozorujeme aktivní přístup k tiskařskému podnikání. Na levné katolické knihy se zaměřuje i vydavatelství s názvem *Dědictví svatého Václava*, které bylo založeno roku 1669 pražskou měšťankou Marií Štýrovou.⁸¹

79 Švehla, Jaroslav: Jan Otto. Kus historie české knihy. Jinočany 2002, s. 20.

80 Kopecký, Miloš: Úvod do studia staročeských rukopisů a tisků. Praha 1978, s. 62.

81 Málek, Rudolf – Petráň, Miroslav: Knihy a pražané. Praha 1964, s. 36-37.

V roce 1657 se lze setkat s tiskařkou Lidmilou Sedlčanskou, vdovou po tiskaři Danielu Seldčanském, která zasáhla do bojů o české noviny, když v tomto roce u císaře podává žádost o privilegium vydávat v Praze periodický tisk, tzv. *Novalia*. Císař jí toto privilegium udělil, prý také s přihlédnutím k tomu, že její manžel i syn zahynuli při švédském obléhání Prahy. Toto povolení však využila až její dcera, rovněž Lidmila, provdaná Fabriciusová. Ediční činnost zahrnující noviny, kalendáře a sněmovní zprávy však nemá dlouhého trvání, vycházejí mezi lety 1664-1672, kdy Lidmile bylo privilegium odebráno.⁸²

Ve století osmnáctém se do dějin českého knihtisku zapsala jistá Johana Koudelková-Průšová, jenž žila mezi lety 1717 a 1790. Tato měšťanská dcera se roku 1739 provdala za tiskaře Matěje Bedřicha Koudelku. Ten však roku 1741 umírá a v roce 1743 zemřel i jejich jediný syn a dědic. Tiskárny se v tomto roce tedy ujímá vdova Johana, která ji osobně vede až do roku 1747. Vydává české, německé i latinské tisky. Ve své dílně zaměstnává jistého Ignáce Františka Průšu, za kterého se právě v roce 1747 provdá. On přebírá vedení firmy, Johana se věnuje dětem narozených v tomto manželství. Ale i její druhý muž umírá dřív než ona, a sice roku 1763. Znovu ovdovělá Johana se opět ujímá rodinné tiskárny – dokonce se v roce 1765 stane členkou tiskařského bratrstva v Praze.⁸³ Johana Průšová byla v druhém podniku také držitelkou privilegia na vydávání inzertního časopisu a od roku 1778 vydávala i německy psané noviny.⁸⁴ Aktivní činnost vyvíjela i vdova Špinková, která sice svou zděděnou tiskárnu prodala, ale založila si pak druhou tiskárnu vlastní.

S rozvojem ženského vzdělání konce 19. století roste i počet zaměstnankyň, které pronikají do nakladatelských podniků. Hlavně od přelomu 19. a 20. století ženy pracovaly v administraci jednotlivých domů, a to jako řadové zaměstnankyně, povětšinou jako účetní, sekretářky, písařky či jako prodavačky v nakladatelských knihkupectvích a také jako překladatelky znalé několika jazyků. Mezi nakladatelskými úřednicemi je i druhá Neumannova žena Božena, která působila od roku 1917 jako účetní u Borového. Stranou stojí aktivní spisovatelky, které zaujímají jiný postoj k nakladateli, a to čistě klientský.

Kamilla Neumannová oproti většině zaujímala vysoké postavení jako zakladatelka a majitelka nakladatelství, které si navíc vydobylo pevné postavení v české kultuře, a to snad

82 Vošahlíková, Pavla: Zlaté časy české reklamy. Praha 1999, s. 78.

83 Svatoš, Martin: Viduata tutur in tenebris obscura jacebat. Byla tiskařka Johana Koudelková-Průšová latinskou básnířkou. In ed. Silagiová, Zuzana – Šedinová, Hana – Kitzler, Petr: Donum Magistrae ad honorem Dana Martínková. Praha 2007, s. 280-305.

84 Málek, Rudolf – Petrtýl, Miroslav: Knihy a Pražané. Praha 1964, 44-45.

právě proto, že se nejednalo o komerční podnik, jehož hlavním cílem by byl pouhý zisk za cenu kvality zpracování a výběru. Jako žena samostatně výdělečně činná byla na začátku dvacátého století také ojedinělým zjevem – jí knihy živily, zatímco pro řadu jejích nakladatelských kolegů byly pouhým zdrojem zábavy a potěšení. Knihy prodávala svým jménem, ale jako redaktor byl vyzdvihován Arnošt Procházka, který se stal duchovním vůdcem Knih dobrých autorů. Své schopnosti mohla Kamilla světu naplno ukázat až po jeho smrti v roce 1925.

Postavě Kamilly Neumannové má blízko osobnost nakladatelky Erny Janské. Ta se podílela na fungování nakladatelství *Hyperion*, které založil její manžel, bibliofil a máchovský badatel, Karel Janský. Hyperion fungovalo mezi lety 1910-1948, přičemž nejprve jako nakladatelství *Člun*, kde Hyperion byla jedna knižní edice. Ta pak dala po první světové válce název celému nakladatelství, které od roku 1922 začíná přebírat Janského manželka. Janský pokračuje ve vydávání dále, a to edicí pro náročné *Stožár*. Janská činnost nakladatelství udrží až do roku 1948, kdy se vzdá koncese. Hyperion bylo zakládajícím členem sdružení Kmen a ve svých počátcích bylo ovlivněno okruhem *Moderní revue*. Vydával českou i překladovou literaturu a spolupracoval s ním mimo jiné i V. H. Brunner, Josef Čapek či František Kobliha. Po první světové válce se výtvarné stránky ujal především Cyril Bouda, pod jehož vedením knihovna oscilovala mezi bibliofilským tiskem a běžnou knihou.⁸⁵ Pro toto nakladatelství byl určující jeho nevýdělečný charakter – Karel Janský měl stále své civilní zaměstnání, a manželé si tak mohli dovolit vydávat knihy čistě pro radost. Jejich výdělek z této činnosti pouze přilepšoval rodinnému rozpočtu. Toto byl zásadní rozdíl mezi nimi a Kamillou Neumannovou, pro kterou byl příjem z nakladatelské činnosti jediným zdrojem financí celé rodiny. Podobně jako Erna Janská stála po boku svého muže Bohumila Minaříková, jejíž manžel Stanislav Minařík byl překladatelem z ruštiny a polštiny. Své překlady vydával také v knižní edici *Knihovna slovanských autorů*, kterou mezi lety 1909-1911 (celkem zde vyšlo 14 svazků) pod svým jménem produkovala právě Bohumila Minaříková.

Již jsme se zmínili o tom, že František Topič se ke svému nakladatelství dostal prostřednictvím ženy, a to Terezie Šulcové, která byla neteří nakladatele Šimáčka, u něhož byl Topič zaměstnán. Terezie získala od strýce jako věno knihkupectví, kde byla od roku 1884 provozována i činnost nakladatelská. V roce 1913 se tento Topičův podnik změnil na veřejnou

85 Lexikon české literatury 2/I.

obchodní společnost a jeho žena a syn Jaroslav se stali oficiálně spolumajiteli firmy. Brzo je v nakladatelství F. Topič zaměstnána i Jaroslavova žena Milada Topičová, rozená Buršíková, která zde po válce řídila oddělení uměleckého průmyslu a překládala z ruštiny, angličtiny a němčiny. Sama jako autorka vydala dvě kuchařské knihy. Když zemřel dědic Jaroslav Topič, je firma i se svým jménem prodána podnikateli J. Stránskému, který v té době kromě Lidových novin již vlastní i nakladatelství Františka Borového. Vdova Milada začala od roku 1937 vydávat knihy v nové firmě, která na tradici slavného tchánova nakladatelství navázala jménem *Topičova edice*. Bohužel si vybrala špatnou dobu: podnik sice přežil druhou světovou válku, ale v roce 1949 byl zlikvidován, aniž by v dějinách české knihy zanechal výraznější stopu.⁸⁶

Zcela nepovšimnuta zůstává ojedinělá vydavatelská činnost Anny Krystinové-Popelkové, sestry tiskaře Václava Popelky z Týna nad Vltavou, jenž v roce 1903 vydával revue *Moderní život*, který se snažil přiblížit se *Moderní revue*. *Moderní život* původně vydával K. H. Hilar v Praze. Popelková založila a redigovala edici *Nová knihovna*, kde však vyšly pouze dva svazky: Hilarova próza a verše Q. M. Vyskočila. Tato „edice“ tvoří jeden z vývojových stupňů *Moderní bibliotéky* z okruhu *Moderní revue*. V Plzni působil a ve dvacátých letech vydával bibliofilské tisky výtvarník Josef Hodek, který si založil edici *Proměna*. U prvních čtyř svazků je jako nakladatelka uvedena jeho žena Marie Hodková.⁸⁷

Za zmínku ještě stojí také nakladatelka Marie Kliková, rozená Žohová. Ta nejprve v roce 1911 založila časopis pro moderní umění, později pod svým jménem vydávala *Grafickou edici*, kde vyšly mimo jiné i některé práce Františka Koblihy – jeho grafické cykly *Žena a Praha*. Tisky měly v rámci edice vycházet desetkrát za rok a vydavatelka do ní zařazovala jak práce starší, tak moderní, a zároveň pojednání o krásných tiscích. V roce 1914 Kliková vydávala také *Edici Krásných knih*, jejichž redaktor Fráňa Linhart pocházel z okruhu *Moderní revue*. S Neumannovou ji nadále spojuje i to, že rovněž sídlila na Žižkově a zvolila stejný způsob prodeje – pomocí subskripčního systému,⁸⁸ který byl v té době pro tato malá nakladatelství nejvýhodnějším způsobem prodeje.

86 Lexikon české literatury 4/I

87 Šedo, Illa: Plzeň, město krásné knihy. Plzeň 2006. Přístupno online: <http://www.bibliofil.cz/plzen2006.pdf> [5.2. 2011].

88 Zprávy České grafické edice M. Klikové, in Kryštof Kolumbus: Kolumbův dopis o objevení Ameriky 1493, Praha 1914, s. 29–30.

Základní postoje při založení podniku u Kamilly Neumannové nebyly čistě bibliofilské, ale nutnost. Nevydávala si knihy pro radost, ale její tisky „vyrostly z drsné otázky osudu, zda si dovede osamělá žena opatřit své živobytí.“⁸⁹ Tak zněla novinová vzpomínka z dvaceti pětiletého výročí jejího podniku. A Kamilla to dokázala. Neměla to jednoduché, ale děti přežily, i když zbohatnout se jejich mamince nikdy nepodařilo. Nežily v přepychu, ale bídou také netrpěly. Dala jim vzdělání a připravila je na vstup do dospělého života, kde se věru neztratily a dělaly jí radost. Sama se stala uznávanou osobností.

89 Čtvrt století s knížkami. Lidové noviny, 26. ledna 1930. s. 7.

3. Nakladatelství Kamilla Neumannová

Nakladatelství bylo založeno roku 1905 a u jeho kořenů stáli i dva anarchističtí přátelé S. K. Neumanna: Antonín Bouček a Fráňa Šrámek. Kamilla Neumannová měla již v té době jistou zkušenost s vydáváním: v roce 1904 nejprve pomáhá s administrací Nového kultu, ne však dlouho; ještě v témže roce časopis zaniká ve své pražské podobě; o jeho opětovné vydávání se S. K. Neumann pokusil ve Vídni, ale tam se časopis nedočkal třetího čísla. V obou případech zaniká díky nedostatku finančních prostředků, které Neumann utratil raději po hospodách. 15. října 1904 přestává Nový kult definitivně vycházet jako tisk periodický s tím, že pražské zářijové číslo již nikdy nevyšlo. S. K. Neumann byl jeho duchovním otcem, který odešel z Prahy a Nový kult si odnesl s sebou.

Do Olšanské vily přišel Arnošt Procházka, který s Neumannem nesdílel anarchistické smýšlení, a tak se nelze divit, že se nesnažil Nový kult obnovit, navíc měl již svoji Moderní revue – v té působil souběžně a vydával ji až do své smrti, kdy roku 1925 časopis vycházející od roku 1894 zanikl. Moderní revue ale zůstala víc spojená s jeho jménem, kdežto nakladatelství se přece jen vázalo na paní Kamillu. V rámci Knih dobrých autorů lze vystopovat návaznost a spojitost v činnosti Neumannové a Neumanna: paní Kamilla zůstala věrna původní tiskárně a vydala knihy, které byly původně ohlášeny v *Knihovně revolucionářů* (pozdější název Knihovny Nového kultu) a byly již přeloženy a edičně připraveny, ale už Neumannovou péčí vyjít nestihly.⁹⁰ Časopis Nový kult navíc ve své anarchistické poloze přinášel riziko politických problémů. Tak se centrum anarchismu přesunulo z olšanské vily jinam: těsně po Neumannově odchodu se vydávání anarchistického časopisu v Praze ujal odchovanec olšanské vily Fráňa Šrámek – v roce 1905 se stal redaktorem časopisu *Práce*. Další přispěvatel Nového kultu Mahen našel uplatnění v jiných, převážně anarchistických periodikách, jako byla právě zmíněná *Práce*, dále pak *Obzor*, *Šibeničky* či *Nová omladina*. Anarchistický duch pomalu ale jistě z vily vyprchával.

Ve výsledku nově založený podnik, tedy Nakladatelství Kamilly Neumannové nebo též někdy Knihy dobrých autorů, neměl svoji tiskovou periodickou platformu, která by mu pomohla jednak zajistit přísun financí, a jednak by usnadnila propagaci právě vyšlých knih. Byl odkázán pouze na vnitřní strany knižních obálek, občas vydávané letáky určené pro předplatitele a na recenze v tisku. Dobrou propagační platformou byl i styk samotných

90 Javůrek, Josef: S. K. Neumann, radikální mládež a počátky moderní české knihy. In Čtenář, č. 3., ročník 47/1995, s.114-117.

čtenářů mezi sebou – doporučení přítele mnohdy zmůže víc než sebelepší reklama, a tak ani v knihách Neumannové, zvláště ze začátku vydávání, nechybí poučka, v níž redakce nabádá čtenáře, „aby každý, ježž věc zajímá, šířil známost našich knih i mezi svými přátely [!].“⁹¹

Edice Knihy dobrých autorů byla oficiálně založena v lednu 1905 v podstatě jako periodický tisk, který měl vycházet pravidelně jednou týdně na základě subskribentského systému, přičemž první dvě čísla měla vyjít v rozmezí čtrnácti dnů, jak ukazuje úřední dopis (viz příloha). Ještě téhož měsíce, to je v lednu, však Kamilla tento troufalý plán opouští a přechází na měsíční periodu, kdy vychází číslo v subskripční ceně 1,50. V roce 1910 už nejsou Knihy dobrých autorů úředně chápány jako periodický tisk a vyškrtuty z jeho seznamu. Subskripční systém byl zrušen v roce 1921. Toto zrušení předplatného bylo spojeno s krizí a se zdražením papíru a tiskařských služeb. Redakce svůj krok vysvětluje na vnitřní straně přední obálky románu *Nottinghillský Napoleon*, který ukončoval 15. ročník Knih dobrých autorů. Nestálost cen neumožňovala pevně stanovit cenu jednotlivých výtisků a kalkulaci ročního předplatného. Navíc redakce plánuje vydávání i starších, již rozebraných titulů, a tím by se narušil měsíční tok novinek. Další propagace a distribuce se měla odehrávat pomocí prospektů, které budou dosavadním předplatitelům zasílány dostatečně dopředu.⁹² V tuto dobu, tedy ve dvacátých letech, již nakladatelství mohlo počítat s pevným okruhem jak spolupracovníků, tak odběratelů. Čtenáře tvořili hlavně studenti, tvůrčí inteligence spojená s okruhem Moderní revue či anarchistické dělnictvo, které bylo spojeno s S. K. Neumannem jako původním duchem olšanské vily.

Důvodem vydávání knih je pro Kamillu jednak finanční nouze, do které se dostala kvůli manželově odchodu i kvůli jeho bohémskému životu. Sama musela nejen živit sebe, ale i své dvě děti a tchyni. Svou roli bezesporu sehrála i její vlastní redaktorská zkušenost a podpora přátel, kteří s ní zůstali ve vile. V roce 1929 paní Kamilla na své začátky vzpomíná následovně: „V pátém roce jsem zůstala sama se dvěma dětmi a nevěděla, co počít. Bylo mi kolem třiceti, ale v praktických věcech jsem neměla žádné zkušenosti. Maminka mi radila, abych si otevřela nějaký obchůdek, nitařství či něco podobného, ale to se mi vůbec nelíbilo. Že jsem začala vydávat knihy, to je zásluhou Antonína Boučka, bývalého administrátora Nového kultu. Jeho myšlenka se mi tak zalíbila, že jsem už na nic jiného nemyslela.“⁹³ Neměla moc času na rozhodování. „Nebylo to tak snadné, srdce mi žalem usedalo, obě děti

91 Verhaeren, Emile: Svítání. Praha 1905.

92 Chesterton, Gilbert K.: Nottinghillský Napoleon. Praha 1921.

93 Otakar Štorch-Marien: Ohňostroj. Paměti nakladatele II. Praha 1992, s. 328.

byly zachváceny černým kašlem, tchyně, ač to byla srdnatá žena, ležela jako podřatá a moje předobrá maminka se také rozstonala. Ale železná nutnost kazala a snad dříve než do měsíce bylo natištěno oznámení, že hodlám vydávati překladovou literaturu,⁹⁴ líčí hektickou atmosféru svých začátků Kamilla. K tomu se ještě přidala smutná událost prvních lednových dnů roku 1905, kdy umírá maminka – paní Krémová.

Kamilla přiznává, že ani přesně nevěděla, co bude vlastně vydávat, ale věděla, že je to ta pravá idea a že to bude jejím posláním. Usedlá obchodnická živnost nemohla přicházet v úvahu pro ženu poznamenanou bohémskou společností. Toužila svěřit světu své umělecké postoje a cítila potřebu být užitečná pro společnost. A protože měla evidentně dostatek odvahy, spojila své jméno s tímto poměrně nejistým podnikem. „Neměla peněz, neměla zkušeností, neměla ani zvlášť mnoho přátel, když se literární společnost z vily č. 45 se zánikem Nového Kultu rozpadla a rozprchla. Zůstala jen hrstka věrných, kteří trochu s úžasem zřeli, kterak se tato žena s holýma rukama pouští do odvážných podniků,⁹⁵ psalo se v Lidových novinách v lednu roku 1930.

Pouhé odhodlání však nestačilo a začínající nakladatelka brzy narazila na technické problémy a podmínky tiskařského světa: „Tiskárny mne odmítaly, vymlouvaly se, až se nám podařilo zakotvit ve vinohradské tiskárně Grundově. A tak knížka konečně v lednu vyšla. Byla nehezká, nelíbila se mi, ale nemohla jsem si pomoci, nedovedla jsem tiskárně poručit a ani jí naznačit, jak to vlastně chci, nevyznala jsem se v těch technických věcech vůbec.“⁹⁶ Tiskárna, u které Neumannová začínala byla paradoxně ta, kde zůstal největší dluh po Novém kultu.⁹⁷ A byla to také jediná tiskárna, která byla ochotna spolupracovat. Tiskárny spolu s Kamillou obcházeli právě Bouček, který ji však nechal, aby vše vyřizovala sama. V Grundově tiskárně se nevyhnuli konfliktu: „Čeho jsem se bála, na vlas se vyplnilo. Ještě jsem ani nedomluvila a již mi bylo naznačeno, že veliký dluh za Nový Kult naprosto vylučuje přijetí do tisku Knihy dobrých autorů. Výpad však byl příliš prudký a bezohledný, že popudil mladého Grunda, který měl se mnou soucit a rázně se postavil proti svému společníku. Vytkl mi, že také on má právo do věci zasáhnouti a že Knihy dobrých autorů budou tištěny v jeho tiskárně. Proti námitkám svého společníka, kdo to bude hraditi, nebudu-li moci zaplatit, vykřikl: 'Já!'⁹⁸ K dědictví po manželovi je nutno připočítat i dluhy, na které se vážou

94 Neumannová, Kamila: 25 let Knih dobrých autorů. Národní listy 8. ledna 1930. Příloha, s. 3.

95 Čtvrt století s knížkami. Lidové noviny, 26. ledna 1930. s. 7.

96 Vavřík, Zd: Návštěvou ve staré vile. Rozpravy Aventina 5 – 1929-1930, č. 7, s. 75

97 Šup, Josef: Olšanské vila. Literární noviny č. 9 roč. 13, 1940, s 200-202.

98 Neumannová, Kamila: 25 let Knih dobrých autorů. Národní listy 8. ledna 1930. Příloha, s. 3.

předsudky jednoho nepřilíš výnosného podniku, jakým byl Neumannův Nový kult. Kamille nic nedávalo záruku, že se jí bude věřit, že nebude dělat dluhy jako manžel a že jí vydávané knihy nebudou mít úhlavního nepřítele v cenzuře. Ale i tak si Kamilla na svou stranu získala „sponzora“ a dalšího přívržence.

Kapitálu do začátku nebylo moc, od své matky měla dostat na přilepšenou 600 korun, což ovšem nebylo žádné bohatství. Odhodlání a dobré vůle bylo při vzniku nového podniku mnohem víc. Navíc se Kamilla musela mít na pozoru i před řadou podvodníků, kteří se tou dobou potulovali nejen Žižkovem. Tak se stalo, že v roce 1910 vypovídala Kamilla před soudem s jistým anarchistou Karlem Vohryzkem, který byl mimo jiné zapleten do loupeže známek. Tento muž se část známek pokusil Kamille prodat pod cenou, ale tak jej odhalila, podle doplatních známek, které jí nabízel spolu s těmi výplatními.⁹⁹ Takže nic neprodal a přesvědčil se o tom, že není dobré podceňovat ženu, která stojí v čele poměrně prosperujícího podniku.

Božena Hodačová-Neumannová v tomto činu Kamilly viděla statečnost a touhu a schopnost ukázat světu nezávislost. Kamilla odmítla stabilnější a méně kontroverznější obživu v podobě krámků a vrhla se do nestabilního a nevypočitatelného světa literatury a podnikání. „Vydávání knih byl v těch časech čin odvážný, přímo dobrodružný: široké vrstvy, které měly zájem o knihy, byly chudé a kniha byla přepychem.“¹⁰⁰ Bylo to v momentě, kdy si společnost již zvykla na ženu spisovatelku, ale veškeré literární zázemí a zákulisí bylo v rukou vzdělaných pánů bez ohledu na jejich bohémnost.

Ženy do té doby organizovaly salónní společnosti, kde se maximálně rozvíjela diskuze. Popřípadě vydávaly ženské časopisy, ženy fungovaly jako „múzy“ či se věnovaly dobročinnosti. Na přelomu století již byla emancipace v plném proudu, ale jejím hlavním úkolem bylo získání volebních práv a vysokého vzdělání pro ženy. Nyní se objevila mladá podnikatelka-nakladatelka, která vybudovala nový podnik a která si chtěla nárokovat právo určovat, co bude vycházet, a tím pádem i to, co se bude číst. A netrvalo to mnoho let a všichni znali knihy Kamilly Neumannové. Tato dáma vzešla z anarchistického podhoubí, orientace na mladého pokrokového čtenáře tedy byla nasnadě. Díky spojení s Procházkou se čtenáři našli i v řadách dekadentně-symbolistické inteligence té doby. V této vrstvě skutečně byly její knihy přijímány s nadšením, přinášely něco nového. Její nespornou výhodou bylo jméno

99 Šesták, Zdeněk: Jak hřešil Žižkov před sto lety. Praha 2006, s. 259.

100 Augusta, Pavel: Kniha o Praze 3. Praha 1994, s. 88.

Neumannová a spojení s Procházkou. V jednom podniku splynuly dva proudy v té době dominantní: na jedné straně Neumannovi kamarádi a vrstevníci ve své radikálnosti, na druhé straně to byla moderna se svými vysokými uměleckými nároky. Společným jmenovatelem byla snaha o kvalitní českou produkci. S klidným svědomím můžeme Neumannovou označit za průkopnici, která se nebála otevřít české okno do moderní Evropy a pomoci tím naší literatuře.¹⁰¹ Čeština již byla plnoprávným literárním jazykem, teď bylo úkolem průkopníků modernosti seznamovat českého čtenáře a spisovatele s kvalitní moderní světovou produkcí, kde by mohl hledat inspiraci. Otázkou zůstává, nakolik Kamilla využila své ženskosti, jisté je, že měla mezi svými spolupracovníky řadu obdivovatelů a že to byla žena odhodlaná, když se rozhodla pro tak riskantní podnik, jakým nakladatelství v její době bezpochyby bylo. Jen díky silné vůli vydrželo fungovat přes pět a dvacet let. Ve výsledku sice bylo nakladatelstvím jedné generace, ale o to větší význam a vliv pro mladé té doby mělo. Sama nakladatelka se přiznala k tomu, „že jsou to vlastně moje děti, které mne vedou k tomu, abych KDA před mladými neuzavírala.“¹⁰² Hledání nových jmen vhodných pro zařazení do edice a hodných toho, aby se podle vnitřních nakladatelských pravidel představily českému čtenáři, však jednou generací nekončilo.

Páteří nakladatelství se brzy stává překladová edice Knihy dobrých autorů. Její počáteční program navrhl Stanislav Kostka Neumann, který byl též nápomocen dobrou radou do začátků této poměrně obtížné činnosti.¹⁰³ Byl to také on, kdo Kamille doporučil Procházkův překlad Eedenova Malého Jeníka jako druhý svazek edice.¹⁰⁴ Podpory se tehdy přece jen málo zkušená Kamilla dočkala také u již zmiňovaného Antonína Boučka a Fráni Šrámka. Kamarádi, kteří zůstali ve vile a pomáhali s knižní produkcí, měli za úkol nejen knihy balit a expedovat, ale také zabavit dvě malé děti, aby se jejich maminka mohla aktivně účastnit nakladatelské činnosti.¹⁰⁵ O děti se v takových chvílích „staral“ básník Viktor Dyk: „Přicházel obyčejně dopoledne. Jednou potkal děti už na zahradě, babičkou pečlivě vymydlené, čisté, v bílých šatečkách, ale za čtvrt hodiny, ba za několik minut z 'bílých anděličků' vykouznil dva ušmudlané komeňičky. Hrál s nimi krásnou hru na válení sudů v trávě. Pak je odvedl nahoru do ložnice a hráli novu překrásnou hru: naházeli je i s botami do právě povlečené postele a házeli po sobě polštáři. Bylo to boží dopuštění, já to slyšela, ale

101Augusta, Pavel: *Knihy o Praze 3*. Praha 1994, s. 88.

102Vavřík, Zd: *Návštěvou ve staré vile*. *Rozpravy Aventina* 5 – 1929-1930, č. 7, s. 75

103Zach, Aleš: *Nakladatelská pouť Jiřího Karáska ze Lvovic*. Praha 1994, s. 16.

104Šup, Josef: *Olšanské vila*. *Literární noviny* č. 9 roč. 13, 1940. s 200-202.

105Tamtéž, s 200-202.

pracovala jsem tak horlivě, že mne to ani z práce nevyrušilo. Pojednou objevila se babička a vyčínila mně: 'Copak neslyšíte nic, si píšete a nevíte, co se děje?' Byla to hrozná spoušť. A zatím co babičce chudáčkovi bylo do pláče, musela jsem se smáti. Děti ovšem byly nadšené. Zbožňovaly pana Dyka.¹⁰⁶ Spojit úlohu zaměstnané ženy a matky nebylo pro Kamillu jednoduché, ale dokázala si poradit. Jak je vidět, každá pomoc byla vítaná. A pokud byly děti šťastné, byla spokojená i ona. Jindy Viktor Dyk zase děti vysadil nahoru na skříň „a smál se jim, teď že tam musí zůstat.“¹⁰⁷ Ale ne všechny Dykovy hry byly takto náročné pro babičku dětí – začal jim, hlavně malému Stanislavovi, vštěpovat lásku k divadlu, když „Arnošt Procházka koupil jim divadélko a Viktor Dyk dovedl jim celé hodiny hrát a improvisovat nejroztodivnější dramata,¹⁰⁸ pokračuje paní Kamilla ve svém vzpomínání na věrného druha, satirického básníka Viktora Dyka, který předtím, než se začal věnovat politice, byl častým návštěvníkem olšanské vily. Spolu s Procházkou byl Kamille velkou oporou a staral se o povyražení všech přítomných, když „Lálu učil všelijaké povedené veršičky a kdo na ni z té doby pamatují, vědí, jak uličnicky se jich hned chopila a dalo mi mnoho práce, než jsem jí vysvětlila, že pan Dyk to smí říkat, ale ona nesmí. Hlavně ovšem to bylo namířeno na Arnošta Procházkou, který zase v odvetu ji naučil říkanky, které měly pozlobit Dyka.“¹⁰⁹ Také díky těmto dvou malým dětem, bylo ve vile veselo, i když práce nešla, tak jak by si představovali.

Neumann věnoval do KDA své dva překlady, kterými započala edice svoji činnost, byla to kniha Paula Adama *Listy z Malajska* a Emile Verhaerena *Svítání*. Obě zde vyšly v roce 1905. *Listy z Malajska* chtěl původně Neumann vydat u Vilímka, ale tam je odmítli. A když už Kamilla tento pokus o vydání zprostředkovala a myšlenka na vlastní nakladatelství byla na světě, sama odloučenému manželovi nabídla, že je vydá právě ve svém novém podniku, což Neumann radostně přivítal, překlad jí daroval, vzdal se honoráře a byl prý vyloženě nadšen jejím činem. To bylo jediné, co mohla od svého bývalého manžela čekat. Nadšení pro dobrou věc jim bylo společné, a tak Neumann ve svém vídeňském Novém kultu upozornil v inzerci čtenáře na nově vycházející pražskou knižní edici. Kamilla od něj nedostávala žádné výživné na děti, a už vůbec ne na starou matku. Podivné dědictví po manželovi tedy zahrnovalo jméno, které bylo ve čtenářské obci a v soudobém literárním světě známé,

106Neumannová, Kamilla: 25 let Knih dobrých autorů. Národní listy 8. ledna 1930. Příloha, s. 3.

107Neumannová, Kamilla: Trochu vzpomínání. In Rozpravy Aventina 3/1927, s. 90-91.

108Tamtéž, s. 90-91.

109Tamtéž, s. 90-91.

kamarády a kontakty, což usnadnilo samostatnou činnost, a vlastní vilu, čímž padly starosti ohledně střechy nad hlavou.

Kamilla byla v podstatě svobodná žena a činnost kolem knih se jí doslova nabízela sama. Neumann jí tak v podstatě nechtíc pomohl se zviditelnit a nastartovat vlastní profesní dráhu. Ačkoliv Kamillu nenajdeme mezi příslušnicemi emancipačního hnutí, patří mezi ty, které na tomto poli vykonaly hodně svojí praktickou činností i bez teoretické podpory. Jako příslušnice anarchismu se prostě neptala, jestli je tato činnost pro dámu vhodná, ale šla za hlasem svého srdce. Nějak se živit musela a podnikání v knižní produkci jí přišla jako nejvhodnější a nejvíce zajímavá. Dosáhla toho, co chtěla. Manželova odchodu využila pro vlastní realizaci. Nestálý příjem z činnosti a poměrně vysoké náklady na provoz byly přehlušeny touhou po uměleckém vyjádření sebe sama (vzpomeňme na ochotnické divadlo, které se pokoušela hrát za svobodna). Založení edice bylo provázeno nadšením paní Kamilly, která se plně oddala svému novému podniku: „První korunku, kterou jsem dostala od vrchního ve staré Demínce, zdá se mi, že se jmenoval Kolínský, jsem pečlivě zabalila a chovala ji jako talisman. Byla nová, právě vydaná už s letopočtem 1905. Nikdy jsem ji nevydala, ani v dobách, kdy bych ji byla nutně potřebovala ... První korunka! Byla chudinka mnohokrát v krajním nebezpečí, ale překonala šťastně všechno,“¹¹⁰ zavzpomínala v roce 1930 nakladatelka. Demínka byl pražský podnik, kde se scházela anarchistická skupina i nadále po Neumannově odchodu.

V roce 1905 se nakladatelství i nakladatelka sblížili s Arnoštem Procházkou, jenž u Kamilly vydal svůj překlad Eedenova *Malého Jeníka*, což byl titul číslo 2 KDA. Kamilla některé texty pro KDA také sama překládala. Působila tedy nejen jako majitelka a redaktorka, ale i jako překladatelka. Procházka edici redakčně přebíral, a v edičním profilu nakladatelství se začal prosazovat vliv *Moderní revue* a její dekadence. Součástí edičního plánu se stává edice *Čeští autoři*, kde se objevují jména jako K. Hlaváček, V. Dyk, Jaroslav Maria, Miloš Marten, Miroslav Rutte. Procházka také velkou část děl pro edici KDA sám překládá a jsou převážně jím „s velkým vkusem vybrána hlavní díla světového písemnictví naturalistického a ponaturalistického, hovějící zásadám 'Moderní revue'.“¹¹¹ Svě překlady podepisoval hned několika pseudonymy a uměle tak „navyšoval počet spolupracovníků“ nakladatelství v očích

110ed. Holý, Jiří – Milada Chlívková: Stanislav Kostka Neumann: Konfese a konfrontace I. Básně, fejetony, vzpomínky. Praha 1988, s. 90.

111Novák, Jan V. - Novák, Arne: Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny. Olomouc 1936-1939, s. 856.

široké veřejnosti. Na Procházku vzpomíná Kamilla s velkou náklonností: „Byl to ten nejušlechtlejší a nejvzácnější člověk, jakého jsem kdy poznala. Pomáhal mi v každém ohledu, a nebýt jeho, sotva bych byla vytrvala.“¹¹² Byl to také její učitel co se týče redakční práce a výběru vhodných titulů pro edici. Procházka Kamillu podporoval až do své smrti roku 1925, kdy ve věku padesáti šesti let umírá, ačkoliv svoji redaktorskou činnost v Knihách dobrých autorů ukončil v roce 1921. Božena Hodačová, věrná ilustrátorka života nejen S. K. Neumanna, ale i jeho první ženy a vztahů v rámci celé umělecké družiny kolem olšanské vily, poukazuje ve své vzpomínkové knížce na milostný vztah mezi Kamillou a Procházkou, kdy tento poměr ukončila nakladatelka, když poznala Miloše Martena. První zajištění mezi Procházkou a Kamillou se datuje k jejich vystoupení v rámci Intimního volného jeviště. Procházkovy zájmy v nakladatelství a jeho spolupráce však s koncem vztahu neskončily. Procházka je občas pokládán za toho, kdo svým postojem a zásadami zapříčinil první krizi nakladatelství. Po Procházkově smrti advokát Kamill Resler, který byl velkým znalcem autorského práva a mezi jehož klienty patřili mnozí čeští autoři a nakladatelé (mimo jiné i S. K. Neumann), pomohl Kamille získat úvěr na další činnost. Kamilla si dokonce zařídila i knihkupeckou koncesi. Té však nikdy nevyužila.¹¹³ V této době došlo i k jemné změně programu a odchýlení se od původních Procházkových zásad, ale mladí si už tuto edici tolik neoblíbili, jako tomu bylo u předchozí generace.

Procházka si s sebou přivedl další spolupracovníky, mezi nimi též Miloše Martena, Jiřího Karáska ze Lvovic či Františka Koblihu. V nakladatelství působí jako redaktor Hugo Kosterka, jako nakladatelský výtvarník Jaroslav Benda, „dvorním grafikem“ byl Josef Marek, významnou výtvarnicí té doby, která zasáhla i do tohoto nakladatelství, byla i Zdenka Braunerová, která přišla společně s Martenem. V roce 1911 vstupuje do nakladatelství vstupuje výtvarník F. Kobliha. Neumannová s Kosterkou patřili k družině *Moderní revue*, Kosterka vede nakladatelství *Symposion*, trojlístek spřízněných nakladatelů uzavírá Karel Hugo Hilar se svojí *Moderní Bibliothéka*. Všechny tyto tři podniky zažily svoji největší slávu před první světovou válkou. V roce 1914 většina jejich abonentů odchází na frontu – u Neumannové zaniká edice *Čeští autoři*, svoji ediční činnost uzavírá i Kosterka a zaniká též *Moderní Bibliothéka*. Pro Neumannovou byla tato situace o to tíživější, že válka přišla v době, kdy se nakladatelství dostalo na vrchol své dosavadní činnosti a slávy: „Až do války nebyla moje situace zvlášť utěšená. Teprve těsně před válkou se poměry obrátily k lepšímu – ale do

¹¹²Otakar Štorch-Marien: *Ohňostroj. Paměti nakladatele II.* Praha 1992, s. 329.

¹¹³Lexikon české literatury II, s. 517.

toho přišla náhle válka,¹¹⁴ popisuje nastalou nelehkou situaci sama nakladatelka. Ve válečné době odchází z nakladatelství Jiří Karásek ze Lvovic, který to ve svém dopise Kosterkovi z roku 1915 komentuje následovně: „Pí. Neumannová, která mi za poslední dvě leta vůbec odepřela zaplatiti, připravila mne nejen o veškerý zisk z rozprodaných vydání, ale i o značnou část peněz, jež jsem do svých knih vložil. Bylo to trpké zklamání a tolik nesvědomitosti jsem od ní nečekal! Musím teď hleděti svůj podnik sanovati.“¹¹⁵ Ve vydávání svých spisů pokračoval po válce v Aventinu. Finanční situace nebyla leckdy růžová, zvláště když nakladatelství vydávalo knihy s ohledem spíš na jejich kvalitní výběr a zpracování než na vlastní zisk a komerční ohodnocení.

Dostat se do povědomí lidí a čtenářů chvíli trvalo, financí nebylo mnoho, a tak se hledala pomoc, kde se dalo. „Naše knihy nebyly drahé a četli je hlavně chudí lidé, studenti, horníci na severu, mladí profesori a učitelé, kteří je také kolportovali. Studenti ke mně vůbec často chodili, balili knihy, a když nebylo na známky, roznášeli je po Praze. To už mě lidé začínali uznávat,“¹¹⁶ pokračuje Kamilla v rozhovoru, který ve svých vzpomínkách otiskl Štorch-Marien. Cesta, jak se stát slavným a uznávaným, nebyla nikterak přímá, jak dokládají redakční slova z Boylesvevovy knihy *Moje láska* z roku 1908: „Dostalo se nám za naši nesnadnou práci, již jsme konali vždy rádi a dle nejlepších svých sil, přízně, dostalo se nám i lhostejnosti. Nezpyšněli jsme uznáním, neochabli jsme odmítnutím: chceme i nadále na počaté cestě pokračovati a usilovně pracovati.“¹¹⁷ Jaké bylo to zadostiučinění, když se podniku začalo dařit a stal se také uznávaným partnerem ostatním nakladatelům. V roce 1914 vystoupala hvězda slávy snad nejvýše na nebe publicity a při zahájení tohoto ročníku mohla s klidným srdcem redakce na obálku knihy *Bohové žíznějí* Anatola France následující slova: „Zahajující nový ročník, můžeme klidně a ne bez hrdosti poukázati, že Knihy dobrých autorů nejen vyplnily svůj program přinávševše díla umělecky hodnotná a ideově plodná, ale že také působily iniciativně v podniky jiných nakladatelství a sbírek, které sahaly po autorech, jejichž dílo právě Knihy dobrých autorů k nám uvedly.“¹¹⁸ V roce 1919 již pouze poukazují na předešlé svazky, „jež vesměs přinesly literaturu umělecky i myšlenkově dobrou a průkopnickou.“¹¹⁹ V tomto roce byl zahájen 15. ročník vydávání, který pokračuje stále

114Vavřík, Zd.: Návštěvou ve staré vile. Rozpravy Aventina 5 – 1929-1930, č. 7, s. 75.

115Zach, Aleš: Nakladatelská pouť Jiřího Karáska ze Lvovic. Praha 1994, s.27.

116Otokar Štorch-Marien: Ohňostroj. Paměti nakladatele II. Praha 1992, s. 329.

117Boylesve, René: *Moje láska*. Praha 1908.

118France, Anatol: *Bohové žíznějí*. Praha 1914.

119Obstfelder, Sigbjörn: *Kříž*. Praha 1919.

v načatém programu, jenž je „slovem dobrý: neběží ani o směry, ani o doby, nýbrž o hodnotu za volby děl, která Knihy dobrých autorů přinášejí. Proto radši přinesou starší práci pevné a trvalé ceny, nežli pochybnou věc nejnovější. Jako nedbaly dosud mody literární, nebudou k ní přihlížeti ani příště, usilující podávat vykrystalizovaných výtvorů místo experimentů, snad lákavých, ale většinou nejistého jádra.“¹²⁰ Zde již zaznívá nedůvěra v novou literaturu a v nové umělecké směry, které hýbou poválečnou Evropou. Zde jakoby se začal odvíjet konec celého nakladatelství.

Nakladatelství trvalo několik let, než se definitivně proslavilo, pak přišla první světová válka, která tvrdě zasáhla nejen do běžného života, ale i do života intelektuálního, nakladatelského i čtenářského. Neumannová hodnotí svoji činnost v té době následujícími slovy: „Válka znamenala dlouhou pauzu, nebyl papír a tisk byl příliš nákladný. Moje situace byla pramálo utěšená. Přišla drahota, bída, děti vyrůstaly a nebylo jim co dát. Tehdy mi vzácně pomáhali někteří odběratelé KDA, kteří mi čas od času posílali balíčky a balíky s potravinami.“¹²¹ V roce 1930 na válečné ceny a podmínky vzpomíná Neumannová také v německém listu Pragerpresse: „Knižní náklad, který mne dříve stál 700 Korun, přišel najednou na 36.000 Korun. Knížka, kterou jsem předtím mohla prodat za 3 koruny, stála nyní 22,50, cena, která byla pro mé abonenty ze skromných intelektuálních kruhů nedostupná.“¹²² Válka našťastí netrvala věčně a přišel rok 1918, kdy se od října otevíraly nejen před nakladateli nové možnosti. Po těžkých válečných letech se Kamille do žil vlévá nová síla a optimismus: „Pak konec války, to už jsem byla nervově docela zlomena a myslím, že jedině radost z října 1918 mne vzchopila.“¹²³

Po válce svoji činnost sice obnovila, navázala na předválečnou slávu, ale radikálního obratu k lepšímu se už nedočkala, i nadále zápasila s nedostatkem financí: „Tak si tolikrát myslívám: kdyby tak zaplatili ti, kteří si kdysi dávno nechali knížky a peněz neposlali! Dostávají dnes za hodiny hromady peněz v aukcích – a nepošlou ani těch pár korun, co knížka tenkrát stála,“¹²⁴ poznamenává lakonicky Neumannová. Nelze pochybovat o tom, že to pro ni bylo jistým zklamáním – dobové svědectví nám o tom zanechal Miroslav Novotný ve svém článku *Knihy a osudy* z roku 1929 (*Národní listy*): „Paní Kamila Neumannová se teď chodívá občas dívat na knižní aukce, aby na vlastní oči byla svědkem, jak její publikace, které kdysi

120Gourmont: *Morálka lásky*, Praha 1919.

121Otakar Štorch-Marien: *Ohňostroj. Paměti nakladatele II*. Praha 1992, s. 329.

122Pragerpresse, výstřížkový archiv NA – překlad E.W.

123Vavřík, Zd.: *Návštěvou ve staré vile*. *Rozpravy Aventina* 5 – 1929-1930, č. 7, s. 75.

124Tamtéž, s. 75.

marně nabízela za dvě až tři koruny, dosahují nyní výši stokorunových.¹²⁵ I dnes se cena na knižní aukci za její knihy pohybuje od 500 korun nahoru. Při antikvární ceně se pohybují kolem 100 Kč. Záleží na stavu knihy a na výtvarníkovi, který se na ní podílel.

Po roce 1921 je nakladatelská činnost Kamilly Neumannové na dva roky z finančních důvodů přerušena a Procházka se stahuje do ústraní. Ale ještě se našla síla nakladatelství obnovit, působilo pak až do roku 1931. Štorch-Marien pak s Kamillou uvažují o tom, že by KDA přešly pod jeho Aventinum, k tomuto zamýšlenému kroku však již nedošlo a KDA zanikají spolu s nakladatelstvím paní Kamilly. Spojení se Štorch-Mariem přicházelo v úvahu také proto, že tyto dva podniky spojovalo obdobné úsilí o sloučení kvalitního textu s propracovanou knižní úpravou a přešla sem část výtvarných umělců, kteří pracovali pro Neumannovou, na jejichž knihách se vyučili. Za všechny jmenujme V. H. Brunnera či F. Koblihu. Aventinum se v této době, tedy ve 30. letech, také potýká s krizí a s nedůvěrou věřitelů. Hospodářská krize zasáhla opět i svět českých nakladatelů. Těm malým, dnešní terminologií řečeno nekomerčním, krize zlomila vaz. Většina z nich byla nakladatelstvími amatérskými, pokud přežila z doby před první světovou válkou. Ale i velké nakladatelské domy se otřásají v základech.

První krizi muselo nakladatelství Neumannové překonat už během první světové války, kdy celou zemi zachvátila všeobecná drahota a nouze a nebylo kdy a za co knihy kupovat, zvláště pokud kladly umělecké nároky na čtenáře a neřadily se k masové oddechové zábavě. Ale protože Kamilla musela nakrmit děti, nepolevila ve svém odhodlání a v práci, která ji snad i bavila a do jisté míry uspokojovala, pokračovala. A to i přes to, že, slovy syna Stanislava: „máti žehrala, že z té její produkce bohatí nikdy nebudeme.“¹²⁶ Krizi třicátých let však téměř padesátiletá nakladatelka již překonat nedokázala. Procházka byl v této době mrtev, umírá roku 1925, a s ním odešla její velké opora v práci a dlouholetý, možno říci i celoživotní přítel. Právě od 20. let se nakladatelství potýká s řadou překážek. Program, jenž byl stanoven Procházkou, začíná být překonáván i vyčerpán a s postupem doby je nutno hledat nové čtenáře. To se Kamille již nepodařilo, alespoň ne v takovém rozsahu, aby se nakladatelství uživilo. Ke konci svého života byl již Procházka v podstatě nenáviděn, obviňován ze zpátečnictví a nepokrokovosti. Slovy rozhořčení nešetřil ani Seifert, když po letech psal své vzpomínky: „Vergilius nám sice radí, abychom o mrtvých mluvili jen dobře,

125Novotný, Miloslav: *Knihy a osudy*. Národní listy – příloha Z kulturního života. 27. října 1929.

126Mihola, Rudolf: *Stanislav Neumann ...odvolávám, co jsem odvolal*. Praha 2006, s. 21.

ale to mi ani nenapadne. Procházka byl zlý a zavilý nepřítel všeho pokrokového, propagátor falešné, na papírových zákonech pěstované dekadence a aristokratické morbidnosti a svými pozdními postoji jen popuzoval.¹²⁷ Nakladatelství Kamilly Neumannové uzavírá svou činnost, ale jeho slavná historie nepohasíná.

Odkaz žije dál a jméno Kamilla Neumannová se mezi nastupující literární a kulturní generací stává synonymem pro kvalitní knihu, a to jak v ohledu výběru textu, tak jeho konečného zpracování. Konec nakladatelství přichází v době, která je již érou profesionálních podniků, které zaplnily knižní trh a které měly prostředky na vydávání podobně kvalitních knih ve větším nákladu. Jejich záměry však již nevyplývaly z čistého nadšení pro činnost, ale pro zisk. Během první republiky se tak uzavřel jeden svět – a to svět nadšených knižních podnikatelů – amatérských nakladatelů, kteří vydávali díla svých kamarádů spisovatelů, již s nimi spolupracovali se stejným nadšením, byli obklopeni mladými výtvarníky, kteří se na jejich knihách učili knižní grafice, aby své umění pak využili jinde.

3.1 Přínos nakladatelství

Mladší pražský nakladatel Štorch-Marien, jemuž patřilo nakladatelství Aventinum, hodnotí nakladatelství Kamilly Neumannové jako to, které se „stalo uskutečňovatelem myšlenky, jejíž výsledky nesmějí být nikdy zapomenuty. Vždyť šlo v pravém smyslu slova o první moderní české nakladatelství, předobraz snah a zásad, z nichž vyšel každý budoucí člen Kmene.“¹²⁸ Nebojí se paní Kamillu označit za prvního moderního nakladatele u nás. „Díky jejímu nakladatelství se k nám poprvé dostala taková jména světové literatury jako byl Gide, London, Przybyszewsky či Wilde.“¹²⁹ Kamillu Neumanovou tento nakladatel vidí jako tu, která jako „první u nás otevřela nebojácně okna do moderního tvůrčího světa evropských kultur, ona první nastoupila na úzkou cestu, po níž, už ne úzké, kráčíme dneska zcela samozřejmě a nemyslíme již vůbec na ty, kteří o ní mají průkopnickou zásluhu.“¹³⁰

Jak již bylo řečeno výše, finančních prostředků na provoz podniku nebylo nikdy příliš, což znemožňovalo opětovné vydání již rozebraných titulů. Ale protože se jednalo o kvalitní literaturu prověřenou čtenáři a jimi i žádanou, práva na text se ocitla v jiném nakladatelství –

127Seifert, Jaroslav: Všechny krásy světa. Praha 1992, s.253.

128Otakar Štorch-Marien: Ohňostroj. Paměti nakladatele II. Praha 1992, s. 328.

129Tamtéž, s. 330.

130Tamtéž, s. 330.

nechme opět promluvit paní Kamillu: „vždy jsem se snažila, abych vydávala knihy dobré, krásné, pečovala jsem o hodnotný překlad – ale to mělo zase jiný háček: knížka byla rozebrána, zájem o ní neustal, ale já nemohla vydat druhého vydání. Nebylo peněz. A zatím mi knížku přebral jiný nakladatel ...“¹³¹ Konkurenční boj už tehdy neznal hranic. Titul se stal středem jistého paradoxu: přínos původního nakladatelství, tj. Neumannové, spočíval v objevení kvalitního díla a jeho předložení nakladatelskému trhu jako zaručenému prodejnému titulu, na kterém mohl jiný nakladatel bez problému vydělávat. Knihy zde vycházející prošly Procházkovým sítem kritiky a on byl přece jen známý svou kritickou a estetickou náročností. Jednotlivé tituly se sice nedočkaly druhého vydání v KDA, ale těm nejpovedenějším se mohlo podařit vyjít u Neumannové v jiné edici, a to v úpravě pro bibliofily – zde vychází díla O. Wilda, Honoré de Balzaka, Miloše Martena a jiných (celkem zde vyšlo pět svazků). Jména se však opakovala: v edičním plánu lze vysledovat několik nakladatelských favoritů – mezi nejčastěji vydané patří jednoznačně Remy de Gourmont s osmi vydanými tituly. Mimoto zde vycházela edice Čeští autoři, kde vyšlo více knih Karáskových. Knihy dobrých autorů však byla první edice, kterou Neumannová začala vydávat. Byla též edicí dominantní, které se věnovala největší pozornost, vycházela nejdéle a byla také nejslavnější ze všech počínů nakladatelství Kamilly Neumannové.

Přínos KDA je hlavně ve výběru vhodných titulů zvučných jmen a také ve zpracování jednotlivých vydaných knih. Podle vzpomínek básníka Františka Halase dbala paní Kamilla spíše o kulturní přínos než o svůj vlastní zisk. „Jen knižní aukce čas od času horentní sumou na tu či onu knihu K.D.A. připomínají slávu a význam tohoto díla.“¹³² V době svého vydání však byly tyto knihy důkazem, že to, co je levné, nemusí být odbyté. V nakladatelském světě té doby hrály první housle tři velká nakladatelství, a to Otto, Topič a Vilímek. Hilar, Kosterka, Neumannová – to byla zas tři velké jména nakladatelského světa kolem Moderní revue. Vedle toho i nadále vychází Knihovna Moderní revue, kterou vede sám Procházka přímo, a Antonín Bouček si nakonec taky založil svoji knižní edici, jíž dal jméno Nová edice. Další, s kým se udržovaly styky a který vykazoval podobné směřování, byl Josef Florian z nakladatelství Dobrá Říše. Tento nakladatel s paní Kamillou jednal o spolupráci v administraci jeho vlastního nakladatelského domu, ale nepochodil.

131 Vavřík, Zd: Návštěvou ve staré vile. Rozpravy Aventina 5 – 1929-1930, č. 7, s. 75.

132 Halas, František: Imageria. Praha 1971, s. 406.

Význam nakladatelství je připomínán v denním tisku a jiných periodikách při každém jubileu paní Kamilly, stala se skutečnou celebritou v meziválečném Československu. Nastupující spisovatelské generaci své doby ukázala skutečné klenoty světové literatury a podílela se na ustanovení umělecky vkusně zpracované knihy a bibliofilských tisků. Dokázala se obklopit těmi správnými lidmi, kdy už jejich jméno bylo dostatečnou reklamou. Nebála se vstoupit na tenký led podnikatelského světa začátku 20. století, tedy v době, kdy nebylo běžné, že by žena vystupovala na veřejnosti jako samostatná osoba. Ještě k tomu si nesla stigma anarchistky a ženy, od které odešel manžel s milenkou, vše znásobené tím, že oním manželem byl bouřlivák, básník Stanislav Kostka Neumann. Šlo tedy o ženu, která vzešla ze světa volnomyšlenkářů, kteří si podávali kliky od její vily, a kde ale vychovávala dvě nevinné děti. Ona sama tím měla situaci zjednodušenou v tom, že v jejích kruzích se nečekalo, že se bude ptát, jestli smí. Na druhé straně byly oficiální kruhy, které na všechno, co vzešlo z tohoto okruhu, hleděly s jistým despektem. Jednoznačně patří mezi naše první moderní nakladatele. Mladší nakladatelé hledali její odkaz a navazovali na její činnost – nejvýrazněji se to projevilo právě u Štorch-Mariena a u Aloise Srdce.

V roce 1954 se Kamilla Neumannová dožila 80 let a dostalo se jí cti slavnostního večera, který na její počest zorganizoval Spolek českých bibliofilů v Praze, když na 24. dubna svolal slavnostní členskou schůzi v Památníku národního písemnictví na Strahově, kde Kamill Resler přednesl přednášku o vydavatelské činnosti Kamilly Neumannové a její syn, herec Stanislav Neumann, recitoval verše z Dykovy *Milé sedmi loupežníků*.¹³³ Slovy dobového tisku bylo její životní jubileum i „svátkem české knihy“ vzhledem k tomu, o co se Neumannová zasloužila.¹³⁴ To byla poslední velká pocta, které se nakladatelce dostalo. Dva roky po tomto slavnostním večeru Kamilla umírá – zbyly nám po ní knihy, které jsou hodny pozornosti.

133Zprávy Spolku českých bibliofilů v Praze. č. 3/1954.

134LA PNP – Neumanová, Kamila, osobní fond.

3.2 Vývoj cen

Jak již bylo řečeno, byla distribuce Knih dobrých autorů, a nejen jich, zajišťována pomocí subskripce, tedy předplatného, čímž odpadla starost s komisním prodejem u knihkupců, zvláště když Neumannová neměla vlastní krámk. Takto byly knihy expedovány přímo k předplatitelům, a to poštou, případně roznáškou. Subskripci bylo nutné podat a zaplatit do patnáctého dne každého měsíce před vydáním knihy. Během prvních 14 dnů od prvního vypsání subskripce koncem roku 1904 Kamille přišlo 75 korun.¹³⁵ Při ceně předplatného 12 korun za ročník by to znamenalo celkem 6 předplatitelů pro celý ročník a tři objednávky jedné knihy. Získávání předplatitelů nebylo nikterak jednoduché a sama Kamilla Neumannová ve třicátých letech zavzpomínala na tyto nelehké začátky: „Mnohým připadal můj pokus o sebezachování jako prosba o almužnu. Dodnes mi vhaní krev do tváře vzpomínka, jak tehdejší zlatá mládež dělala kruté, hlasité poznámky, které mne urážely a braly mi veškerou odvalu. Zdálo se mi, že omdlím. Jeden mladý muž byl zvláště krutý, přistoupil ke mne, podával mi korunu se slovy: 'No, je to sice zbytečné, ale o tu korunu už nezchudnu.' Podávanou ruku jsem ovšem nepřijela a když viděl, že jsem blízka pláče, zastyděl se a plaše odešel.“¹³⁶ Jak Kamilla dodává o pár řádek níže, mladík se později omluvil a dokonce přeložil pár knih pro její edici, nikoho však nejmenuje.

Subskripci bylo nutno zaplatit hotově, nicméně se postupem času objevuje možnost platit v měsíčních splátkách, pokud redakce uzná takového zájemce důvěryhodným – oficiální sdělení ke splátkám bylo následující: „Důvěryhodným osobám v pevnějším postavení se při odebrání většího počtu svazků povolují měsíční splátky. Noví přímí předplatitelé obdrží i starší svazky za subskripční cenu (1K).“¹³⁷ Redakce tady vycházela maximálně vstřícně všem zájemcům o knihy. Spokojený čtenář byl na prvním místě, výdělek až na druhém místě. Ale vztah a pomoc předplatitelům byly oboustranné, od předplatitelů se očekávala jistá protislužba, a sice ta, že budou šířit svoji spokojenost s edicí: „Záleží jenom na našich pp. odběratelích, aby učinili, co jest na nich pro tuto možnost, nejen obnovíce předplatné, ale získajíce také nové řady abonentů.“¹³⁸ Tak nabádala své dosavadní čtenáře redakce na závěr ročníku 1908.

135Neumannová, Kamila: 25 let Knih dobrých autorů. Národní listy 8. ledna 1930. Příloha, s. 3.

136Tamtéž, s. 3.

137Annunzio, Gabriele d': Svatý Pantaleon, Praha 1907.

138Boylesve, René: Moje láska. Praha 1908.

Cena jednotlivých svazků byla stanovena na 1,50 K, což byla cena po vydání titulu. Cena předplatného za rok byla stanovena na 12 korun: KDA vycházely poměrně dlouho pravidelně ve frekvenci jeden svazek měsíčně – předplatitel celého ročníku byl nalákán na zvýhodněnou cenu při přepočtu na jeden titul. Jak se postupně ukázalo, některé tituly vytvořily dvojsvazek vzhledem ke svému rozsahu a cena takovéto knihy pak byla dvojnásobná, tedy 3 koruny po vyjití. Běžný svazek obsahoval pět až šest tiskových archů, aby se udržela jednotná forma edice. Předplatitelské cena 12 korun za ročník zahrnovala i poštovné a byla určena pro tuzemské předplatitele. Pokud si někdo přál zasílat knihy do ciziny, byla předplatitelské cena 14 korun.

Redakce však nenutila předplácet si celý ročník, ale čtenář si mohl vybrat pouze určité tituly, a to při subskripční ceně kniha za korunu; v tomto případě se platilo zvláště poštovné, které činilo deset haléřů. Zvýšená cena předplatného byla počítána také v případě, že si předplatitel přál knihy tištěné na ručním papíře, které vždy tvořily část nákladu. Takovýto zájemce pak za celý ročník zaplatil 24 korun, samostatná kniha po vydání stála 3 koruny. Zvýšené předplatné bylo stanoveno i na vydání na silnějším papíře – to bylo v roce 1908 vypočteno na celý rok na 50 korun a na půlrok na 27 korun. Toto předplatné bylo nutno složit do ledna daného roku a podle počtu přihlášek pak byl tištěn odpovídající počet exemplářů v odpovídající kvalitě.

Ceny stanovené na začátku vydávání, tedy v roce 1905, nebyla redakce schopna po celou dobu udržet. Vzhledem k vzrůstajícím cenám papíru a tiskařských prací se cena knih v roce 1917 již zdvojnásobila. Abonent tak začal za celý ročník Knih dobrých autorů v běžném vydání platit 24 korun a jednotlivé svazky se prodávaly po třech korunách. U luxusních vydání na ručním papíře můžeme sledovat analogický postup: celý ročník ve speciálním vydání si bylo možno subskribovat za 48 korun, jeden svazek v této úpravě pak přišel čtenáře na 6 korun. Tato změna v cenách se vztahovala k prvnímu lednu roku 1917. Jelikož stále byly na skladě knihy, které vyšly před tímto datem, bylo nutno ošetřit ceny i u nich – pokud nebylo uvedeno jinak, prodávaly se po dvou korunách, cena za vydání na ručním papíře pak byla stanovena opět na dvojnásobek, to znamená na 4 koruny. Do roku 1919 se cena předplatného za ročník KDA vyšplhala již na 50 korun a zdražování pocítily i knihy ležící na skladě. Musely z něčeho být zaplacený dosavadní náklady na výrobu a provoz, a tak čtenář musel prominout zdražování. Se žádným levným výprodejem skladů se tady tehdy nepočítalo. Cena svazku se v průměru pohybovala kolem čtyř korun. Kvůli zvýšení

prodejnosti a atraktivnosti titulů, které dlouho ležely na skladě, byla na ně pořízena knižní vazba, jejímž autorem byl knihař Ludvík Bradáč. Vázané výtisky se pak prodávaly o korunu draž než výtisky brožované. Mluvíme o době, kdy nebylo zcela běžnou praxí vydávat knihy s pevnou vazbou, jak ji známe dnes, vycházely povětšinou brožované a majitel si pak nechal knihu vázat sám. Knižní vazba, se kterou si mohl nakladatel pohrát, pak přispívala k luxusnímu dojmu z knih, které tak díky ní vybočovaly z řady šedého průměru. Nemuselo jít o uměleckou vazbu, i obyčejná pevná vazba zvyšovala cenu knihy a kupující si mohl vybrat, v jaké podobě si chce knihu koupit. Ceny se různily podle materiálu použitého na vazbu – oblíbené byly vazby celokožené, plátěné či hedvábné. V roce 1921 již nebylo vzhledem ke stoupajícím cenám materiálu a práce možno vykalkulovat předplatné na celý rok, a tak se přestalo vypisovat a začalo se prodávat pomocí zasílaných letáků.

Jedna cena platná pro všechny tituly mohla být v rámci KDA stanovena díky tomu, že edice byla ujednocena rozměrově – všechny knihy byly stejně velké o podobném počtu stránek. Naproti tomu edice Čeští autoři byly po této stránce rozkolísanější a cena se u nich pohybovala v rozmezí 1 – 5 korun. U edice Knihy pro bibliofily ceny odpovídaly exkluzivitě vydání a velikosti knihy, tj. objemu papíru, který byl na její výrobu použit – běžné vydání se pohybovalo v rozmezí 2 – 4 koruny a vydání na lepším papíře nebo vázané bylo zhruba o třetinu dražší. Stejně tak se pohybovaly ceny u Uměleckých publikací, která byly z celé produkce nakladatelství vůbec nejdražší.

Jak je vidět, cena, za kterou si v roce 1905 předsevzali knihy prodávat, se nedala udržet po celých pětadvacet let vydávání. Postupné zdražování, nejprve pozvolně, později i prudší nárůst cen, poznamenalo i tuto sféru podnikání. Je ale také vidět, jak Kamilla působila na své čtenáře – subskribenty řadou výhod, kterých by se jim jinak nedostalo. Knihy se objednávaly přímo na olšanské adrese a i dlouhou dobu po ukončení nakladatelské činnosti přijímala paní Kamilla objednávky na knihy, které jí stále ležely na skladě. Jen ji nikdy nepřestalo mrzet, že řada lidí využila její důvěřivosti a korunku za knížku neposlala. Ale ani to Kamille neubralo na elánu, se kterým se měsíc co měsíc pouštěla do vydání nového titulu.

4. Literární obraz nakladatelství Kamilly Neumannové

Nakladatelství Kamilly Neumannové se orientovalo především na překladovou práci a nikoliv na objevování nových českých talentů. Ti byli povětšinou spojeni s nějakým periodikem, které uveřejňovalo jejich práce. V okruhu, kam Kamilla patřila, se na toto debutantské vydávání soustředila *Moderní revue*. „V létech 1912-20 bylo pro spisovatele umění umístit knihu u dobrého nakladatele tak, aby vůbec a brzy vyšla,¹³⁹“ dokresluje boje o dobré vydání Jaroslav Pilz. Pokud čeští autoři vydávali u soukromých nakladatelů, šlo o vydání de facto vlastním nákladem nebo si autor nemohl nárokovat autorský honorář. Pokud se jeho kniha prosadila u kritiky a na trhu, přecházel takovýto autor rychle pod ochranná křídla velkého kamenného podniku. Spisovatel, pro něhož byly vydané knihy jediným zdrojem příjmů, upřednostnil spíše masovější nakladatelství, které mu knihu vydalo ne tak kvalitně, ale ve větším nákladu s větší reklamou. Dostal-li se spisovatel do většího okruhu čtenářů a bylo-li jeho dílo mezi nimi kladně přijato, byl pro nakladatele vítaným partnerem. Honba za ziskem byla oboustranná. „V první republice se poměry rychle měnily. Vzniklá nová nakladatelství v konkurenčním boji autory sama hledala, ba známé spisovatele přitahovala zlepšeným honorářem,¹⁴⁰“ pokračuje ve svých vzpomínkách nakladatelský úředník Jaroslav Pilz z nakladatelské firmy Borový. Kamilla Neumannová neměla prostředky, aby do tohoto „honorářového“ boje mohla jakkoliv zasáhnout. Literární brak si také nemohla dovolit vydávat, na to s Procházkou měli své umělecké zásady, jejichž hranice byla nepřekročitelná. Připomeňme, že se jedná o dobu, kdy proti sobě stáli zásadový Arnošt Procházka a neúprosný kritik F. X. Šalda. Když se nakladatelství Neumannové podařilo prosadit se na trhu, bylo už renomované jako nakladatelství pro náročné.

Do zasahování do konkurenčního boje mezi nakladateli, kde silnou zbraní bylo vydávání čtenářsky atraktivních souborných děl autorů prověřených časem, kritikou i čtenáři zařazených do oficiálního kánonu české literatury, nemůže být v tomto případě rovněž řeč. Současným českým spisovatelům nebyla Neumannová schopna nabídnout dostatečně vysoký honorář, aby je přilákala k sobě. Ti se soustředili kolem velkých nakladatelských domů, jako byl například Fr. Borový, kde kolem roku 1917 zakotvil i S. K. Neumann. Překladová edice, vydávání děl spřízněným autorů, kteří byli ochotni finančně přispět na vydání svého díla, a práce na bibliofilských tiscích – to byl osud malého nakladatelství, kde se nakladatel nehnal

139Pilz, Jaroslav: *Národní 9*. Praha 1969, s. 148.

140Tamtéž, s. 148.

zběsile za ziskem, na začátku 20. století. I Josef Čapek podotýká, že zde *Lelio* sice vyšel bez honoráře, ale kniha byla na světě. Za malý ústupek mohl autor publikovat dílo, od něž velké domy dávaly ruce pryč pro jeho přílišnou výjimečnost. Připomeňme osud Neumannova překladu, kterým Neumannová zahájila činnost svého podniku.

Problémem, který se musel vyřešit, byly propagace, reklama a distribuce knih. Nakladatelství nemělo svoji tiskovou platformu, kde by mohlo inzerovat a recenzovat vyšlé knihy, bylo tedy odkázáno na vnitřní a zadní stranu obálek vlastních knih. Tam nabízeli knihy ležící na skladě a informovali o nově vyšlých či připravovaných titulech. O další šíření knih dobrých autorů se měli postarat sami spokojení čtenáři. U Buttiho románu *Nemravný*, který v KDA vyšel roku 1907 se setkáme s následujícím prohlášením: „Přátele knih dobrých autorů prosíme, aby publikaci naši v kruzích svých známých laskavě doporučovali a nám dobrovolně zasílali adresy osob, jimž bychom mohli poslati své prospekty. Rozšíří-li se počet našich skutečných předplatitelů, bude nám též možno zvětšiti objem jednotlivých svazků, aniž bychom zvýšili jejich ceny.“¹⁴¹ Jako pomocný distribuční materiál sloužily letáky zasílané na vyžádání se seznamem dostupných knih, informací o ceně a s adresou, kde si je možno knihy objednat. Prodej se v podstatě odehrával katalogovým způsobem. Již v roce 1907 při zahájení třetího ročníku redakce „spoléhá, že není třeba šířiti se mnoha slovy o cíli své publikace, jejíž ráz sdostatek jest již vyznačen dosavadními svazky.“¹⁴²

Finanční situace a relativně malé náklady nedovolovaly zřídit vlastní knihkupecký krámk, na který by byla potřeba koncese. Distribuce se tak odehrávala v rámci předplatitelského systému a kolportérů, i když část nákladu byla přece jen roznesena do knihkupecké komise. Finanční situace byla o to tíživější, že bral-li knihkupec knihy do tzv. komise, odváděl nakladateli většinu zisku až po faktickém prodeji knih. Návratnost investice se tak poněkud zpozdila, podařilo-li se ovšem prodat alespoň část nákladu. Stále se muselo počítat s tím, že větší část kapitálu zůstala uzavřena v neprodaných knihách ležících na skladě. Nikdy se nedalo předem odhadnout, za jak dlouho a zda vůbec se podaří náklad rozprodat. U některých vydání, zvláště českých autorů, kteří se dostali do edičního plánu nakladatelství, je možno tušit vlastní finanční participaci spisovatele na vydání, jak dokazuje výše citovaný Karáskův dopis.

141Butti,E. A.: *Nemravný*. Praha 1907.

142Annunzio, Gabriele d': *Svatý Pantaleon*, Prah a1907.

Vlastní expedice knih byla pro Neumannovou prý veselou událostí – kniha byla na světě a zbývalo ji jen dostat ke čtenáři. Sama nakladatelka na tento moment zavzpomínala: „Jak to bývalo u nás krásné při expedici. Měla jsem vše dopodrobna připraveno a mládenci už jen balili, pak jsem hlučně debatovali, radili se – byli všichni plní nadšení. Vydatným pomocníkem v prvních měsících perné práce býval mi také Viktor Dyk. Jeho pomoc záležela na tom, že si chodíval hrát s mými dětmi, zatím co já jsem usilovně psala faktury za hotové a hlavně do komise, zkrátka když jsem pracovala na expedici.“¹⁴³

Neumannová působila v době, kdy se objevuje v Čechách bibliofilismus – Spolek českých bibliofilů byl založen v březnu roku 1908. Čtenář objevuje ono „obnovené umění středověku, které se stalo nyní moderním,“¹⁴⁴ použijeme-li Dyrynkovo dobové hodnocení. S tím se rozvíjí i poptávka po dobře vytištěné knize v krásných deskách. Začínají se vytvářet spojení spisovatelů a výtvarníků, kteří se stanou v podstatě autorskými dvojicemi – Braunerová s Martenem či bratři Čapkové, kdy Josef po dlouhá léta kreslil obálky pro knihy svého bratra. Brzy se bibliofilské požadavky posouvají a svět začíná být náročnější – nejen bibliofilské tisky, ale i běžná produkce by měla být kvalitně zpracována a nést rukopis svého nakladatelství. V roce 1894 spatřil světlo světa manifest České moderny a mladí umělci se postavili proti světu starší generace, aby možnosti moderního světa posunuli zas o něco dál. Jejich nové estetické a filozofické požadavky volají po zhmotnění. Zavedení nakladatelé mladé autory s jejich poněkud kontroverzními texty odmítají, a naopak. Jiří Zizler dodává, že „kritická a umělecká svoboda byla závislá i na nakladatelském zabezpečení a finanční soběstačnosti jednotlivých časopisů. Odstranění této překážky bylo nevyhnutelnou podmínkou nezkorumpovatelnosti literární kritiky a redaktorské politiky. Knihkupci dokonce neváhali bojkotovat soukromé publikace a časopisy, vycházející mimo zavedené nakladatelské domy.“¹⁴⁵ Dochází ke generačnímu boji a vznikají malá nekomerční a nekonvenční nakladatelství a edice, kde se mladí snaží realizovat a které jsou nejednou založeny na předplatitelském způsobu prodeje, kdy vydané výtisky jdou z redakce rovnou ke čtenáři. První housle mezi nimi hrají Arnošt Procházka a Jiří Karásek ze Lvovic, jimž nechybí organizační duch a schopnosti. Brzy se k nim přidává Neumann. Kamilla vstupuje na scénu spolu s nimi a nechává se vtáhnout do této rozehrané hry dekadence a anarchismu.

143Neumannová, Kamila: 25 let Knih dobrých autorů. Národní listy 8. ledna 1930. Příloha, s. 3.

144Dyrynk, Karel: Typograf o knihách. Praha 1993, s. 282.

145Zizler, Jiří: Vznik Moderní revue a české revuální časopisectví. In Moderní revue, s. 39-44. s. 41.

Část mladých se soustředí do Neumannovy olšanské vily a část do Procházkovy Moderní revue, odtud začíná proudit tištěná produkce podle jejich vkusu. Oba podniky si neodporují, spíš se doplňují a stávají se symbolem pokroku a modernosti. Bylo nad slunce jasné, že se tento trend, na který si rychle zvykli, budou snažit udržet i po Neumannově odchodu, který pro většinu z nich byl něčím nečekaným a překvapivým. Jeho místo ve vile a po Kamillině boku zaujal Arnošt Procházka, mezi svými přívrženci, druhy a vrstevníky uznávaný organizátor a kritik. Mezi malými nakladatelstvími se poměrně brzy rodí hvězda – nakladatelství Kamilla Neumannová. Dokázala se obklopit takovými lidmi, kteří sdíleli její životní postoje. Nezodpovězenou otázkou však asi zůstanou právě pohnutky sympatizantů: byl to hlad po nové literatuře, bylo to charisma mladé paní Neumannové nebo se jednalo o soucit s mladou opuštěnou matkou dvou malých dětí? Ať tak nebo tak, její nakladatelství se v rámci okruhu Moderní revue stává nejživotoschopnějším a nejproduktivnějším podnikem. Zde můžeme mluvit o skutečném nakladatelství, ne pouhé edici, když rozptýleně ve čtyřech samostatných edicích zanechalo za sebou na 230 vydaných titulů.

4.1 *Knihy dobrých autorů*

Knihy dobrých autorů, vycházející od roku 1905 do roku 1931, byly tedy páteří edicí celého nakladatelského podniku Kamilly Neumannové. Jednalo se takřka o čistě překladatelskou edici čítající 190 vydaných knih. Jednotlivé tituly vybíral spolu s nakladatelkou Arnošt Procházka. Knihy vydané jak v této edici, tak v edici Českých autorů „liší se úpravou na svůj prospěch od většiny českých knih, jsouce důkazem, že nakladatelská kniha nemusí být všedně upravena a že vkusný zevnějšek cenu knihy podstatně nezvýší.“¹⁴⁶ Tak zní dobové hodnocení typografa Karla Dyrynka. Dyrynk byl vyučený sazeč, který rovněž překládal, a to z německé, francouzské a severské literatury a od roku 1904 byl redaktorem odborného časopisu Typografia, kde se také poprvé objevil již citovaný článek F. X. Šaldy s názvem *Knihy jako umělecké dílo*. Šaldu a Dyrynka spojuje snaha o obrodu české knihy, která v 19. století prodělala úpadek. Dyrynk ve své příručce Typograf o knihách kriticky rozebírá jednotlivé nakladatelské podniky a jejich produkty a nešetří kritikou na jejich adresu, co se týče úpravy knihy.

¹⁴⁶Dyrynk, Karel: Typograf o knihách. Praha 1993, s. 247.

Knihám nejen u Kamilly Neumannové určovali grafickou podobu umělci, ne tedy pouze typografové, takže jejich vzezření bylo leckdy originální, ale ne nutně experimentátorské. Díky tomu se KDA zapsaly i do dějin české typografie, nejen do dějin českého překladu a literatury. Dobová kritika se vesměs shodla a edici přijala kladně. Typograf Karel Dyrynk ve své typografické příručce klasifikuje mnohé knihy vydávané Neumannovou jako „úpravou to svérázná a nevtíravé sbírky,“ jimiž počalo v Čechách „vydávání knih vkusnějšího, odchylného zevnějšku.“¹⁴⁷ Ani F. X. Šalda si nemohl dovolit mlčet, když se v rukou českých čtenářů objevily knihy z tohoto nakladatelství, a Kamilla se od něj dočkala pochvaly, když se tento neúprosný kritik vyslovil, že „s milou pravidelností přináší měsíc co měsíc, vkusně vypravený svazek prózy opravdu umělecké, který nechce obyčejně zreformovat hned od hlavy k patě český svět. [...] Tiše, bez reklamy, se vzácnou u nás skromností, bez sebevynášení a snižování jiných literárních podniků, beze všech nemravů knihkupeckého tržiště vychází tato sbírka.“¹⁴⁸ F. X. Šalda vyslovuje pochvalu nad výběrem titulů, ale i nad tím, jakým způsobem jsou prodávány a propagovány a že si nekladou nároky na vyšší mravní princip společnosti – do opozice k Neumannové staví *Sbírku krásné literatury* vydávanou v téže době u Leichtra, jednoho z největších nakladatelských domů. Neumannová se skutečně vzdala vyššího poslání, se kterým by knihy vydávala. Byla to pro ni životní nutnost, uživit sebe a rodinu, než touha po vyslovení vlastní subjektivní umělecké pravdy, kterou Šalda u Leichtra, a nejen u něj, v citované stati odsuzoval. U Neumannové jakoby nacházel jistou upřímnost a opravdovost, spíš než komerční boj. Postoj dobové kritiky k vlastnímu dílu popisuje Neumannová následujícím způsobem: „Vždyť to jednak – a zvláště na počátku – byli vlastně moji známí a kamarádi, kteří o edici psávali, jednak jsem vždy vydávala knihy opravdu hodnotné, takže kritika nemohla ubližovat a musela se za mé knihy postavit. Teprve potom, když Arnošt Procházka počal býti nenáviděn, teprve potom to začalo být všelijaké ... Celkem si ale stěžovat opravdu nemohu ...“¹⁴⁹ Šaldův postoj dospěl, s přihlédnutím k jeho nepřátelství s Procházkou, k tomu, že kritik edici odmítal pro jisté zaplavování českého knižního trhu. Dokázal si pak víc cenit statistických tabulek. Procházka byl také hodně kritizován za to, že francouzské vzory přejímá až nekriticky.¹⁵⁰

147Dyrynk, Karel: Typograf o knihách. Praha 1993, s. 170.

148Šalda, F. X.: Kritické projevy 6. Praha 1951, s. 117.

149Vavřík, Zd: Návštěvou ve staré vile. Rozpravy Aventina 5 – 1929-1930, č. 7, s. 75.

150Horák, František: Příspěvky k vývoji moderního knižního umění v Čechách. In: sb. Knihovna, sv. 5, SPN, Praha 1965, s. 261-316.

Publicita Gustav Winter v roce 1913 v momentě, kdy se KDA dostaly ke svému stému číslu, publikuje v *Právu lidu* poměrně pochvalnou kritiku celé edice – cení si především toho, že KDA mají svůj program: „Tiskne-li se jinak v takových edicích vše, co náhoda zanes na redakční stůl, vidíme v této knihovně účelový výběr, diktovaný určitým literárním přesvědčením.“¹⁵¹ Tento program v dekadentním duchu hodnotí ale již v roce 1913 jako překonaný a upozorňuje na to, že řada autorů hlásících se k tomuto uměleckému proudu a přeložených v edici je zavátá proudem času. Nicméně doufá, že KDA budou vycházet i nadále, zachovají si svoji programovost, v rámci níž ale nepřestanou sledovat současné trendy. Procházkovy úzce vymezené estetické nároky se skutečně postupem času vyčerpávají. Nicméně jednoznačným přínosem Knih dobrých autorů je příspěvek k bibliofilskému proudu a vůbec ke krásné knize. Winter ale kárá autory překladů, že český jazyk je zde příliš našroubovaný na francouzštinu, ze které pochází nejvíce přeložených děl. Edice by se měla více zasloužit o kultivování českého jazyka mezi svými čtenáři.

Zmínili jsme se již o tom, že Knihy dobrých autorů vycházely podle jistého programového vyjádření, které určovalo skladbu edice. Výběr knih obstarávali oba redaktori – Procházka a Neumannová – po vzájemné shodě. To Kamille dávalo v rámci podniku minimálně rovnocenné postavení s jejím mužským kolegou, který byl ale v podstatě jejím „zaměstnancem“. Mohla svým názorem otupit dekadentní hroty jeho postojů. Shodli se na tom, že budou vydávat knihy moderní. V roce 1905 na závěr ročníku redakce publikovala na obálce následující slova, v nichž připomněla, že chce „podávati díla belletristická a vědecká, která by tím či oním směrem přispívala k objasnění uměleckých a kulturních, morálních a sociálních snah a tíhnutí moderní mysli a k osvětlení citových rozporů a kvasů srdcí dnešních lidí.“¹⁵² Takto naznačený program se snaží udržet po celou dobu působnosti a jen ho příležitostně rozšiřují a upřesňují – píše se rok 1909, kdy je třeba zrekapitulovat a rozšířit zásady a definice: „Jako dosud, budou knihy naše i nadále sbírkou moderní četby – moderní ne ve smyslu, že by se omezovala na literární aktualitu, nýbrž i tím, že vyhledává a přináší díla, která jakkoli důvěrně se dotýkají duchovních snah i potřeb dnešního člověka, ať již proto, že vznikla z myšlenkového vření doby, nebo (pokud jde o literaturu starší), že jsou důležitým činitelem její kultury, že znamenají živou hodnotu a tvořivou sílu dnešku.“¹⁵³ Vyhybali se literárním kuriozitám, ale nebáli se děl výbojných a průkopnických. Jedním

151 Winter, Gustav: Sto knih dobrých autorů. *Právo lidu* 22/1913, č. 28, 11.5. - příloha, s. 1-2.

152 Machen, Arthur: *Vnitřní světlo*. Praha 1905.

153 France, Anatol: *Traktér u královny Pedauky*. Praha 1909.

z nejdůležitějších ukazatelů dobré knihy byla její nadčasová hodnota a potenciál zlomovosti v dosavadním literárním směřování: „nejde nám o četbu, zajímavou pro přítomný okamžik pouze a sloužící jeho zálibám jedině, ale o to, bychom podali výborem přinášených děl knihovnu, jež by měla i znamenitou cenu uměleckou i tvůrčí hodnotu kulturní.“¹⁵⁴ Kladl se také důraz na vlastní odkaz celého podniku.

Odchod Arnošta Procházky z KDA a jeho následná smrt byla citelnou ztrátou pro Kamillu Neumannovou jak v soukromém, tak v profesním životě. Ztratila velkou oporu. Jeho jméno bylo v meziválečném období pro řadu čtenářů z intelektuálních kruhů stále zárukou kvality. Jakoby se v jejich očích stala Kamilla bezradnou ženou, která by ale po tolika letech praxe měla umět pečovat o své knihy. Neuvažovalo se o tom, že i ona mohla mít vlastní názor na grafickou podobu tisků. Procházka byl pro řadu bibliofilů kreditem záruky a najednou byly opouštěny jím stanovené nároky. Bibliofil a vydavatel Arthur Novák ve svém časopisu Vitrinka na samém závěru 20. let Neumannové vytýká, že na vydávání knih sama nestačí, že úroveň knih poklesla a je na první pohled vidět, jak v nich chybí Procházkově odborné vedení.¹⁵⁵

Pozitivní ohlas na vydávání KDA lze nalézt i u samotných čtenářů, jejichž vzpomínky na četbu se nám dochovaly. Jarmila Čapková, manželka Josefa Čapka, ve své vzpomínkové knize zaznamenala právě tuto čtenářskou zkušenost své generace: „to byl výběr z přísného hlediska umění absolutního, krásná literatura málo známá a nevšední díla, ale byl to také výběr odpovídající současnosti a potřebám dobových otázek, životního názoru.“¹⁵⁶ Pozitivní čtenářský ohlas byl pro redakci důležitější než slova všech kritiků. Pokud se knihy prodávaly, bylo dobře. Vrátime-li se k již citovaným vzpomínkám spisovatele F. Kubky, dozvíme se o řadě předsudků, které panovaly kolem edice vlivem pověsti S. K. Neumanna a jeho anarchismu a poutaly se k místě vydávání knih Neumannové, tj. k olšanské vile: „Moje maminka znala mladou paní Kamilu Neumannovou, která v záhadném domě sester Rittersteinových de Localides vydávala 'Knihy dobrých autorů'. Tyto knihy se do našeho pořádného domu ovšem nedostaly, aby se snad zvědavý hošík v nich nedočel smilných historek o vampýrech a satanismu.“¹⁵⁷

154Balzac, Honoré de: Serafira. Praha 1910.

155Novák, Arthur: Sumární soud. Vitrinka roč.6/1928-29, s.123-128.

156Čapková, Jarmila: Vzpomínky. Praha 1998, s. 21.

157Kubka, František: Na vlastní oči. Praha 1959, s. 7.

Edice KDA má i své pevné místo v dějinách českého překladu, jemuž přinesla a pro českého čtenáře objevila velkou řadu zajímavých a dosud v podstatě neznámých autorů, respektive děl, která do té doby, pokud byla k mání, musela být čtena v originále. Ale pokud se potencionální čtenáři mohli dostat k českému textu, bylo to zvláště pro mladé začínající či potencionální autory jedinečná příležitost, jak vstřebat tyto zahraniční vlivy. „Je třeba uvážit, že KDA mnohé cizí autory vlastně objevila. V nich přece vyšel prvně česky Przybyszewski, Verhaeren, Adam, Wilde, Hamsun, Gide – a konečně i London a snad i jiní – jsou to, jak vidíte, vesměs autoři, jejichž vliv na celou evropskou literaturu je nepopiratelný,¹⁵⁸ netají se Neumannová. Pro nás dnes je řada těchto autorů již samozřejmou součástí našich knihoven, jsou dostupní v mnoha vydáních a překladech. Někteří sem zařazení autoři však zůstali uvězněni ve své době. Na přelomu století byli nám známí spisovatelé teprve objevováni a dobové kritické obecenstvo veškeré novinky sledovalo s velikou pečlivostí. I nakladatel musel pečlivě sledovat nové trendy. Ale pokud se nějakým způsobem vymezil programově, jak to ve své podstatě udělal celý okruh Moderní revue, zjednodušil si činnost tím, že mohl svoji pozornost plně soustředit na vybraný segment autorů. Snažili se vyhovět dobovým trendům ve světové literatuře, dávali přednost současníkům, ale starší literatuře se také nebránili. Nakladatelství, jaké vlastnila Neumannová, si nemohlo dovolit chybu – na prodeji byla závislá veškeré existence podniku a koneckonců i celé její rodiny. Ale i tak bylo potřeba udržet jistou úroveň celého podniku. Nejen publikum, ale i samotná redakce KDA byla náročná a nebojí se o edici napsat, že „nepřináší prací, vyhovujících chvilkovému vkusu nebo vábícih svou senzačností, nýbrž řídí se přesným výběrem a vyhovuje potřebám každého opravdového inteligenta.“¹⁵⁹ Neomezují se jen na díla nová, nebojí se sáhnout k osvědčené klasice, a neomezují se jen na beletrii, ale vydávají i díla filozofická, esejistická či sociální. Drobná zaváhání se jim však nevyhnula – ta přesně kopírují kritické roky podniku, tedy dobu, kdy začalo vyprchávat nadšení a ocitli se na rozpacích.

Ač se jednalo o překladovou edici, najdeme několik výjimek českých autorů, jimž dílo vyšlo v této edici. Jedním z nich byl Josef Čapek a jeho kniha *Lelio*, rok vydání 1917. Jak podotkla J. Čapková, „umístit se v této řadě je pro mladého autora ctí.“¹⁶⁰ Ukazuje na společenský význam, který Neumannová již v této době měla. Josef Čapek tady svoji knihu během válečných let vydal i přesto, že nedostal honorář; možnost vydat knihu v této již

158Vavřík, Zd: Návštěvou ve staré vile. Rozpravy Aventina 5 – 1929-1930, č. 7, s. 75.

159Rodenbach, Georges: Ve vyhnanství. Praha 1913.

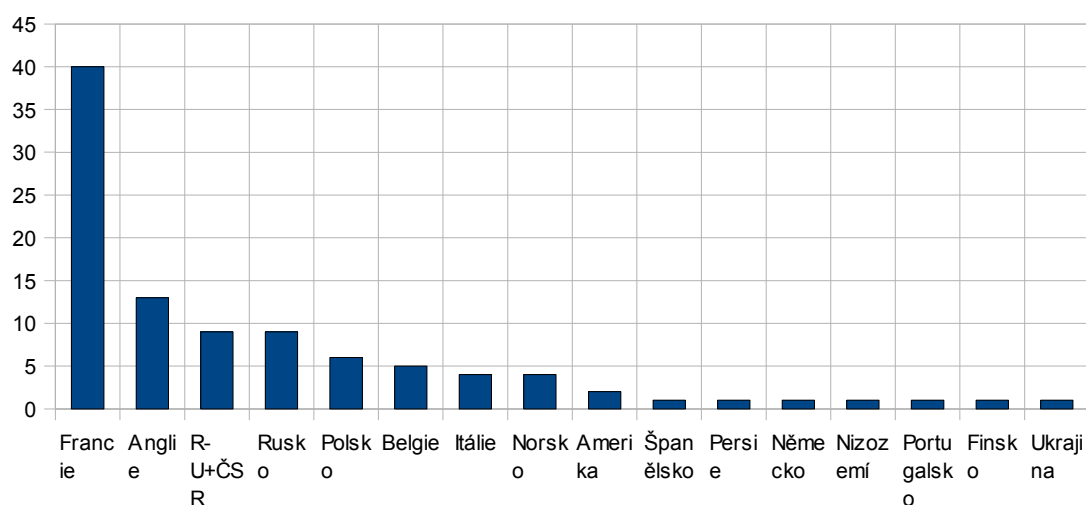
160Čapková, Jarmila: Vzpomínky. Praha 1998, s. 153.

prestižní společnosti světových autorů byla větší odměnou. Zvláště když si uvědomíme, že knížka měla původně vyjít u Borového, ten ale mladého Čapka odmítl. Dalšími českými autory byli H. G. Schauer, R. Krupička, R. Jesenská, R. Medek či V. Dyk a K. Hlaváček. Pověštinou se jednalo o známé a kamarády samotné nakladatelky.

V roce 1914 mimo číslované svazky edice vyšel *Almanach Knih dobrých autorů*, který redigovala a uspořádala sama Kamilla Neumannová a který shrnoval dosavadní činnost nakladatelství. Obálku k němu připravil Miloš Klicman a titulní list a viněty kreslil František Kobliha. Almanach zahrnoval ukázky povětšinou již vydaných titulů v edici Knih dobrých autorů. Výjimku tvořily ukázky z děl Karla Hlaváčka, Viktora Dyka či Karáska ze Lvovic, jejichž knihy sice nebyly zařazeny do KDA, ale vyšly v rámci edice Českých autorů. Beletristická texty byly doplněny i kritickými reakcemi na knihy vydané v nakladatelství – Zeyer o Gotické duši od Karáska, Bělinský o Tolstého Upírovi a Procházka o Karáskově Sodomě. Vše doplněno reprodukcemi nejzdařilejších obálek. Výběr ukázek mohl být zcela náhodný, ale jisté je, že neodpovídá stavu rozebraných titulů – součástí Almanachu je i seznam doposud vydaných děl s informací o ceně a dostupnosti. Jediné, co bylo v době vydání Almanachu rozebrané a bylo to zařazeno i do něj, byly Básně v próze od Oscara Wilda. Svazek 18 – Wildovo De Profundis z roku 1906, a svazek 34 – Balzacova Dívka se zlatýma očima z roku 1907 – jsou v Almanachu Knih dobrých autorů inzerovány, že se mají dočkat druhého vydání, a to v edici Knih pro bibliofily: Balzac zde vyšel již roku 1913, ale Wildovo De Profundis již ne.

4.1.1 Národnostní rozložení děl a autorů

V rámci KDA byly publikovány knihy celkem 100 autorů (celkem 190 knih). Řada titulů vyšla ve dvou svazcích, ale jinde to bylo kompenzováno dvojitulem, kdy v rámci jedné knihy vyšly dvě povídky. Nejvíce vydaných titulů bylo od Remy de Gourmonta; tento Francouz byl vydavatelským vzorem celé *Moderní revue*. Na edičním plánu se podepsal i kontakt Arnošt Procházka – Stanislaw Przybyszewski, a tak i tento polský autor zde byl zastoupen hned několikrát.

Graf 1: Národnostní složení autorů

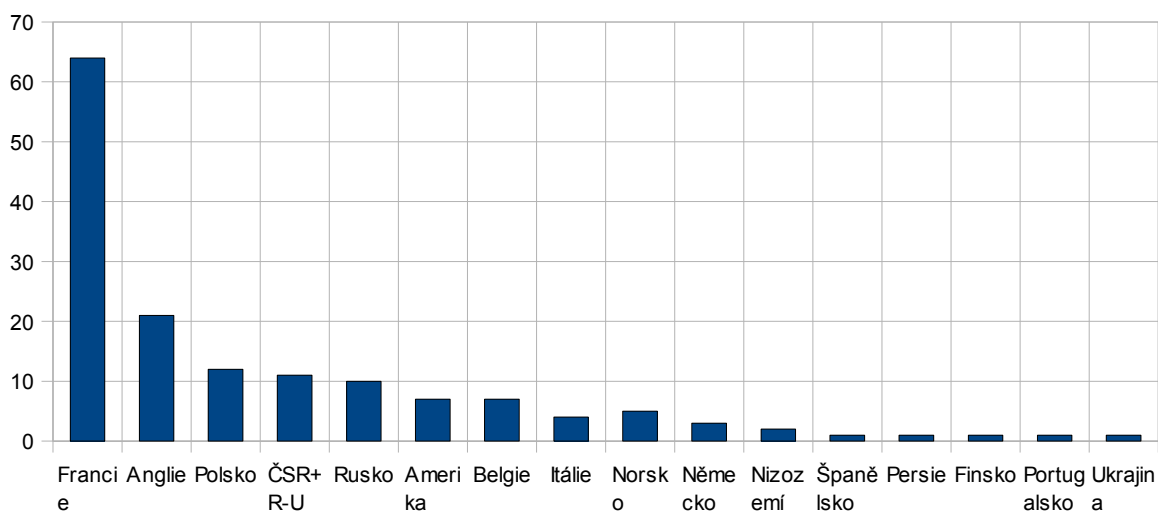
Budeme-li vycházet z edičního soupisu, jak jej v roce 1976 sestavil Aleš Zach v *Edičním díle Kamilly Neumannové* a jak byl také publikován v knize *Moderní revue* (Praha 1995), dospějeme k následujícímu obrazu nakladatelství. Při zařazování autorů k státní příslušnosti bylo pro zjednodušení použito moderních států v dnešním smyslu chápání a nejsou započítané antologie. Rakousko-Uhersko a ČSR jsou počítány jako jeden celek vzhledem k časové působnosti nakladatelství a nejsou v rámci tohoto území rozlišeni autoři píšící německy a česky. Povídkové soubory jsou počítány jako jedna kniha.

Za pozornost stojí to, ze kterých zemí a v jakém množství byli jednotliví autoři pro edici vybíráni a zařazováni. Pokud se podíváme na graf, nemůžeme přehlédnout jasnou frankofonní orientaci celého nakladatelského domu: z celkového počtu jednotlivých jmen je jich 40 z Francie a 5 belgického původu. Dohromady těchto 45 jmen tvoří tedy ,zaokrouhleno, 45 % z celkového počtu vydaných jmen, což je téměř polovina. Ruských autorů se do edice dostalo 9, polských 6 a jeden autor z dnešní Ukrajiny. Nepočítáme-li k nim autory píšící česky, jimž se budeme věnovat samostatně, dostaneme se k počtu 16 jmen, což je tedy 16 %. Podobnou

pozornost si zasloužili i angloameričtí autoři, kdy 13 jmen bylo přímo z britských ostrovů a dva z území Spojených států: tedy celkem 15 jmen, což je 15 % vydaných autorů. Čtyři jména zastupují italskou literaturu, Pyrenejský poloostrov je zastoupen po jednom jménu ze Španělska Portugalska. Severskou literaturu reprezentují čtyři norští autoři a jeden autor z Finska.

Za zmínku rovněž stojí, že německým autorům se nedostalo pozornosti, vyjma jednoho, a tím byl Nietzsche. Nesmíme zapomínat, že se jednalo o dobu, kdy většina české společnosti ovládala němčinu přibližně stejně plynule jako češtinu a lidem nedělalo problém číst v tomto jazyku – poptávka po překladu z tohoto jazyka nebyla vysoká a rovněž orientace na germánské literatury nebyla na prvním místě. Němečtí či rakouští autoři byli u nás běžně dostupní v originálním znění a na území monarchie, tedy i v českých zemích, vznikala i díla psaná německy. Druhý překladem z němčiny v této edici bylo dílo Waltera Seidla. Tento autor se řadí k autorům píšícím na území Rakouska-Uherska, tedy v podstatě u nás. Dále je po jednom autorovi zastoupeno Nizozemí a po jedné autorské skupině Persie. Z němčiny bylo paradoxně překládáno dílo polského autora Przybyzsewského, který působil střídavě v Německu a Skandinávii a při psaní byl nucen zanevřít na mateřskou polštinu a tvořil v této své tvůrčí etapě právě německy, i když jej dnes řadíme k polské literatuře.

Frankofonní zaměření v podstatě odpovídá dobovému názoru na kulturu, kdy byla Paříž pokládána za její střed a kolébku. Zde se rodila ta moderna a později avantgarda, která byla pro středoevropana, jakým byl A. Procházka, vzorem hodným následování. Za frankofonní lze označit celou tehdejší společnost. Frankofonie v literatuře vyvrcholí v meziválečné avantgardě a až během druhé světové války začínají u nás vévodit vzory literatury angloamerické.

Graf 2: Počet děl podle národnosti autorů

S ohledem na předchozí rozbor nás nemůže překvapit, že i grafu číslo 2, který vykresluje národnostní rozložení autorů konkrétních děl, vévodí opět Francie, a to celkem se 64 tituly z celkového počtu 149 vydaných čísel edice. Rozdíl mezi celkovým počtem vydaných knih a tímto číslem vznikl z toho důvodu, že některé rozsáhlejší tituly zabraly dva svazky edice. Pokud však v jednom svazku vyšlo několik samostatných titulů od jednoho autora (jedná se povětšinou o samostatná povídky) jsou počítány jako jedna kniha a jeden titul.

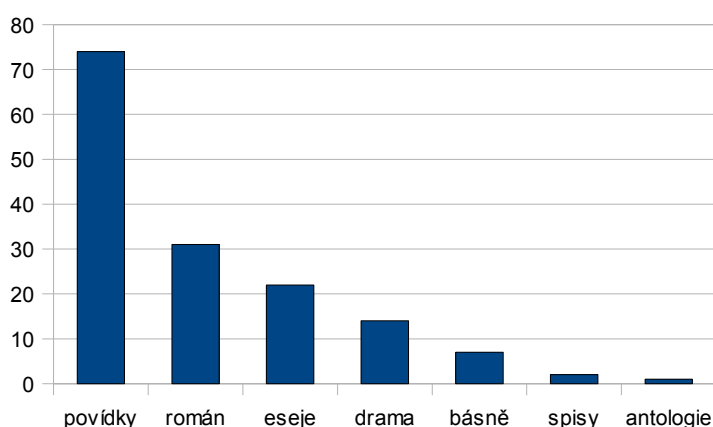
Při sledování frankofonní tendence k nim připočteme 7 děl belgického původu, dostaneme se tedy na 71 čísel, procentuálně vyjádřeno je to zaokrouhleně 47 % z celkové produkce. Lze tedy bez obav říci, že téměř celá polovina produkce nakladatelství, zúženo na KDA, je z frankofonních zemí. Když sečteme 20 titulů z britských ostrovů a 7 z amerického kontinentu, získáme 27 titulů, což představuje 18 % produkce. Slovanské země, tedy Rusko, Polsko a Ukrajina, jsou zastoupeny 23 tituly (15 %), přičemž Polsko má titulů 12, Rusko 10 a Ukrajina 1. Itálie a Norsko byly zastoupeny po pěti titulech, Německo třemi tituly, Nizozemí dvěma, Španělsko, Persie a Portugalsko po jednom vydaném titulu. Antologie *Symfonie lásky*, která uzavírá celou ediční řadu KDA a kterou sestavil Otto Pick, je sestavena z děl českých i německých autorů.

Stranou jsme nechali básnické antologie, ve kterých editoři soustředili pestrou směs zajímavých jmen. Pokud se detailněji podíváme na Procházkovy *Cizí básníky*, všimneme si,

že se zde objevují jména, která vyšla samostatně v rámci KDA, ale i jména, která se objevují pouze tady v antologii. Z těch jmen zařazených i do KDA je to v první řadě Charles Baudelaire, od něž Procházka do antologie zařazuje výběr z Květů zla, spolu s ním se do sborníku dostaly také verše Verlainovy a poprvé a naposled byla v Knihách dobrých autorů představena tvorba Stephana Mallarméa. Jako básníka se představuje Portugalce Eugénio de Castro, Frederik van Eeden, Gabriele d'Annunzio či Edgar Allan Poe, objevuje se zde znovu Pierre Louys, Henri de Régnier či Paul Caludel. Nesmí chybět editorovi oblíbenci: Remy de Gourmont a André Gide. Jinak si Procházka vybral jména, na něž se nedostalo, a jednoznačně upřednostňoval francouzské básníky. Celkem do obou dílů zařadil 41 jmen soudobé poezie.

4.1.2 Žánrové rozložení děl KDA

Pokud se podíváme na žánrové rozložení vydaných děl (tentokrát již nebudeme sledovat rozdíl zda o překladovou či původní literaturu a z které země autoři pocházeli), dojdeme k následujícímu výsledku, kdy se nám v grafu číslo 3 ukazuje, že Knihy dobrých autorů byly zaměřeny na prozaickou tvorbu, oproti Českým autorům či Knihovně Moderní revue, kterým bude věnována pozornost později. Porovnáme-li to s programem edice, můžeme pokládat prozaickou tvorbu v očích Arnošta Procházky za tu tvorbu časově stálější a tu, která přináší podněty vhodné pro moderního člověka.

Graf 3: Rozdělení podle žánrů

žánry	
povídky	74
román	31
eseje	22
drama	14
básně	7
spisy	2
antologie	1

Tabulka 1:

Rozdělení podle žánrů

Z grafu jednoznačně vyplývá, že ve vydavatelství převažovaly prozaické útvary nad útvary básnickými. Povídek a povídkových souborů vyšlo v rámci 190 vydaných titulů celkem 74 a vedle tohoto ještě 31 románů. Povídky byly vybrány jako čtenářsky nejděčnější a nejpoutavější literární žánr, jenž není na čtenáře ani překladatele příliš časově náročný. Dalším podnětem k vydávání povídek byl fakt, že ty už předtím vyšly časopisecky, což byl stále oblíbený způsob publikace – kratší prózy nemusely být vydávány na pokračování ve více číslech periodika, což bylo lukrativní jak z hlediska nakladatele, tak spisovatele. Jednotlivé povídky spojené podle potřeby do souborů se pak snáze vměstnaly do stanoveného počtu tiskových archů na svazek. Pro náročnější čtenářské publikum byly určeny texty odborné. Jelikož mluvíme o nakladatelství z okruhu *Moderní revue*, v jehož edičním plánu měl do velké míry „prsty“ Arnošt Procházka, nepřekvapí nás poměrně výrazný podíl esejistických děl vydaných v KDA. Byla to díla, o která se opíral nejen program tohoto nakladatelství, ale i celé Procházkovy *Moderní revue*. Drama jako žánr stojí někde mezi prózou a poezií a jeho knižní vydávání je poněkud omezeno, obzvláště nejedná-li se o nakladatelství, které se specializuje na vydávání dramatických děl.

To, že, poezie zaostává v počtu vydaných děl za prozaickými útvary, odpovídá její čtenářské náročnosti a poměrně nižší atraktivitě v rámci široké čtenářské vrstvy. Nezapomeňme, že i ve vyšších vrstvách se dlouho na četbu beletrie, a zejména pak poezie, hledělo jako na ztrátu času, zvláště šlo-li o poezii lyrickou. Spisy, v jednom případě Hlaváčkovy, se přiklánějí spíše k básnické tvorbě a trojdílné spisy Schauerovy k tvorbě esejistické.

4.1.3 Čeští autoři v KDA

Jak již bylo řečeno, ač se edice *Knih dobrých autorů* jevila jako edice překladové literatury, několik českých jmen přece jen v jejím rámci vyšlo. Jednalo se především o známé a přátele z okruhu Neumannové a Procházky a přispěvatelů *Moderní revue*. Od roku 1909 souběžně s KDA vycházela u Neumannové edice *Čeští autoři*, takže jejich díla našla místo tam. Ačkoliv druhá edice vycházela ještě roku 1919, s českými jmény se v *Knihách dobrých autorů* setkáme již v druhém válečném roce, tedy v roce 1915.

Pokud jde o Karla Hlaváčka, který patřil k první generaci *Moderní revue* a stal se jakýmsi symbolem celé tehdejší doby, jeho dílo zde vyšlo posmrtně v roce 1915, a to ve své

celistvosti jako sebraně spisy, vytvořilo dvojsvazek 118/119. Z celé řady českých autorů byl to právě on, koho redakce KDA vybrala jako prvního zástupce české literatury zařazeného do této edice. Psal se rok 1915, byla tedy první světová válka a nakladatelství Kamilly Neumannové se ocitlo ve své první krizi, která pro něj byla velmi tvrdou zkouškou odolnosti a životaschopnosti. Dílo českého autora pomohlo zaplnit mezeru v překladatelské činnosti i v nedostatku vhodných dostupných děl. Nicméně je třeba dodat, že Spisy Karla Hlaváčka vyšly u Neumannové již v roce 1905 v edici Čeští autoři a redakčně je uspořádal Arnošt Procházka. V roce 1916 posloužila jako jistá „záplata“ kniha *Cizí básníci*, ve které editor Arnošt Procházka shrnul dílo několika významných básnických osobností.

Rok 1917 již byl na vydávání českých autorů v rámci KDA poněkud úspěšnější, ale je i vidět, že krize nakladatelství se poněkud prohloubila – ve své podstatě to byl první nejkritičtější rok. Ve třech dílech, které de facto tvořily čtyři svazky, byly vydány *Spisy* Huberta Gordona Schauera. Jako sto třicátý sedmý svazek edice byla vydána kniha Růženy Jesenské *Hudba plachet*. Tato autorka rovněž patřila k přispěvatelům *Moderní revue*.

Poněkud výlučné postavení tady měl Josef Čapek, jemuž se zde podařilo vydat soubor netradičních povídek *Lelio*, i přes to, že s *Moderní revue* a Arnoštem Procházkou neměl do té doby nic společného. Navíc to je jediný debutant, který zde publikoval, nepočítáme-li knihu *Zářivé hlubiny*, kterou společně s bratrem Karlem napsali a knižně vydali roku 1916. Znali se však s S. K. Neumannem, a tak se nám v jejich vzájemné korespondenci dochovaly zprávy o tom, co se kolem *Lelia* dělo. Čapek se Neumannovi svěřuje, že na jaře roku 1917 nebylo nijak snadné knihu u některého z nakladatelů umístit, obdobné problémy zažíval v téže době i jeho bratr Karel Čapek: „Ale když Borový nás nechtěl vydat, ohlíželi jsme se jinde, u Bradáče to také k podivu po týdenním rozmyšlení dopadlo negativně, Karlovi šťastnou náhodou podařilo umístiti se s knížkou u Otty, a mně nezbývalo než ohlížet se dále, a protože moje věci se zdají divoké, zůstala mi už jen Kamilla Neumannová. Přirozeně šlo to na Arnošta Procházkou, protože ten pro ni přijímá věci, a byli jsme velmi překvapeni, že to přijal.“¹⁶¹ Je tedy vidět, že mladý Čapek svou knihou Procházkou musel zaujmout, když tento zásadový editor dovolil knize vyjít. Čapek se sice musel vzdát honoráře, který by jistě jinde za knihu dostal, ale dílko spatřilo světlo světa. To, že se to neobešlo bez jistých komplikací, dokazuje další Čapkův dopis, z října téhož roku, který Neumannovi adresoval po vyjití knihy: „Nedivte

161kol. autorů: Viktor Dyk, St. K. Neumann, bratři Čapkové. Korespondence z let 1905-1918. Praha 1962, s. 174.

se pak, prosím Vás, všelijakým jazykovým podivnůstkám a těm tvrdošijným genitivům záporu apod.; to není moje, ale Arnošta Procházky. Musel jsem se podřídít. Ani úpravu bych si nemohl udělat sám; je to sice slušně tištěno a upraveno, ale já bych si to představoval jinak.¹⁶² Čapek, který patřil k mladší umělecké generaci, které byla již avantgardní a která se vymezovala vůči moderně i dekadenci, měl o správně vypravené knize jiné představy než Procházka jako představitel generace předcházející. Josef Čapek byl spíš výtvarník než spisovatel a knihy své i bratrovy pak doprovázel výtvarně on sám, čímž podtrhával jejich poetiku. Jen radost z dobře vykonaného díla tyto osobnosti, Procházku a Čapka, spojovala.

Další kniha českého autora vychází v KDA až v roce 1918 a bylo to jedno z mála dramát, zde publikovaných. Jeho autorem byl další z okruhu *Moderní revue*, a to Rudolf Krupička. Na konci roku 1919 vychází druhá část Procházka editorařského počínu *Cizí básníci*, kterým se uzavírá předposlední ročník KDA a doba, kdy knihy vycházejí víceméně pravidelně. Poslední, patnáctý ročník, jenž zahrnuje období mezi lety 1919 až 1931, kdy vyšlo celkem 20 svazků. V průběhu tohoto období umírá Arnošt Procházka a činnost nakladatelství se chýlí ke konci. V roce 1922 vychází kniha *Zmoudření dona Quijota*, jejímž autorem není nikdo jiný než Viktor Dyk (jedná se o svazek 182) a jako svazek následující (183) vyšla kniha Rudolfa Medka *Voják a bůh Dionysos*, to se však píše již rok 1925. Dyk byl Procházkův přítel a Procházka si jej velice vážil. Krupička působil v *Moderní revue* od roku 1908.

V roce 1931 vychází česko-německá antologie *Symfonie války* (editorem byl Otto Pick, svazek 190) a Kamilla Neumannová touto knihou dobojovala boj o český nakladatelský trh, i když byl ohlášen i svazek 191., a to *Novelly o Claudii* německého autora Arnolda Zweiga. Konec nakladatelství plně plánován nebyl. Antologie *Symfonie války* v sobě obsahuje jak básnické, tak prozaické texty a českých a německých autorů, kteří žili na českém území. Ze stálíc okruhu *Moderní revue* se tu objevuje práce Otokara Březiny, Fráni Šrámky, Stanislava K. Neumanna, Marie Majerové či Jiřího Mahena, Viktora Dyka a Antonína Sovy. Dále jsou zastoupeni bratři Čapkové, Otokar Fischer či Bohuslav Mathesius či sám Otto Pick. Ze starších autorů byli vybráni Svatopluk Čech, Josef Václav Sládek a Jaroslav Vrchlický. Z mladších pak například Jiří Wolker nebo Vladislav Vančura. Z německých jmen, kterých bylo podstatně méně než jmen českých, uveďme především R. M. Rilkeho a F. Werfla.

162kol. autorů: Viktor Dyk, St. K. Neumann, bratři Čapkové. Korespondence z let 1905-1918. Praha 1962, s. 183.

4.1.4 Časové rozložení titulů

Programové prohlášení KDA jako takové nenajdeme, ale můžeme s určitostí říci, že se tato edice orientovala na moderní díla, která byla v očích redaktorů přínosná a umělecky hodnotná. Základní směřování edice bylo nastíněno v textech na obálkách knih, povětšinou u prvního nebo posledního svazku ročníku. V rámci edice se redaktorská dvojice snažila sledovat a čtenáři přinášet především novinky ze světové, hlavně však francouzské literatury. Zdálo by se, že starší literatura se v edičním plánu neobjeví a že se čtenář bude setkávat jen se současníky. Procházka s Neumannovou však čas od času zařadili i titul z minulosti. Slovy redakce i starší tituly patřily mezi ty moderní: „Vedle nových jmen, která hodnotou své práce si vymáhají pozornosti, budeme přinášeti výtvořky autorů starších, jejichž dílo znamená mezník v uměleckém růstu a tvoří pevný základ, na němž dále se budovalo.“¹⁶³ Nejstarším a zároveň nejexotičtějším titulem, který vyšel v rámci KDA, je *Příběh Behráma Gura a Růžového líčka*, což jsou staré perské pohádky tří autorů: Nizámího, Hátifího a Chorsu Dehleviho, přičemž první z autorů – Nizámí – žil ve 12. století a sepsal první verzi příběhu Behráma Gura a jeho lásky. Do KDA se dostal překlad Marie Majerové z francouzštiny, když předtím těchto sedm příběhů vyšlo právě francouzsky na základě rukopisů nalezených ve francouzské Národní knihovně v Paříži.

Na vnitřní straně obálky knihy *Hubená kočka* od Anatola France redakce přináší sumarizaci dosavadních devíti ročníků KDA a píše: „cíl jejich [KDA] je zřetelně vyznačen výběrem, jímž se řídí, podávající díla umělecky cenná, ať beletristická, ať vědecká. Obsah Knih dobrých autorů odpovídá touhám a potřebám člověka moderního. Nevyhýbá se však literárním dílům starším, pokud obsahují hodnoty, vyhovující dnešnímu umělecky vycvičenému čtenářstvu.“¹⁶⁴

Další starší literaturou, která se zde objevila, jsou dramatická díla z přelomu 16. a 17. století. Je to pozdně renesanční drama *Philaster čili Lásky krváci* anglických autorů Francise Baumonta a Johna Fletchera a klasicistní Molièrův *Jiří Dandin*. Kromě Molièra je klasicistní literatura zastoupena ještě jedním jménem, a to anglickým básníkem Alexandrem Popem, od něhož zde vyšla sbírka *Uloupená kadeř* v překladu Jarmila Krecara.

Nové umělecké směry na přelomu století hledaly inspiraci ve fantastických světech a začíná se objevovat fantastická literatura v moderním slova smyslu. Procházkovi však nic

163Boylesve, René: *Moje láska*. Praha 1908.

164France, Anatol: *Hubená kočka*. Praha 1913.

nebránilo, aby sáhl po „klasikovi“ fantastické literatury a vybral si Jacquese Cazzota, jenž žil v 18. století a patří mezi zakladatele francouzské fantastické povídky. Na něj pak navazuje v rámci KDA povídková tvorba Edgara Allana Poea. Také 18. století bylo plodné na autory, kteří přišli Procházkovi vhodní na zařazení do sbírky KDA – Stendhal, Balzac či Nerval byli francouzští autoři, kteří zásadním způsobem zasáhli do celkového vývoje literatury a byli to představitelé kvalitní tvorby. Anglii přelomu 18. a 19. století reprezentuje John Keats a 19. století Robert Browning.

Byla to francouzská a anglická literatura, která se v rámci Knih dobrých autorů dočkala retrospektivního ohlédnutí – ostatní literatury, slovanské, severské i románské, nevyjímaje francouzskou a angloamarickou, jsou zachyceny z pohledu současníka, který se zajímá o aktuální knihy či díla bezprostředně předcházející – Wilde či Nietzsche patří mezi ty autory, jejichž život a dílo se uzavřelo s rokem 1900. Nicméně sledování vývoje francouzské literatury bylo nejpečlivější – od již zmíněného Molièra, přes Balzaca se Stendhalem, Flaubertem a prokleté básníky až po nejaktuálnější přítomnost.

4.2 Čeští autoři

Čeští autoři byla druhá edice nakladatelského domu Kamilly Neumannové a rovněž ji pomáhal redigovat Arnošt Procházka. Vycházela mezi lety 1905 až 1919 a na rozdíl od KDA nebyla edicí periodickou, ale vycházela v podstatě „nárazově“. Pokud byly Knihy dobrých autorů jednotné i svým rozměrem, tak knihy z edice *Čeští autoři* byly formátově individualizované. Jednotnou podobu neměly ani knihy, které spadaly do Spisů Jiřího Karáska ze Lvovic. Díky tomu ani nemohla být jednotně stanovená cena a pravidelné předplatné. Knihy z této edice se objednávaly až po vyjití. Edice stála ve stínu hlavní edice, byla spíše doplňkovou produkcí, ale i tak neztratila nic na svém významu. Celkem zde vyšlo 25 svazků od devíti autorů, kteří byli všichni z okruhu *Moderní revue*, čímž byla edice postavena do světla jakési výlučnosti, jako edice, která je určena nejbližším přátelům Procházky a Neumannové.

Žánrově jsou knihy v této edici rozloženy zcela jinak, než jak tomu je v Knihách dobrých autorů. Vyšlo zde celkem devět dramatických knih a osm knih básnických, dále tři romány, čtyři esejistická díla a jedna kniha povídková. Zde byla kritériem výběru hlavně jména autorů. Jednoznačně zde dominoval Jiří Karásek ze Lvovic. Edice *Čeští autoři* se chtěla

zaměřit na vydávání postupně všech jeho dosavadních děl, jak to plánoval sám autor. Jeho tvorba zde vycházela od roku 1905 do roku 1912 a jednalo se o celkem 12 svazků. V některých případech se jednalo i o další jak první vydání daného titulu. Sbírká básní *Endymion* zde vychází hned dvakrát. Obě verze vyšly v roce 1909, prvně ve výzdobě Josefa Marka, podruhé Františka Koblihy. Jiří Karásek ze Lvovic do tohoto nakladatelství de facto přenesl vydávání svých číslovaných Spisů, které začal je vydávat u Kosterky v Symposionu v roce 1902. U Neumannové je ale pro nedostatek financí přestal vydávat v roce 1912.

Dalším poměrně hojně zastoupeným autorem v edici byl Jaroslav Maria se svými čtyřmi knihami. Po dvou titulech byli zastoupeni Miloš Marten a samotný Arnošt Procházka. Po jedné knize zde byla publikována díla Karla Hlaváčka, jehož *Spisy* celou edici v roce 1905 otvíraly a které o deset let později vyšly i v Knihách dobrých autorů, dále Viktor Dyk, Miroslav Rutte, překladatel Jiří Živný a Eduard Lederer. Dykovi zde vychází v roce 1906 dramatická básnická skladba a útlá knížečka *Milá sedmi loupežníků* ve výpravě Jaroslava Bendy, Procházkovi pak dva esejistické soubory *Meditace* (1912) a *Polemiky* (1913). Marten zde publikuje svoji knihu o Juliu Zeyerovi (Julius Zeyer, 1910) a titul *Knih silných*, o jejichž výzdobu dřevoryty a vinětami se opět postarala Zdenka Braunereová.

Již bylo řečeno, že se nejedná o edici s pravidelným vycházením, ročně vychází od jednoho svazku až po svazků šest, jen v roce 1918 edice mlčí. Byl to rok 1909, kdy zde vyšlo nejvíce svazků na rok, tedy šest, i když pět z toho bylo z pera Jiřího Karáskova ze Lvovic. Neumannová zde vytvořila jakýsi azyl pro autory, kteří se nedostali do výběru Knihovny Moderní revue a nenašli nebo nehledali velké nakladatelství, které by se ujalo jejich rukopisu. Tady, v okruhu svých známých, měli větší možnost zasáhnout do celkové úpravy knihy.

4.3 *Knihy pro bibliofily a Umělecké monografie*

Toto jsou další dvě edice nakladatelství Kamilly Neumannové, které doplňovaly edice stěžejní. Obě vycházely pouze v letech 1911 až 1913, tedy v době největší slávy a konjunktury celého podniku. Dohromady zde vyšlo devět svazků: Umělecké monografie obsahují čtyři svazky a Knihy pro bibliofily svazků pět. Umělecké monografie nebo též Umělecké publikace redigovala sama Kamilla Neumannová. Jako již několikrát použijeme znovu slova Kamilla Reslera, přívržence nakladatelství a bibliofila, jenž v roce 1954 u příležitosti Kamilliných narozenin hodnotí a shrnuje činnost jejího nakladatelství: „Nejprůbojnější byly předválečné svazečky 'Knih pro bibliofily'; Koblihova výzdoba

Martenovy 'Cortigiany', Wildovy 'Básně v próze' a Nebeského 'Protichůdci', první nápadná až přebujelou snahou o nádheru výzdoby, obě další zdrženlivostí a zjemnělou prostotou.¹⁶⁵

Edice Knihy pro bibliofily zahrnovala tituly a vydání určené primárně pro bibliofilské čtenáře, nevycházela ani pravidelně, ani dlouhodobě. Zahrnuje celkem šest titulů, z nichž první vyšel v roce 1911, dva v roce 1912 a po jednom v letech 1913, 1919 a 1928.

Celá edice bibliofilských tisků byla zahájena Martenovou *Cortigianou*, o jejíž výzdobu se postaral František Kobliha. Stejný titul v úpravě Zdenky Braunerové pak vyšel v roce 1927 u Ladislava Kuncíře. Vydání *Cortigiany* v roce 1911 nebylo zcela bez problémů. Bylo to v době, kdy bibliofilské tisky nebyly běžným produktem tiskáren. Tisk této knihy měl na starost Karel Dyrnyk, ale i pro něj to nebyla jednoduchá práce a Marten s Neumannovou musili počítat, že část tiskařských archů bude při prvním tisku zkažena. Druhým problémem byl vlastní obsah knihy. Sám Marten o tom podal svědectví v dopise z 11. listopadu roku 1911 (adresátem byla Kamilla Neumannová): „Cortigiana nebyla připuštěna k recitaci policií a mohlo by se státi, že bude konfiskována. Bude tedy radno, aby se expedovalo co nejrychleji mnoha knihkupcům v nejmenším počtu (po 1 výt.) a náklad se uložil třeba u p. Koblihy.“¹⁶⁶ Vztah autora ke *Cortigianě* nebyl omezen jen na napsání textu a předání je nakladateli: Marten se podílel i na komunikaci s tiskárnou či na stanovení ceny, ale nakladatelka měla stále poslední slovo: „proti stanovení ceny vyšší nemám námitek, myslím však že 4.60 jest příliš: čiňte, jak uznáte. Rozhodně ale prosím, aby cena na obálce uváděna nebyla – ač ovšem je Vám volno, byste mého vkusu nerespektovala.“¹⁶⁷

Edice *Uměleckých monografií*, které vedla a pořádala sama Kamilla Neumannová, byla nejmenší edicí celého nakladatelského podniku – podařilo se zde vydat pouze čtyři grafické – cykly, které vyšly v letech 1911-1913. V roce 1911 spatřila světlo světa publikace věnovaná Tintoretovým obrazům a doprovodná studie byla z pera Miloše Martena. Rok 1912 byl i z hlediska této edice nejúspěšnější: nejdříve zde vyšel cyklus reprodukcí z díla Odilona Redona s úvodní studií Jorise Karla Huysmanse a pak Huysmansem sestavená publikace věnované erotickému dílu Féliciena Ropsa. Oba tyto texty přeložil Arnošt Procházka. V roce 1913 pak

165Zprávy Spolku českých bibliofilů v Praze, č. 2/1954.

166LA PNP – Neumannová Kamila, osobní fond, dopis M. Martena, 11.11.1911

167LA PNP – Neumannová Kamila, osobní fond, dopis M. Martena, 25.11.1911

ještě vyšel cyklus dřevorytů s názvem Praha, jehož autorem je jeden z grafiků nakladatelství Neumannové František Kobliha.

4.4 Místo mezi konkurencí

Jak již bylo řečeno výše, v 70. letech 19. století se velmi rozmohlo nakladatelské podnikání, které nevědomky vyvolalo knižní krizi, na niž pak reagovali jednotlivci, kteří soukromě vydávali knihy vyšší umělecké kvality, než jaké produkovala nakladatelství velká. Další roli v tom pak sehrála také názorová rozrůzněnost mladých tvůrců a generační střet s předchůdci. Od přelomu století tak můžeme mluvit o dvojitým typu nakladatele: o podnikateli a idealistovi. Tuto kategorizaci použil v roce 1929 Miloslav Novotný na stránkách *Národních listů* v článku *Knihy a osudy*.¹⁶⁸ Píše zde o tom, že pro první skupinu je vydávání knih obchodem a pro tu druhou pak osudem. Neumannová „může být jmenována mezi těmi, kdož zůstávají věčnými a nenapravitelnými idealisty i ve věci tak navýsost obchodní, jako je nakládání a prodej knížek.“¹⁶⁹

Největší nebezpečí u těchto idealistů spočívá v tom, že se drží svých zásad a nejsou schopni nebo ochotni sledovat čtenářskou poptávku. Tak se snadno stane, že za ostatními pokulhává, nebo je naopak předběhne tak daleko, že už to taky není ceněno jako aktuální přínos. Tento idealista se podle slov Novotného nemůže divit, že nezbohatne – cena jím vydaných knih se ukáže až po letech, když se stanou zbožím v antikvárních krámech. Novotný zde připomíná, že i první knihy vydané v KDA musely na svoji čtenářskou obec nějaký čas čekat. Plusem edice bylo podle něj snad jen to, že měla charakter, a zároveň jí vytýká to, že se zde „hřeší hříchy staré Moderní revue.“¹⁷⁰ Moderní revue je v této době považována již za přežilou. Jediný velký prohřešek Neumannové vidí Novotný v podstatě jen ve vydání dobrodružného románu Jacka Londona *Bílý tesák*. Definitivní úpadek KDA se odstartoval po světové válce, kdy „knihy přestávají mluvit stádnou řečí a stávají se výstřelky do prázdna. Olšanská vila je jako ostrov, na nějž pak dorážejí vlny neporozumění.“¹⁷¹ Nakladatelství Kamilly Neumannové se pak jeví jako podnik, který je ve své činnosti osamocen – největší význam měla bezesporu její činnost do první světové války; po vzniku samostatného Československa již její sláva upadá v přímé úměře k tomu, jak dohasíná hvězda Arnošta Procházky a Moderní revue.

168Novotný, Miloslav: *Knihy a osudy*. *Národní listy* – příloha Z kulturního života. 27. října 1929.

169Tamtéž.

170Tamtéž.

171Tamtéž.

Během prvního desetiletí dvacátého století kulminovala obliba zábavného čtiva v sešitových vydáních – jednalo se o frašky, humoresky, žertovné čtení, obrázky, prosazující se detektivní novela i román. Nakladatel Vilímek vtrhl na knižní trh s takovými hity, jako byl Karel May a Jules Verne. V této době, kolem roku 1908, patří k populárním zahraničním autorům „velké“ literatury Wilde, Zola či Tolstoj. Velká nakladatelství zásobují čtenáře sebranými spisy našich klasiků: u Leichtra vychází Němcová a Hálek, u Topiče Neruda a Herrmann, u Otty Světlá, Heyduk, Vrchlický či Jirásek.

Pokud Jan Otto za čtyřicet pět let existence svého podniku vyprodukoval na čtyři a půl tisíce titulů,¹⁷² nemohla si Neumannová a jí podobné soukromé podniky ani nechat zdát o tom, že by mohli konkurovat kvantitativně; musela se zaměřit na kvalitativní výplň produkce velkých podniků. Velká nakladatelství formovala čtenářský vkus nejširší veřejnosti, zatímco soukromí nakladatelé se zaměřili na výlučnost a v jistém slova smyslu elitářství své čtenářské obce, která zahrnovala hlavně ty, kteří byli s nimi spojeni přesvědčením a intelektuálními názory na to, co je dobré a kvalitní. U mnohých z nich to bylo odmítnutí všeho masového a lidového.

Nebudeme se zde zabývat podrobnou analýzou všech překládaných a vydávaných autorů u nás, pro základní porovnání použijeme sumární analýzu vybraných nakladatelství. Jako zástupce velkých nakladatelských domů si vezmeme nakladatelský a vydavatelský dům Jana Otty, který byl jedním z největších u nás na přelomu století a jeho záběr ve vydávané literatuře byl poměrně široký – snažil se uspokojit co nejvíce čtenářů. Nakladatelským snahám Kamilly Neumanové a Arnošta Procházky také předcházela a zároveň se jejich činnost i časově překrývala. Kromě časové a místní souvislosti (obojí to byly pražské podniky) najdeme v jejich činnosti i další styčné momenty, které povětšinou souvisí s dobovým přesvědčením a povědomím.

Německou literaturu v překladech najdeme v obou případech jen ojediněle zastoupenou, pokud se nejednalo o klasiky, které si Otto nemohl dovolit nevydat. Naproti tomu se i tady dostala do edičního plánu řada severských jmen, jejichž díla, pro české prostředí poněkud exotická, byla čtenářsky atraktivní, a objevování severské literatury patřilo na přelomu století k velmi populárnímu zájmu. Obecně rozšířená frankofonie a zájem o vše francouzské má za

¹⁷²Švehla, Jaroslav: Jan Otto. Kus historie české knihy. Jinočany 2002, s. 125.

následek to, že literatura tohoto národa v edičních plánech jednoznačně dominuje a zastiňuje ostatní románské literatury, ze kterých se u nás překládá jen ojediněle. Ruská literatury si u Otty vysloužila vlastní edici a ostatní slovanské literatury jsou zastoupeny vyváženě, ne však masově. Analyzujeme-li si Ottovu edici *Světová literatura* jako protějšek *Knih dobrých autorů*, uvidíme obdobné žánrové rozložení – próza výrazně převyšuje nad poezií a dramatem. Rovněž románské literatury výrazně převažují nad literaturami ostatních jazykových celků. Velkým rozdílem mezi KDA a Světovou literaturou je to, že u Otty má daleko větší podíl česká literatura než je tomu u Neumannové, která z českých autorů vydává v podstatě jen díla spřátelených spisovatelů.

4.4.1 Okruh Moderní revue

Moderní revue vznikla jako časopis pro moderní uměleckou literaturu a jako hlavní úkol si kladla předkládat českému čtenáři díla těch zahraničních autorů, kteří byli v našem kontextu do té doby neznámí. Za třicet let, během kterých vycházela, se její pozice poněkud proměnily: na začátku své existence byla časopisem, kde se objevovala díla výstřední a nová, na konci svého života byla naopak tím, kdo zastával tradiční hodnoty.¹⁷³ Byl to jeden z prvních bibliofilsky upravených časopisů u nás vycházející. Brzy se kolem této revue vytvořil okruh stálých čtenářů a příspěvatelů a bylo jen otázkou času, kdy začnou vydávat i knihy. Kromě *Knihovny Moderní revue* do tohoto okruhu patřila Kamilla Neumannová, dále *Symposion*, který byl založen roku 1898 Kosterkou, a od roku 1903 vycházející *Hilarova Moderní bibliothéka*.

Změna v koncepci *Moderní revue* spadá do roku 1906, kdy Arnošt Procházka začne odmítat v *Moderní revue* tisknout začátečnické práce¹⁷⁴ a připojí se k Neumannové. Základním programovým naplněním je, dá-li se to takto zjednodušeně říci, individualismus a neexistence tabu. To byl také výchozí bod sporů F. X. Šaldy s *Moderní revue*: Šalda si nárokoval angažovanou kritiku plnou kategorií, kdežto Procházka s Karáskem stavěli na inspiraci, která se distancuje od společnosti.¹⁷⁵

Okruh *Moderní revue* se začal rozpadat po první světové válce a Procházka byl konfrontován s civilismem, poetismem, futurismem a kubismem, všechny tyto novodobé

173(ed.) Urban, Otto M. - Merhaut, Luboš: *Moderní revue 1894-1925*. Praha 199, s. 11.

174Tamtéž, s. 19.

175Tamtéž, s. 43.

umělecké proudy však rázně odmítá. Procházka ve svém vyhraněném individualismu odmítl také manifest České moderny z roku 1894, jelikož odmítal všechny kolektivní manifesty, když se pral o tento čistý individualismus spojený s aristokratickou výstředností.

Chceme-li si udělat konkrétnější obrázek o celkové produkci nakladatelství okruhu Moderní revue, musíme se podívat na ediční soupisy jednotlivých podniků, abychom zjistili do jaké míry se doplňovaly a do jaké míry si mohli u čtenáře konkurovat. V reflexi tohoto rozboru zjistíme, jaké místo v rámci nich zaujímal nakladatelství Kamilly Neumannové.

4.4.1.1 Knihovna Moderní revue

Arnošt Procházka se svými spolupracovníky začal kromě své revue vydávat i knihy, které měly nějakým způsobem reagovat a doplňovat články a příspěvky publikované v periodiku. Edice se z počátku specializovala na uvádění mladých autorů na českou literární scénu. Původní česká tvorba dominovala v 90. letech nad překladovou. Z nových jmen, která se objevila v Knihovně Moderní revue, jmenujme například Antonína Sovu, Karla Hlaváčka, Viktora Dyka či Karla Tomana. Od roku 1897 zde pak vycházejí i výtvarné publikace. Výtvarný doprovod měl v Moderní revue důležité místo.

Přínos edice byl pro mladé autory zejména v tom, že jim kniha vůbec vyšla. Bylo jim umožněno dát o sobě vědět a mnohým z nich to přineslo jistou popularitu. Museli se však vzdát nároků na honorář, nelze se tudíž divit, že postupem času zanevřeli na ideály, které Moderní revue prosazovala a i za malý honorář publikovali své další knihy v nějakém z profesionálních nakladatelství, kterými původně opovrhovali pro jejich komerční zaměření a kde se naopak setkávali s odmítnutím pro moderní výstřednost či intelektuální náročnost svého díla. Nyní jim však tyto nakladatelské domy umožňovaly získat větší popularitu a lepší prodejní podmínky, tím pádem i výdělek.

Po roce 1905 začíná Procházka spolupracovat s Kamillou Neumannovou. I z Knihovny Moderní revue mizí původní autoři a na jejich místo se dostávají vlastní Procházkovy překlady jeho oblíbených autorů, respektive zvyšuje se frekvence publikování těchto překladů. Celkem zde ze 75 svazků vyšlo 26 překladů a Procházka byl jednoznačně dominantním překladatelem. Knihy dobrých autorů se pak mohou jevit jako protiváha Knihovny Moderní revue, kde se Procházka může realizovat i v prezentaci překladové literatury mimo stránky vlastní Moderní revue. Přelomovým momentem pro podíl původní

a překladové literatury bylo období mezi lety 1903-1906. Knihovna Moderní revue byla protiváhou k Neumannové i co se týče žánrového rozložení: básnická a dramatická tvorba zde převyšovala nad tvorbou prozaickou. V rámci Knihovny Moderní revue bylo publikováno 35 básnických knih, 15 dramát, 13 souborů povídek, 5 knih esejistických a 5 knih kreseb, jeden román a jeden almanach.

Ediční plán Knih dobrých autorů se do značné míry také kryje s obsahem samotné Moderní revue. Pokud se podíváme na soupis rozsáhlejších příspěvků, které se objevily na stránkách tohoto periodika, uvidíme, že z celkem 41 překladových děl, která zde Procházka publikoval, se v Knihách dobrých autorů zopakovalo 21 jmen autorů a patnáct titulů se zde objevilo přímo.¹⁷⁶ Jednalo se o povídky či dramata.

Shodná díla v Moderní revue a v KDA:

Autor	Název	Ročník Moderní revue	Ročník KDA
M. Barrès	Nepřítel zákonů	1894/1895	1905
J. K. Huysmans	Na ruby	1894/1895	1913
G. D'Annunzio	Věčná láska	1894/1895	1907
E. de Castro	Belkiss	1894/1895	1916
K. Hamsun	Viktorie	1894/1895	1915
R. Browning	Na balkóně	1895/1896	1911
J. Keats	Hyperion	1895/1896	1911
G. Flaubert	Paměti bláznovy	1895/1896	1911
R. de Gourmont	Listy Satyrovy	1896/1897	1915
A. Suarés	Kresida	1896/1897	1914
A. Suarés	Chrám lásky	1896/1897	1919
R. Browning	Tragédie duše	1896/1897	1918
A. Gide	Isabella	1896/1897	1919
P. Claudel	Proteus	1896/1897	1920
R. de Gourmont	Listy Amazonce	1897/1897	1920

Spolupráce Moderní revue a Kamilly Neumannové byla velmi těsná, jak napovídá spolupráce s Arnoštem Procházkou, který se nebál zařadit osvědčené tituly znovu do edičního plánu. Pouze Belkiss Eugénia de Castro vyšel i v Knihovně Moderní revue. Když se podíváme na roky, kdy tituly opakovaně vyšly, nebylo to nikterak pravidelné opakování.

¹⁷⁶(ed.) Urban, Otto M. - Merhaut, Luboš: Moderní revue 1894-1925. Praha 1995, s. 364-365.

Evidentně texty z *Moderní revue* byly brány jako rezerva, která byla využívána v krizových obdobích – texty byly využívány v začátcích KDA, za první světové války a v období po ní. Byly to zároveň i prověřené texty – v roce 1930, kdy vyšel *Seznam Knih dobrých autorů* vydaný k výročí 25letého trvání nakladatelství, bylo z těchto 15 textů na skladě jen titulů šest – jedním z nich byla Castrova kniha *Belkiss*, zbylých pět titulů ležících na skladě vyšlo až po roce 1918 a prodejní doba u nich byla výrazně zkrácena.

Co se týče Knihovny *Moderní revue* a *Knih dobrých autorů* i ty se shodují v několika jménech a titulech. Je to jednak již zmíněný Portugalec Eugénio de Castro a jeho kniha *Belkiss* (Knihovna *Moderní revue*, 1900, sv. 32) a *Wildovy Básně v próze*. Ty v Knihovně vyšly hned dvakrát, a to v roce 1908 a 1917, u Neumannové v KDA pak v roce 1909 a v roce 1912 v edici *Knih pro bibliofily*. Dále to byla také *Noc v Lucemburské zahradě Remy de Gourmonta* – v *Knihách dobrých autorů* v roce 1907 a v Knihovně *Moderní revue* v roce 1919. V obou edicích se shodně představili autoři jako Stanislaw Przybyszewski, Maurice Maeterlinck, André Gide, Gabriele d'Annunzio, Henri de Régnier, Paul Claudel, Pierre Louys či Rachilde. *Procházka do Knih dobrých autorů* zařazuje přece jen jména, která se více hodí do celkové doktríny české literatury, a to hlavně z toho důvodu, že náklad knihy a tím pádem i čtenářský okruh byl početnější, než jak tomu bylo u Knihovny *Moderní revue*. U Knihovny *Moderní revue* si *Procházka* také více pohrával s vnější úpravou knihy a nebál se sáhnout i k netypickému a netradičnímu formátu knihy, který se titul od titulu lišil, zatímco KDA se drží jednotného formátu pro celou edici. *Moderní revue* se při svých knižních experimentech inspiroval ve Francii, kdy si za vzor bere revue *Mercure de France* a autora Remy de Gourmonta.

Knihovna *Moderní revue* byla číslována, ale nebyla členěna do ročníků. Byla to samostatná fungující edice, jejíž složení bylo poměrně pestré. Kromě čistě literárních děl a esejistické tvorby vyšlo v rámci této edice i několik grafických alb a souborů – grafická výzdoba, doprovod i samostatná tvorba byly nedílnou součástí jednotlivých čísel *Moderní revue* – jenom Karlu Hlaváčkovi zde vyšla tři takováto alba (v roce 1897 *Prostibolo duše*, 1900 *Tři mědirytiny*, 1910 *Album tří leptů*). Kamilla Neumannová na vydávání grafických cyklů zřídila speciální edici. Tato edice se soustředila především na současnou tvorbu, nicméně výjimka se najde i zde – byla to povídka *U tří lilií* od Jana Nerudy, která v Knihovně *moderní revue* vyšla v roce 1922.

Jak již bylo řečeno, Knihovna Moderní revue nebyla členěna do ročníků a knihy zde nevyházely pravidelně. Počet vydaných děl značně kolísal, a to od 9 svazků, které vyšly v roce 1896, až po svazek jeden, a v několika letech knihy nevyházely vůbec. Jednoznačně nejproduktivnější byla tato edice před rokem 1900, kdy během šesti let vyšlo 35 knih z celkového počtu 75 vydaných číslovaných svazků. Během dalších 24 let, kdy edice fungovala, vyšlo zbylých 40 svazků. V tomto druhém období je navíc celkem pět let (1905, 1907, 1914, 1918 a 1921), kdy knihy nevyházely vůbec. Roky 1914 a 1918 představují začátek a konec první světové války (když během ní několik knih vyšlo) a rok 1905 jako rok založení Knih dobrých autorů, kdy Procházka na čas přesunul svůj hlavní záměr právě tam. Po první světové válce se pokusil opět zesílit činnost edice, ale odklon čtenářů od celého okruhu Moderní revue zasáhl i tady a Procházka ukončil činnost edice rok před svou smrtí, tedy v roce 1924.

Celkem zde bylo publikováno dílo dvaceti českých a šestnácti zahraničních autorů. Z tohoto hlediska se edice jeví vyrovnaně, nicméně českých děl bylo zvoleno více. Hlavní přínos Knihovny Moderní revue pro českou literaturu je v uvádění nových jmen na literární scénu. Nejoblíbenějším autorem Knihovny Moderní revue byl Karel Hlaváček, jemuž zde vyšlo hned 8 titulů, následován Karáskem ze Lvovic (5 titulů) a Otokarem Březinou se Stephanem Mallarméem (oba po čtyřech titulech). Po třech titulech zde vyšlo Arnoštu Procházkovi (nepočítáme překlady, ale pouze vlastní autorské texty), Rudolfu Krupičkovi, S. K. Neumannovi, Viktoru Dykovi a Oscaru Wildovi. Dvěma tituly zde byli zastoupeni Karel Kamínek, Miloš Marten, Stanislaw Przybyszewski, André Gide a Remy de Gourmont. V rámci této edice vyšly i *Almanach na rok 1900*, který uspořádal Viktor Dyk, Karel Kamínek a Arnošt Procházka. Mezi debutanty zde patří Neumann, Hlaváček, Sova či Březina. Samotnému vydávání číslovaných svazků knihovny předcházelo vydání dvou titulů pod hlavičkou Moderní revue, a to Procházkovy *Prostibolo duše* a Strindbergovy *Radosti života*. Vztah Knihovny Moderní revue a samotného Procházkovy periodika je spíše doplňující.

4.4.1.2 Symposium

Tuto další amatérskou knižní edici z podtitulem *Knihy nové doby* založil roku 1898 Hugo Kosterka, jeden z iniciátorů samotné Moderní revue. Edice zvolila jednotný formát a jednotnou úpravu titulního listu. Zatímco v Knihovně Moderní revue dominovaly básně, Kosterka dává přednost tvorbě prozaické. Jiří Karásek ze Lvovic na Kosterkovu adresu

dodává, že „byl proti tomu, abychom zaplavovali Moderní revue domácí produkcí beletristickou, hlavně měl spadeno na beletrii.“¹⁷⁷ Jemné neshody však neznamenalý konec spolupráce. S touto Kosterkovou edicí spolupracuje mimo jiné hlavně S. K. Neumann a Karel Hlaváček. V rámci těchto edic „jednoho muže“ bylo poměrně rozšířené pravidlo, že kdo si edici založil, vydává si zde i své texty – Kosterka podobně jako Procházka v Moderní revue zde publikuje své vlastní překlady.

Edice svoji činnost ukončila s vypuknutím první světové války, tedy v roce 1914. Kosterka si byl ale vědom významu svého předválečného počínání a chtěl, aby edice žila i za první republiky. V roce 1921 chtěl název Symposion prodat firmě Borský a Šulc, ale mezitím bez jakékoliv návaznosti začal knihy pod touto hlavičkou vydávat mladý nakladatel Rudolf Škeřík.

Za celých 17 let existence Symposionu zde vyšlo celkem 37 svazků, z toho 22 původní a 15 překladové literatury. V průměru zde vycházely dva svazky ročně, počítáme-li i roky 1907, 1909, 1910 a 1913, kdy nevyšla ani jedna knížka. Rokem 1907 počíná jemná krize nakladatelství, respektive Kosterkovy knižní edice – ve zbývajících letech druhého období (tj. v letech 1908, 1911, 1912 a 1914 vyprodukoval jen jeden titul ročně, zatímco v prvním období, tj. mezi lety 1898-1906 vydával od dvou do šesti titulů za rok. Jednalo se pouze o jednu jedinou edici, která nebyla členěna na ročníky, nicméně byly jednotlivé svazky číslovány.

Ze žánrových forem dával Kosterka obdobně jako Neumannová rovněž přednost povídkové tvorbě, která se zdála čtenářsky nejvděčnější a nejméně náročná na přípravu tisku – celkem v Symposionu vyšlo 15 povídkových knih a pouze jeden román a jedno drama. V poměru k celkovému počtu vydaných knih tu měly básně hojné zastoupení, a to celkem devíti svazky. Jedenáct svazků edice patřilo esejistické tvorbě, o kterou tito drobní nakladatelé opírali program své edice.

Kosterka nebyl jen zakladatel a redaktor edice, ale také překladatel – publikoval zde celkem čtyři své překlady, dalšími překladateli edice byli A. Procházka, J. Živný, S. K. Neumann a J. Deml. Kosterka překládal hlavně ze severských jazyků a byl to právě on, u koho se z okruhu Moderní revue nejvíce projevovalo zaujetí celou severskou kulturou. Kromě severských jazyků se tu objevují překlady z francouzštiny, italštiny či angličtiny. Zvláštní

¹⁷⁷Karásek ze Lvovic, Jiří: Vzpomínky. Praha 1994, s. 201.

postavení zaujímá kniha pražského Němce Paula Leppina *Die Thueren des Lebens*, která v Symposionu vyšla v originálním znění. Druhou výjimečnou publikací byl soubor s názvem *Písně* z roku 1902, která je tvořena souborem hudebních skladeb našich básníků, a to O. Zamrazila, K. Hlaváčka a J. Karáska ze Lvovic.

S Kamillou Neumannovou Kosterku a Symposion spojovalo i několik jmen autorů, jejich díla zde byla publikována – v první řadě to byl Karásek ze Lvovic, který u Kosterky začal vydávat své *Spisy*. Dále se v obou nakladatelstvích setkáme se jmény jako Viktor Dyk či Miloš Marten. Z překladové literatury to byli Oscar Wilde a Edgar Allan Poe, kteří se těšili čtenářské oblibě a popularitě. Jak už bylo řečeno, jedná se o dobu, která je v kultuře orientovaná na Francii a francouzská literatura se u nás velmi hojně překládá, takže v rámci KDA i Symposionu vycházela také díla takových autorů, jako byli Charles Baudelaire, Jules Barbey d'Aureville, Joséphin Péladan a Henri de Régnier. U Symposionu nelze určit spisovatele – favorita, jehož jméno by bylo s nakladatelstvím – edicí spojeno emblematicky. Nejvíce zde vyšlo knih Jiřímu Karáskovi ze Lvovic, ale jinak se redaktor snažil o vytvoření průřezu soudobou literární tvorbou.

4.4.1.3 Moderní bibliothéka

Moderní bibliothéku založil Karel Hugo Hilar v roce 1902. Hilar ji vedl de facto společně se svým otcem, kterému zde vycházely vzdělávací eseje. Tato knižní edice však neměla jednoduchý vývoj: nejprve vyšly čtyři svazky pod hlavičkou *Knihovny moderního života* a byla spojena s revue *Moderní život*. S ním byl spojen Spolek literátů mladé generace Syrinx. *Moderní život* svoji činnost ukončil roku 1903 a revue se přesouvá do tiskárny Václava Popelky v Týně nad Vltavou. Hilar se svým otcem v témže roce založili novou edici *Moderní bibliothéky*, kde se specializují na vydávání mladých básníků. V roce 1905 se sbližují s edicí *Knihy dobrých autorů* a spojuje je řada autorů a překladatelů, praxe ucelených ročníků a předplatitelský způsob distribuce.

Ačkoliv tato edice měla nejrozkolísanější majetkové poměry, ukázala se jako velice živá a produktivní. Podobně jako *Knihy dobrých autorů* byla členěna do ročníků, v rámci nichž se vydával stabilní počet výtisků – v *Moderní bibliothéce* to bylo deset čísel ročně. Vyšlo celkem dvanáct ročníků, vycházela tedy do roku 1913, ale s tím, že jeden ročník vycházel přes dva roky a poslední kniha vyšla ještě v roce 1914. V rozboru nebudeme brát ohled na změny

majitelů a názvů edice, ale budeme Moderní bibliothéku posuzovat jako celek. Výjimkou v pravidelném vydávání byl první ročník, kdy vyšlo pouhých šest titulů.

Majetkové a redakční poměry se promítly i do zaměření celé edice. První dva ročníky se do značné míry liší od ročníků zbývajících, jsou v podstatě výlučně zaměřeny na básnickou tvorbu – jde o 10 z celkem 14 knih. Ve zbývajících ročnících, vydaných po roce 1905, básnická produkce zcela chybí a naopak se edice začíná soustřeďovat na produkci povídkovou. Celkem zde pak vyšlo 48 povídkových knih a 13 románů. Dále zde nalezneme 13 esejistických souborů, pět knih dramatických a jeden deník. Stejný obrat nastal i v podílu překladové a původní literatury: první dva ročníky jsou orientovány pouze na literaturu původní, kdežto od třetího ročníku se redakce obrací na literaturu překladovou, která následně dominuje celé produkci. Z celkem 91 zde vydaných titulů jich sedmdesát pochází z překladové literatury. Setkáme se zde s překlady Arnošta Procházky, Huga Kosterky, Hilara Hanuše Jelínka či Jarmila Krečara.

Redakce se snažila vydávat knihy pravidelně a v pravidelném počtu. Jen delší romány zabraly několik svazků, takže pak výsledný počet titulů v ročníku byl nižší než stanovených deset svazků v ročníku. Na spřízněnost mezi jednotlivými podniky ukazuje i jejich vzájemná inzerce na obálkách vydávaných knih. U Knih dobrých autorů se běžně setkáme s inzercí na tisky vyšlé v Moderní revue, ale i v Moderní bibliothéce, která zde byla označena za „nepostradatelný doplněk“ KDA.

Už jsme se zmínili o tom, že v Moderní bibliothíce vyšlo několik titulů Hilarova otce, tedy F. K. Bakuleho. Ani Hilar se nevyhnul vydáváním vlastních děl, kromě vlastních překladů zde vyšlo i několik jeho autorských knih, povětšinou básnických. Z dalších českých autorů se v této edici setkáme s díly Gellnerovými, Šrámkovými, Těsnohlídkovými, Vyskočilovými, A. Velhartického, Emanuela z Lešehradu a dalšími. Vyšly zde i některé knihy Karáska ze Lvovic a Arnošta Procházky, kteří se v Hilarově edici objevují i jako překladatelé a autoři předmluv k překládaným dílům. Ze zahraničních jmen, které známe z Knih dobrých autorů, se tu objevuje C. D' Annunzio, L. Andrejev, S. Przybyzsewski, M. Schwob, Ch. Baudelaire, O. Wilde, H. De Balzac, J. A. Barbey d'Aurevilly, Stendhal, R. de Gourmont a jiní.

Pokud na tyto edice porovnáme s produkcí Kamilly Neumannové, uvidíme, že její podnik byl mezi nimi výjimečný. U Neumannové můžeme skutečně bez obav mluvit o nakladatelství, v ostatních případech je na místě mluvit pouze o knižní edici. Neumannová také dokázala udržet svůj podnik při životě po nejděší dobu. Její činnost byla koncipovaná systematicky, produkce z jejího podniku byla ve výsledku nejpočetnější – Symposion vyprodukoval 37 svazků, Knihovna Moderní revue 75 titulů, Moderní bibliothéka 111 a Kamilla Neumannová v celkovém součtu 224 číslovaných svazků. Knihovna Moderní revue fungovala 29 let (1895-1924), Symposion 16 let (1898-1914), Neumannová knihy vydávala 26 let (1905-1931) a Moderní bibliothéka pouhých 12 let (1902-1914). Neumannová svůj podnik založila jako poslední a také jako poslední činnost ukončila. Oba podniky Arnošta Procházky přežily první světovou válku a Neumannová dokázala fungovat i po jeho smrti, kdežto Moderní revue nenašla nového šéfredaktora. Kosterkův a Hilarův podnik se nedokázal vyrovnat se skutečností první světové války a činnost ukončil s rokem 1914. Moderní bibliothéka byla nejpilnější ze všech – v průměru vydávala 9,3 knihy za rok. Za ní byla Kamilla Neumannová s 8,6 knihy za rok, Knihovna Moderní revue vyprodukovala 2,5 knihy ročně a Symposion 2,3 knihy. Nakladatelství v olšanské vile patří výsada v tom, že to byl jediný podnik ze zde jmenovaných, v jehož čele stála žena (vynecháme-li dva svazky Moderní bibliothéky vydané v Týně nad Vltavou Annou Popelkovou).

5. Spolupracovníci

Kamilla Neumannová by nemohla podnikat, kdyby kolem sebe neměla několik vlivných lidí, kteří jí pomohli prošlapat cestičku na výsluní. Minimálně by to bez nich měla o dost složitější. Dále potřebovala pár šikovných lidí, pro které bude radost pracovat a kteří budou ochotni vytvářet umělecké hodnoty bez ohledu na chybějící honorář.

Jak víme, její nakladatelství sídlilo v Olšanské vile v Chelčického ulici čp. 45 na Žižkově a tato vila byla již v roce 1905 známá mezi přívrženci jejího manžela. Řada z nich zde byla na trvalé návštěvě, mnozí z nich sem přicházeli či byli uváděni postupně svými známými, aby se zde setkali s „velkým“ básníkem S. K. Neumannem. Vytvořila se zde umělecká enkláva, jíž se vila stala srdcem. Po Neumannově odchodu řada přátel zůstala vile věrna a stanula po boku třicetileté Kamilly Neumannové, která nyní již sama bez manžela začala přemýšlet, jak uživit sebe, ale hlavně dvě malé děti. Arnošt Procházka si pak přivedl vlastní přívržence a ve vile se tak vytvořila čínorodá směs z obou „táborů“. Ti všichni dohromady pak vytvořili tvář nakladatelství Kamilly Neumannové. Někdo se tu zdržel delší dobu, někdo kratší, každý z nich ale dokázal se pod KDA zapsat svým typickým rukopisem.

5.1 Antonín Bouček

Antonín Bouček, jenž žil mezi lety 1880-1947, byl v podstatě duchovním otcem myšlenky založit nakladatelský dům. Bouček byl v roce 1896 vyloučen z gymnázia za účast na politické demonstraci a vystudoval obchodní akademii. V roce 1904 začal redigovat umělecký časopis *Obzory*, ve kterém se soustředila radikální literární mládež, a od roku 1905 pracoval jako redaktor *Práva lidu*.¹⁷⁸ Jeho hlavní přínos spočíval v organizátorské schopnosti a morální podpoře nakladatelky, hlavně v obtížných a nejistých začátcích. Byl to on, kdo navrhl název edice *Knihy dobrých autorů* a zároveň upozornil na to, že by bylo dobré začít s vydáváním překladové literatury.

Aktivně své jméno s edicí Kamilly Neumannové nespojil, s jeho jménem je pak spjato vydávání knih v rámci knižnice *Nová edice*, kterou roku 1909 založil a vedl. U zrodu této knižnice byli také V. H. Brunner, Zdeněk Kratochvíl, František Kysela a Eduard Bass. Programem této edice byla úprava krásné knihy – šlo spíše jen o celkový estetický dojem jednotlivých čísel edice, na rozdíl od Neumannové, jejíž nakladatelství bylo podloženo

¹⁷⁸Javůrek, Josef: S. K. Neumann, radikální mládež a počátky moderní české knihy. In Čtenář, č. 3., ročník 47/1995. s.114-117.

programovým základem při výběru knih do edice zařazených. V edici mělo vyjít pouhých deset titulů, původních i překladových. Zanikala v roce 1912, ale i tak zanechala stopu v dějinách české bibliofilie.

Jaroslav Benda, který na Nové edici pracoval jako výtvarník, mluví o Boučkovi jako o „tichém, přesvědčivém“¹⁷⁹ nakladateli a Jaroslav Seifert Bendu doplňuje slovy, že Bouček byl „věčný idealista a hodný člověk.“¹⁸⁰ Byl to také básník, kolportér a editor anarchistické literatury. „Pan Antonín Bouček účastnil se politického života hlavně v letech devadesátých, poslední dobou však věnoval se výhradně propagaci kulturních podniků. Jest muž energický, dlouholeté zkušenosti a dobrý agitátor (uvedl v život Knihy dobrých autorů, Novou edici aj.),“¹⁸¹ poznamenal si na jeho adresu Eduard Bass.

Profesor V. V. Štěch k tomu dodal: „Antonín Bouček, muž úžasně hodný a měkký, stále nadšený, jenž pořád cosi propagoval nebo zakládal, vždy znovu a znovu hlásal svoje pravdy. Skončil jako redaktor Rudého práva.“¹⁸² Po celý život byl dobrým přítelem S. K. Neumanna – toto přátelství rozdělila až smrt. Bouček zemřel ani ne o rok dříve než básník, jemuž smrt kamaráda, který Neumannovi vštěpoval lásku k přírodě, zůstala kvůli jeho vlastním zdravotním problémům již utajena.

Bouček byl Kamille nápomocen při zakládání podniku a pomáhal jí zorientovat se v tiskařském světě. Ona si jeho opory v těžkých začátcích vážila, i když, jak později přiznala, nebylo to s ním jednoduché. Když vyšla první kniha, Listy z Malajska, byl Bouček přítomen tomuto prvnímu úspěchu a pomáhal s distribucí: „Byla jsem šťastna, všude se o knize mluvilo, kritika ji přijala vlídně, Bouček nosil ranec knih za rancem a nabízel každému, koho potkal, ať chtěl nebo nechtěl, a měl radost z toho, co knih odbyl. Ale byl kámen úrazu: ve svém nadšení dával knihy na dluh, aniž si zapsal komu. Spoléhal na svou paměť. A tak mnozí z těch, kteří si dali knihy vnutit na dluh, snad je někde v aukci teď dobře zpeněžili.“¹⁸³

179Benda, Jaroslav: Léta s umělci. Orbis, Praha 1969. s. 215.

180Seifert, Jaroslav. Všechny krásy světa. s. 443.

181ed. Krulichová, Marie – Vinařová, Milena: Eduard Bass: Moje kronika. Praha 1985, s. 61.

182ed. Holý, Jiří – Milada Chlíbačová: Stanislav Kostka Neumann: Konfese a konfrontace I. Básně, fejetony, vzpomínky, Praha 1988. s. 84.

183Neumannová, Kamila: 25 let Knih dobrých autorů. Národní listy 8. ledna 1930. Příloha, s. 3.

5.2 Arnošt Procházka

Arnošta Procházku lze bezpochyby označit za učitele a ideového otce Knih dobrých autorů, ačkoliv se na jejich vydávání podílel až po desátém vydaném čísle. Byl pravidelným návštěvníkem vily v době Neumannově a patřil k blízkým přátelům Kamilly Neumannové – jednalo se o vztah velice blízký a důvěrný. Seznámili se ještě za Neumannova uvěznění: „S. K. Neumann jí psal z Borů, aby mu objednala a přinesla Moderní revue. Tak se dostala olšanská vila a její obyvatelé i hosté do styku s okruhem Moderní revue,¹⁸⁴ popisuje toto první setkání Josef Šup. Duch Moderní revue pak přišel s Procházkou i do vily. Nemohl se nevyhnout vnesení dekadentních prvků do celého podniku. Jejich vzájemné spojení začalo být patrné veřejnosti v momentě, kdy začala vycházet edice Čeští autoři, kteří kopírovali program Moderní revue. První sblížení se Knih dobrých autorů s Procházkou však nebylo nikterak jednoduché a neobešlo se bez komplikací. V KDA vyšel jeho překlad Malého Jeníka a byl to opět Bouček, kdo problém způsobil: „Knihkupcům jsem roznesla již knihu do komise, ale překladatel knížky ještě neviděl. Bouček, který mu ji měl donést, nějak na to zapomněl. A když pak Procházka objevil první výtisky u Topičů za výkladem, byl velmi pohněván. Čirou náhodou jsem ho potkala na Perštýně a ihned jsme poznala, jak se hrozně hněvá. Měla jsem strach, leč nedala jsem nic najevo. Naopak, ihned jsem se jala omlouvati, mluvila a žertovala, až se milá tvář pomalu rozjasňovala a pak jsme v družném hovoru zapadli do Petříkovy vinárny. Od té chvíle byl mým předobrym, nejlepším, nejdražším přítelem na světě, ale já jsem o tom ještě nevěděla,¹⁸⁵ upřímně vypravuje po letech paní Kamilla.

Procházka měl na starosti jednání se samotnými spisovateli ve věci práv na text a překlad. Své zkušenosti Kamille rád předával. V rámci nakladatelství se výběrem vhodných titulů zaobírali společně: „Rozeznat dobré od špatného, tomu mne také učil Arnošt Procházka. Nejprve novou knihu přečetl sám, pak ji dal čísti mně, aniž by byl o ní něco řekl. A pak jsem teprve o ní mluvili. Líbila-li se nám oběma, byla vydána, nelíbila-li se jednomu z nás, ať tomu nebo onomu, nevyšla,¹⁸⁶ dodává na adresu svého přítele nakladatelka. Tento nakladatelský podnik měl dva rovnocenné šéfredaktory, mezi nimiž však panovala zvláštní a jedinečná shoda. Jedinou výjimkou byl snad jen Londonův Bílý tesák, kterého si nakladatelka prosadila sama bez Procházky, kterému nezapadal do jeho umělecky vyhraněných přihrádek. Ten Kamillu Neumannovou bral jako rovnocennou partnerku při posuzování titulů, a koneckonců

184ed. Holý, Jiří – Milada Chlívková: Stanislav Kostka Neumann: Konfese a konfrontace I. Básně, fejetony, vzpomínky. Praha 1988, s. 70.

185Neumannová, Kamila: 25 let Knih dobrých autorů. Národní listy 8. ledna 1930. Příloha, s. 3.

186Vavřík, Zd: Návštěvou ve staré vile. Rozpravy Aventina 5 – 1929-1930, č. 7, s. 75.

ji respektoval jako majitelku celého podniku, mohla mu tudíž některé navrhované tituly zamítnout.

Procházkově jméno bylo v době, kdy vstoupil do podniku K. Neumannové, známé i v zahraničí, a to především díky jeho *Moderní revue*, kde v rámci Knihovny *Moderní revue* přinášel čtenářům díla autorů, kteří mu byli osobně blízcí, a byl to on, kdo dal české, nejen překladové literatuře základní podnět pro další vývoj.¹⁸⁷ Knihovna *Moderní revue* zaujala zejména polského autora Stanisława Przybyszewského, který v ní publikoval své texty, nejednou dříve, než vyšly v němčině či polštině. Byl s Procházkou v úzkém korespondenčním vztahu a *Moderní revue* byla pro něj jakýmsi vzorem pro produkci tehdejší mladé generace. Przybyszewski přiznává ve svých vzpomínkách,¹⁸⁸ že díky Praze si vybudoval vlivné místo v rodném Polsku. Využívali svého vzájemného kontaktu pro objevování mladých talentů a při výběru příspěvků do svých časopisů. Przybyszewski žijící převážně v Německu a Skandinávii zprostředkovával Praze tipy na vhodná jména a díla. Nemůže být pochyb o tom, že si Procházka s sebou přinesl tyto kontakty a inspirace do nakladatelství u Neumannové. S jeho širokým přehledem po evropských literárních periodikách, která si nechal posílat nebo je chodil číst do kaváren, získával podněty pro nové knižní překlady, které by bylo vhodné předložit českému literárnímu publiku, jež bylo, zvláště po nástupu *Moderny*, hladové a lačné po světových senzacích.

Dekadence, to byl určující Procházkův umělecký směr, jehož principy poměrně úspěšně prosazoval na českém literárním poli – svými překlady, kritickými recenzemi a statěmi a reprodukcemi v rámci činnosti *Moderní revue*. Souběžně s působením u Neumannové nepřestal produkovat knižní edici Knihovny *Moderní revue*. Zde si mohl své dekadentní tendence prosazovat naplno. Pojem dekadence přijali nejprve básníci kolem Verlaine a z Francie tento pojem, myšlený nejprve jako urážka, přijali Procházka s Karáskem. V dekadenci se snoubí myšlenky a postoje Baudelaira a Nietzscheho. Jednoznačným pojítkem však byl odpor proti všemu měšťáckému. V tom pak na ně navázali anarchisté se svým volnomyšlenkářstvím a pokrokářstvím.

Arnošt Procházka byl i hlavním překladatelem *Knih dobrých autorů* – celkem přeložil 47 titulů a sestavil dvě souborné knihy věnované zahraničním básníkům (svazek 127/128 edice KDA *Cizí básníci 1* z roku 1916 a svazek 167/168 *Cizí básníci 2* z roku 1919) a editoval

187Javůrek, Josef: *Moderní revue*. In *Čtenář* 2, roč. 47/1995. s. 62-64.

188Przybyszewski, Stanisław: *Paměti. Korespondence*. Praha 1997.

souborné dílo Schauerovo, které vyšlo ve třech svazcích (*Spisy I-3*, svazky 133,136, 138/141 – vše z roku 1917) a *Spisy Hlaváčkovy* (svazek 118-119/ ročník 1915). V rámci KDA působil nejen jako redaktor a editor, ale i jako překladatel: překládal z francouzštiny, němčiny, angličtiny. Dále předložil českému čtenáři knihu *Malý Jeník* nizozemského autora Frederika van Eeden (svazek 2 z roku 1905) a knihu *Belkiss* (svazek 132 z roku 1916) Eugénia de Castro, jenž je původem z Portugalska. Z němčiny do češtiny přeložil Procházka všechny 3 zde publikované knihy Friedricha Nietzscheho: *Antikrist* (5/1905), *Ecce homo* (70/1910) a *Soumrak model* (101/1913). Z angličtiny přeložil pro tuto edici celkem celkem 8 knih, z čehož autorem čtyř byl Oscar Wilde (41/1908 *Zločin Arthura Savila*, 50/1909 *Básně v prose a jiné práce*, 53/1909 *Essaie*, 74/1911 *Vévodkyně padovská*). Zbytek ze 47 překladů, tj. 31 titulů, jsou překlady z francouzštiny – v tomto směru mezi jeho nejoblíbenější autory patří André Gide a Remy de Gourmont. Překladatelské činnosti se pro KDA Procházka věnoval s různou intenzitou mezi lety 1905 a 1921. Roku 1921 uzavřel své působení v KDA nadobro, a to knihou svého přítele Viktora Dyka.

Už bylo řečeno, že Procházka používal několik pseudonymů, pod většinou z nich vydal vždy jen jeden překlad. Výjimkou bylo jméno Norbert Fomeš, které se objevilo hned po čtyřmi tituly. Jednalo se o následující pseudonymy: Alois Landa, Emerich Hladký, Ferdinand Studnička, Helena Vracelová, Norbert Fomeš, Jindřich Morávek, Julius Skružný, Karel Pudlač, Katuše Lobčová, Lambert Lakosil, Leopold Pudlač, Ludvík Havelka, Robert Bláha, Robert Hořan, T.A. Celkem 28 knih pak vydal pod svým vlastním jménem, jednu z nich ve spolupráci s překladatelem J. R. Markem. Napočítáme zde 14 pseudonymů a jednu šifru a jak je vidět, Procházka se nebránil ani ženským jménům.

Arnošt Procházka byl muž silných zásad a výrazný individualista. Byl to příslušník generace, která v devadesátých letech 19. století vytvářela umělecký svět, kde se kultura propojovala s politikou. Po roce 1918 musel Procházka hledat jiné pozice a opět je našel ve svém individualismu. Ani *Moderní revue* ve svém malém nákladu nemohla mlčet k událostem konce první světové války. Ač byl Procházka odpůrcem všeho kolektivního (nepatřil mezi signatáře Manifestu české moderny v roce 1894), jeho podpis se objevil v roce 1917 pod Manifestem českých spisovatelů. Jinak ale tento svůj vyhraněný individualismus již neopustil a nepřiklonil se k žádné z politických stran. Jeho výchozí názorové pozice byly krajně nacionalistické a byl zarytý odpůrce všech socialistických, potažmo komunistických myšlenek, takže si od levicového tisku, kam patřil jeho dávný druh S. K. Neumann, vysloužil

označení měšťáka a šovinisty. Po roce 1918 se také definitivně zformoval jeho odpor k novým uměleckým proudům, takže se pomalu stával poměrně nepopulární osobností a zůstal mu jen okruh jeho nejbližších.¹⁸⁹ Nikdo mu však neupíral jeho zásluhy o moderní českou kulturu: dal řadu podnětů, ze kterých později vycházela i avantgarda a zasloužil se o moderní českou knihu, i když Miloslav Novotný ve svém článku v Československé vlastivědě píše, že Procházka „rozbil bezduchou knižní úpravu u nás, ale nedal nám za ni nic, z čeho by bylo lze vyjít.“¹⁹⁰ Neumannová se po jeho smrti snažila podnik modernizovat a přizpůsobit potřebám mladšího čtenáře, výsledek však byl přesně opačný než její snažení: nové čtenáře nezískala a staré, hlavně ty, kteří příliš lpěli na odkazu Moderní revue, odradila.

5.3 Grafici a výtvarníci

Kolem Knih dobrých autorů se soustředila řada knižních výtvarníků, kteří byli v té době špičkami ve svém oboru, ač dnes nám jejich jména již tolik neřeknou nebo si je nespojíme s knižní grafikou. Řada osobností z tohoto okruhu, jako například Brunner, Benda, Bouček, se pracovně soustředila od roku 1913 v Dělnické tiskárně Grafia. Část mladých umělců se u Neumannové knižní grafice vyučila.

Jedním z nich byl i Jaroslav Benda (1882-1970), od roku 1920 profesor na Uměleckoprůmyslové škole v Praze. „Měl obzvláštní příležitost poznat a vniknout v tento obor průmyslový, řídě po dlouhý čas výpravu 'Knih dobrých autorů', jsa ve stálém styku s Unii, pracuje pro firmu Haase, pro Štence a jiné,“¹⁹¹ shrnul jeho činnost Karel Dyrynk. V roce 1908 vypravil pro Neumannovou Dykovu báseň Milá sedmi loupežníků. Dyrynk k jeho přednostem radí znalost technických typografických požadavků a řemeslnou dokonalost v jeho tvorbě. Benda začínal pracemi pro Neumannovou, Floriana, Boučka či Leichtra – byl to právě on, kdo „dal výtvarnou tvář Leichtrovu nakladatelství.“¹⁹² Jaroslav Benda tuto dobu zachytil ve svých vzpomínkách – v knize *Léta s umělci* svoji knižní tvorbu ze začátku století glosuje slovy: „Česká kulturní tvorba žila z drobných milodarů. My malíři jsme pracovali zadarmo pro Kamilu Neumannovou, pro její Knihy dobrých autorů, pro Antonína Boučka, pro jeho Novou edici a pro mnoho jiných. Nepřipravovali jsem obětmi své

189Wittlich, Filip: Arnošt Procházka a politika na stránkách Moderní revue. In (ed.) Urban, Otto M. - Merhaut, Luboš: Moderní revue 1894-1925. Praha 1995, s. 188-192.

190Novotný, Miloslav: Československá krásná kniha. In Československá vlastivěda VII. Praha 1933. s. 540.

191Dyrynk, Karel: Typograf o knihách. Praha 1993, s. 128.

192Bohatcová, Mirjam a kol.: Česká kniha v proměnách staletí. Praha 1990, s. 449.

práce, fyzickým živořením, plodný nástup výtvarných umělců do dílen české knihy a českého divadla?¹⁹³ Toto jeho povzdechnutí vypovídá o průkopnických tendencích, které zaujímal celý tento tvůrčí okruh. Bez nároků na honorář, ale pro dobrý pocit z dobře vykonaného díla. Na rozdíl od V. H. Brunnera se Benda soustředil i na tvorbu písma, kdežto Brunner pracuje s písmem již stávajícími. Soukromá nakladatelství, mezi něž patřila Neumannová, byla mimo jiné i příležitostí pro mnohé mladé grafiky, aby mohli realizovat své plány a představy v knižní tvorbě. Každý z výtvarníků pojal edici po svém, ve výtvarné úpravě KDA program stanovený neměli, takže jim mohli vtisknout svůj osobitý výtvarný rukopis. Benda ve své knize *O letech práce a přátelství* se staví do pozice mecenáše K. Neumannové – naráží tak na chybějící honorář za tvorbu.¹⁹⁴

Podobně na tom byl i Josef Richard Marek (1883-1951), který patřil ke kmenovým grafikům KDA. Byl rovněž překladatelem z němčiny a francouzštiny. K Neumannové se dostal díky své předešlé spolupráci s S. K. Neumannem, u něž v roce 1903 pod hlavičkou Nového kultu vyšla první Markova knížka, kterou byla Šrámkova sláva života. U Marka přišlo „rozhodnutí věnovat se knižní grafice, když roku 1903 jako dvacetiletý posluchač architektury prvně vstoupil do olšanské vily S. K. Neumanna a zhlédl básníkovu sbírku moderní grafiky a japonských dřevorytů.“¹⁹⁵ V rámci KDA upravil například Wildovy *Básně v próze* (1908), Quinceyho *Zpověď anglického požívače opia* (1909) a řadu svých vlastních překladů. Tento grafik dále spolupracoval s Florianovým Dobrým dílem, Hilarovou Moderní bibliothékou či s Vilímkem a Aventinem. Josef Marek učil kreslení na žižkovském gymnáziu a jeho hodiny navštěvoval malý Jaroslav Seifert, který na svého učitele zavzpomínal ve *Všech krásách světa*, kde píše: „Muž to byl výborný, nikoliv bez osobního kouzla, výborný kreslíř, dobře obeznámený s českým i světovým malířstvím. Často nám leccos zajímavého řekl. Psal výtvarný referát do Národních listů a paní Kamile Neumannové na Žižkově kreslil obálky a titulní listy pro její knihy.“¹⁹⁶ Jako výtvarný kritik přispíval i do Moderní revue.

Knihy dobrých autorů a Moderní revue těsně spojoval Arnošt Procházka – převáděl své oblíbené autory, ale stejně tak i ověřené spolupracovníky, takže pokud někdo z grafiků, typografů a výtvarníků pracoval pro jedno nakladatelství, není s podivem, že jeho podpis najdeme i pod knihami z nakladatelství druhého. Takovým byl Miloš F. Klicman (1890-1957),

193Benda, Jaroslav: *Léta s umělci*. Orbis, Praha 1969. s. 49

194Benda, Jaroslav: *O letech práce a přátelství*. PNP, Praha 1962

195Sak, Robert: „Kniha jako umělecké dílo.“ In sb. *Čas secese*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích 2007, s.182.

196Seifert, Jaroslav: *všechny krásy světa*. Praha 1992, s. 36.

původním povoláním cukrovarský inženýr, který s knižní grafikou začal v roce 1911 pod vlivem *Moderní revue*. Podobně jako Marek i on pracoval pro *Moderní revue* či *Florianovo Dobré dílo*. Právě společně s Markem a Koblihou patří k umělcům, kteří se nejvíce podepsali na grafické tváři KDA. Mezi jeho další zaměstnavatele patřil F. Borový, Kočí či Družstevní práce. I v rámci levné lidové Kočího edice dokázal vytvořit umělecky hodnotné díla. Kromě vlastní praktické tvorby se věnoval i esejistice – jeho eseje najdeme hlavně v *Moderní revue* či *Knihomilovi*.

Hlavní vzory své inspirace hledal Klicman hlavně v italském knihtisku 16. století, když studoval italské tiskaře a benátskou ornamentiku. Z nich čerpal ornamenty, které skládal moderním způsobem. Velkým inspiračním zdrojem mu byl dekorativismus benátské a bruggské krajky. Ornamentální knižní dekorací se blíží Braunerové, A. Muchovi, Preissigovi či Brunnerovi.

Pro Neumannovou pracoval od roku 1911 do roku 1918 a jeho činnost zde byla vskutku rozsáhlá a systematická. V roce 1911 vstoupil v druhé polovině roku do sedmého ročníku KDA úpravou díla Waltere Petera *Dojmy a myšlenky Maria Epikujrejce a Paměťmi bláznovými* Gustava Flauberta. Vedle nich v tomto roce zpracoval i uměleckou monografii věnovanou Tintoretovi. V roce 1912 rovněž zpracovává druhou polovinu ročníku (P. Verlaine: *Vdovcovy zápisky*, *Dopisy slečny Lespinasse*, Juhani Aho: *Osamělý*) a v rámci edice pro bibliofily vypravil Nebeského *Protichůdce*. V roce 1913 pracoval s Neumannovou na přípravách Almanachu knih dobrých autorů na rok 1914 a pro KDA vypravil knihy Gida, Rodenbacha, Maeterlincka či Londona. Byl to Klicman, kdo se podílel na tak kontroverzní knize, jakou byl v rámci edice *Bílý Tesák*. Rok 1914, kdy vyšly čtyři dvojsvazky a ročník se uzavřel až v roce 1915, byl chudším ročníkem, ale i zde Klicman připravil celkem tři tituly (France, Gide, Louys). Rok 1915 byl pro *Knihy dobrých autorů* nejkrušnějším rokem, Klicman je ale neopustil, naopak v roce 1916 se jeho grafická práce zase rozmohla: mimo jiné vypravuje Procházkovu antologii *Cizí básníci* a rok nato to bude on, kdo se postará o grafiku *Lelia*, která se Čapkovi tolik nelíbila. V roce 1918 Klicmanova činnost pro KDA končí knihou *Odcizený dopis* E. A. Poea. Tento výčet Klicmanem vypravených knih v rámci KDA není zdaleka konečný.¹⁹⁷

Pro KDA i pro *Moderní revue* pracoval i grafik František Kobliha (1877-1962), který si pro své dílo vybíral autory, kteří mu vnitřně byli blízcí. Spolu s Klicmanem patřili mezi

¹⁹⁷Lifka, Bohumír: *Knižní umělec Miloš Klicman*. Praha 1940.

nejplodnější výtvarníky kolem Kamilly Neumannové. Jméno Kobliha je také spjato s nakladatelkou Klikovou, která vydávala grafické listy a cykly, s Knihovnou Moderní revue a po válce pak pracuje pro Ludvíka Bradáče a jiné. Koblihův názor na úpravu knihy spočíval v tom, že se řídil zásadou „intimního sblížení“ se s knihou v momentě, kdy měl být z knihy vytvořen harmonický celek. Za jiných okolností lze vyzdobit všechno. Ale jen dokonalá výzdoba dotvoří knihu v úplnost - použijeme-li Koblihových vlastních slov: „Architektura knihy činí teprve knihu tím, čím má být. Kniha je nejen budována, ale i zdobena.“¹⁹⁸

U Kamilly Neumannové se objevil až v momentě, kdy KDA byly již uznávaným podnikem a spolupracoval s nimi v době jejich největší prosperity, tj. v období těsně před první světovou válkou. V roce 1911 graficky vypravil Martenovu *Cortigianu* v edici Knih pro bibliofily a pro KDA v témže roce Nervalovu knihu *Aurelie*. V roce 1912 zpracoval celkem 3 tituly, a to Karáskův *Ostrov vyhnanců* pro České autory a pro KDA Pélladanovo *Srdce v očištění* a titul *Tribulat Bonhomet*, jehož autorem je Isle-Adam. V roce 1913 se Kobliha u Neumannové dostal opět k náročné práci na bibliofilské knize a vypravil Balzakovu *Dívku se zlatýma očima*. Stejně jako v předchozím roce se spojili s Karáskem ze Lvovic a Kobliha se postaral o výtvarný doprovod sbírky *Endymion*, jež byla zařazena do edice Čeští autoři. Pro KDA v témže roce zpracoval *Hubenou kočku* Anatola France, titul *Lilita* Remy de Gourmonta a *Na ruby* od Huysmanse. V roce 1914 připravil v rámci KDA *Smutek polí* od ruského autora Sergejeva-Cenského. Rok nato se opět vrátil ke Gourmontovi a vypravil pro KDA jeho *Listy Satyrovy*. Pak se v rámci podniku Kamilly Neumannové Kobliha na nějakou dobu odmlčel; vrátil se až na konci první světové války a pro KDA výtvarně doprovodil knihu českého autora Rudolfa Krupičky *Velký stil*. V roce 1921, před velkou krizí nakladatelství, vypravil Chestertonova *Nottinghillského Napoleona*.

Byly to právě Knihy dobrých autorů, Moderní revue a S. K. Neumann, u kterých mladý Vratislav Hugo Brunner (1886-1928) vinětami a obálkami začínal svoji knižní tvorbu. Proslavil se hlavně svými karikaturami (spolupracoval se satirickými časopisy Šibeničky a Kopřivy), později učil na Umělecko-průmyslové škole. Za svůj krátký život se stal uznávaným kreslířem a knižním grafikem – vytvořil na šest set knih.¹⁹⁹ Jeho jméno a tvorba je spojeno s takovými podniky a nakladatelstvími, jako byl Nový kult, kde působil jako kariaturista, Moderní bibliothéka, Knihovna Moderní revue, F. Borový, L. Bradáč, Vilímek

198Kobliha, František: Úprava knihy. In Vitřinka 1926/1927. s. 206-212.

199 Polívková, Božena – Kybalová, Ludmila: V. H. Brunner, tvůrce české knihy. Praha 1961.

či Aventinum. Bývá označován za jednoho ze zakladatelů moderní české knihy a bývá mu připisována role průkopníka.

Do olšanské vily prvně vkročil jako šestnáctiletý mladík. Kamilla Neumannová ve svém nekrologu za Brunnerem přetlumočila jeho vzpomínku na tento první kontakt: „Umínil jsem si, že do Olšan zajdu. Sebral jsem nějaké kresbičky a hajdy – na známou adresu z brožurek. Šel s posvátnou hrůzou, otevřel tajemná dvířka a vešel do zahrady.“²⁰⁰ A byla to paní Kamilla s dcerou na ruce, kdo jej první ve vile uvítal. Brunner se rychle zařadil mezi pravidelné návštěvníky a zůstal tam i po Neumannově odchodu.

Na KDA se podílel již třetím svazkem a bylo mu tehdy pouhých 18 let. Jednalo se o knihu *Malstorm*, další v pořadí byl titul *Svítání* - „to už byla v Praze grafické událost,“²⁰¹ shrnuje jeho vstup do tohoto oboru činnosti nakladatelka. Ve svém dalším vzpomínkovém článku z Národních listů ještě poukazuje na Brunnerovu další činnost pro její podnik: „Bruník chodil do Olšan pilně a byl mi upřímným druhem a spolu s Boučkem vyvolali společnost mladých lidí: 'Kruh přátel Knih dobrých autorů', kteří si vzali za úkol vydávati obrázky (dřevoryty, perokresby, snad i lepty), které prodávali hrozně levně ve prospěch pěkné úpravy 'Knih dobrých autorů'. Škoda, že nevím, kdo v tom všichni byli, ale jistě také Eda Bass.“²⁰² Ne o všem, co ve vile dělo, měla paní domu přehled, a mladí skutečně nadšením překypovali.

Brunner zůstal nakladatelství věrný až do své předčasné smrti a byl jakousi vůdčí osobností, spolu s Antonínem Boučkem, v tzv. Družstvu přátel Knih dobrých autorů, „které se mělo hlavně starati o krásnou úpravu.“²⁰³ Na upřímném přátelství s Brunnerem se s Neumannovou schoduje i Marie Majerová. Malíř Vlastimil Rada charakterizoval jeho tvorbu následujícími slovy: „Ušlechtilost a výraznost knižních obálek, sličnost a vybranost vazeb, čirá přehlednost a učeněnost titulů i stránkových sazeb, toť jsou jasné stopy Brunnerova ducha na poli naší knižní kultury; byla to Brunnerova práce průkopnická a zakladatelská, bojovati o dobrou úpravu knihy.“²⁰⁴

V. H. Brunner spolupracoval s Kamillou Neumannovou a s jejím nakladatelstvím od samého začátku. Byl to on, kdo v podstatě vytvořil výtvarnou podobu edice. V roce 1905 pro KDA upravil Przybyszewského, Verhaerena, Nietzscheho, Barrese a Tinana, v roce 1906

200Neumannová, Kamilla: Za V. H. Brunnerem. Panorama 6, 1928-1929, č. 3/4 září, s. 73-76

201Tamtéž. s. 73-76.

202Neumannová, Kamila: 25 let Knih dobrých autorů. Národní listy 8. ledna 1930. Příloha, s. 3.

203Neumannová, Kamilla: Za V. H. Brunnerem. Panorama 6, 1928-1929, č. 3/4 září, s. 73-76

204Rada, Vlastimil: Za V. H. Brunnerem. Panorama 6, 1928-1929, č. 3/4 září, s. 79-84

Andrejeva a France. V tomto roce jej na místě hlavního výtvarníka vystřídal Jaroslav Benda. Brunnerova tvorba pro KDA byla následně jen ojedinělá – v roce 1916 to byly Povídky Vernona Lee, v roce 1919 drobné prózy Obsfelderovy a v roce 1926 Soupoltův román *K líci zbraň*.

Dalším, kdo dával výraznou podobu knihám Kamilly Neumannové, byl František Horký (1879-1936), absolvent Akademie výtvarných umění v Praze, kde studoval v ateliéru u Františka Ženíška. Ke Knihám dobrých autorů se dostal v roce 1915, byl tedy u toho, kdy se nakladatelství začalo potýkat s první krizí. Je to také období, kdy byl hlavním grafikem KDA Miloš Klicman. Horký vypravil Remizovy *Křížové sestry* či Londonova *Syna slunce*.

Malířka, a vůbec výtvarnice Zdenka Braunerová patřila na přelomu 19. a 20. století k těm, kteří tahali za nitky v uměleckém světě. Nepatřila mezi mecenášky, sama by asi nejednou uvítala hmotnou podporu, její úloha byla jiná – její podpora se soustředila na duchovní, duševní a psychickou podporu nejistých a nepochopených umělců z jejího okolí a zároveň využívala svých kontaktů a svého vlivu, který jí náležel coby dceři politika Braunera. Její zájem o mladé, povětšinou začínající umělce nejednou přerostl v milostný cit a vzplanutí. Tak se v jejím poli zájmu ocitl i mladý Marten. Tento spisovatel byl spřízněn s okruhem Moderní revue, ta náležela Arnoštu Procházkovi, v jehož redaktorských rukou také bylo nakladatelství Kamilly Neumannové. Byl to on, kdo v podstatě přivedl Braunerovou do této společnosti po jejím rozchodu s F. X. Šaldou. Marten byl spojen se Zdenkou Braunerovou nejen citově, ale i umělecky, takže není s podivem, že jeho knihy a překlady, které vyházely zásluhou A. Procházky u Neumannové, výtvarně ztvárnila právě Braunerová. Co se týče knižní grafiky, tak Braunerová se specializovala výhradně na výzdobu knih svých blízkých přátel: začala s Pohádkou máje V. Mrštíka pro nakladatelství J. Otto a dalším byl právě Miloš Marten. Jako příklad lze uvést knihy Edvard Munch (1905), Cyklus rozkoše a smrti (1907) a v roce 1909 už v nakladatelství K. Neumannové společně vypravili *Knihu silných*.

Braunerová i Neumannová patřily k těm ženám, které si v období před první světovou válkou začaly získávat respekt a uznání pražského, potažmo českého prostředí, i když vůči této společnosti zastávaly postoj revoltující. Obě opustily roli tak typickou pro ženu doby, ze které vzešly. Braunerová byla o pár let starší a její odmítavý postoj vůči šosáctví byl daleko důraznější. Neumannová až do manželova odchodu žila relativně nenápadně po jeho boku, vyčítat bychom jí snad mohli jen bohémský způsob života, kterým byla anarchistická

společnost kolem olšanské vily plná. Ona relativita spočívala právě ve společnosti, ve které se pohybovala. Anarchistické prostředí, v němž umělecky dozrávala, bylo pro oficiální kruhy odsouzeníhodné už ze svého principu, takže se mladé ženě v rámci něj dalo leccos odpustit. Braunerová byla více vázaná na svůj původ a otce politika a na kritické měšťanské prostředí, zatímco už Neumannovo jméno samotné bylo předzvěstí zemětřesení. I tak se tyto dvě ženy potkaly, spojila je profesní spolupráce a postava muže – spisovatele a překladatele Miloše Martena. Obě dvě spojoval velmi vřelý vztah právě k Martenovi. Vztah Neumannové a Martena byl i intimní, i když nepřilíhl hluboký a poměrně krátký, ale Braunerová se tímto poměrem trápila.²⁰⁵ Obě poznaly, že soukromý život jde do pozadí před profesní spoluprací. Lásky možná byly pomíjivé, umělecká inspirace a podpora trvalá.

Knihy vypravené Z. Braunerovou, která se knižní grafikou zabývala od roku 1896, zaujímají výlučné postavení v tom, že se výtvarnice nesoustředila jen na knižní obálku, ale s velikou pečlivostí dbala i na vnitřní úpravu knihy nejen co se týče iniciál a ornamentů. „Její knižní umění navazuje na staré tradice dokonalých tisků sedmnáctého století, připíná se na něj a je jejich pokračováním a dalším vývojem,“²⁰⁶ tak zní dobové zhodnocení Dyrnkovo. Knih, pod jejichž úpravou je podepsána, není mnoho, vybírala si jen ty knihy, které ji zaujaly – hlavním důvodem byl namnoze jejich autor. Nicméně Zdenku Braunerovou lze přiřadit k okruhu výtvarníků *Moderní revue*: v letech 1906-1913 vypravila celkem osm ročníků *Moderní revue* a souběžně i řadu knih pro Knihovnu *Moderní revue*. V rámci nakladatelství Kamilly Neumannové najdeme jméno Braunerové pod knihami, které vyšly v edici *Čeští autoři*: v roce 1907 vypravila knihu Jiřího Karáska ze Lvovic *Sen o říši krásy*, v roce 1909 *Knihu silných* Miloše Martena, 1910 témuž autorovi graficky doprovodila titul *Julius Zeyer*, pro KDA vypravila dva Martenovy překlady z francouzštiny – v roce 1910 *Poslední úděl* Paula Claudela a v roce následujícím Baudelairovo *Romantické umění*.²⁰⁷

Do podoby KDA zasáhli i Pravoslav Kotík (1889-1970), rovněž absolvent umělecké akademie, tentokrát z ateliéru Jakuba Schikanedra. Pro Kotíka nebyla knižní grafika primárním zaměřením, a tak knihy jím vypravené jsou poněkud výlučné. Podobně je na tom i sochař Jan Štursa, jemuž se podařilo v roce 1908 vypravit knihu *Moje láska*, jejímž autorem byl francouzský spisovatel René Boylesve. Knihu perských příběhů *Příběh Behráma Gura* vinětami vyzdobil Josef Rejsek, který proslul spíš jako autor vědeckých ilustrací lékařské

205Lenderová, Milena: Zdenka Braunerová. Praha 2000, s. 114.

206Dyrnk, Karel: Typograf o knihách. Praha 1993, s. 126.

207Toman, Prokop H.: Zdenka Braunerová. Popisný seznam grafického díla. Praha 1963, s. 93-105.

literatury. Kniha vyšla v roce 1915. Hana Dostalová, žačka V. H. Brunnera, vytvořila grafický doprovod k Dykovu *Zmoudření dona Quijota* z roku 1922. Na románu Waclava Berenta *Práchnivina* se zase podílel Miroslav Kett. Na dvou titulech se graficky podílel přímo Karel Dyrynk a *Symfonii války* zpracoval Alfred Kubín. Zajímavé spojení se utvořilo, když v roce knihu *Upír* od Alexeje K. Tosltého dřevoryty vybavil svérázný umělec Josef Váchal. Na některé tituly byly převzaty viněty a ilustrace ze zahraničí. Řada knih vyšla pouze v typografické úpravě bez ilustrací a vinět a u řady z nich se nepovažovalo za nutné grafika jmenovat.

5.4 Překladaelé

Pokud se nakladatelství Kamilly Neumannové, především edice *Knih dobrých autorů* orientovalo na překladovou literaturu, nesmíme zapomenout na plejádu překladatelů, kteří se podíleli na fungování nakladatelství. Jak již bylo řečeno, nejvíce překladů zde vyšla Arnoštu Procházkoví, jak už to bylo dobrý zvykem v edicích, na jejichž vycházení se redaktorsky podílel. Překládal tedy z hlavně z francouzštiny, němčiny a angličtiny a používal řadu pseudonymů, za kterými tak trochu skrýval svou identitu. Nebyl však jediným překladatelem a vedle něj se objevila řada významných překladatelů té doby.

Z těch již zmíněných uvedme J. R. Marka, kterého známe především jako knižního výtvarníka. Ten překládal z francouzštiny a knihy si pak i upravoval sám. Jako první a čtvrtý svazek celé edice v roce 1905 vyšly dva překlady S. K. Neumanna, který je ženě daroval bez nároku na honorář. Již v roce 1906 zde vychází první překlad Marie Kalašové, následovat budou ještě dva: v roce 1911 a 1916. Kalašová překládala z němčiny, francouzštiny, italštiny a ruštiny a nejvíce se proslavila jako překladatelka Maurice Maeterlincka. Pojilo ji úzké přátelství s Karáskem ze Lvovic a její překlady vycházely i na stránkách *Moderní revue* či ve Florianově *Dobrému díle*.

I Kamilla Neumannová překládala, stejně tak i její dcera Lala Značkovská-Neumannová. Vzhledem k příslušnosti nakladatelství k okruhu *Moderní revue* se setkáváme i s překlady již několikrát zmiňovaného Huga Kosterky. Z Neumannova okruhu vycházejí překlady Marie Majerové, Ladislava Pfustera nebo Rudolfa Těsnohlídka. Edgara Allana Poa překládal překladatel z francouzštiny a angličtiny Jiří Živný. Dále pro ně překládal jejich blízký přítel, lékař Kamil Fiala, který s Procházkou spolupracoval již v *Moderní revue*. D9la

Paula Claudela překládal Miloš Marten. Jinak se zde objevují řada překladů lidí, kteří se překládání věnovali jako vedlejší činnosti a na Knihách dobrých autorů se podíleli jedním náhodným titulem. Jejich výčet necháme stranou. Jejich počet jen jen dokladem toho, že edice byla byla vskutku kolektivním dílem, a ne edicí jednoho muže, respektive ženy, jak tomu bylo u mnoha jejích kolegů a souputníků. Prostor zde dostala řada mladých či nezkušených spolupracovníků.

6. Závěr

„Život milenek a manželek jest vždy odrazem života a díla jejich životních druhů. Tak i životu Kamily Krémové můžeme rozumět jen z hlediska veřejné zejména spisovatelské činnosti, kterou po návratu z věznice začal vyvíjet Stanislav K. Neumann,²⁰⁸ napsal během druhé světové války Kamill Resler ve svém článku věnovaném paní Kamille a její nakladatelské činnosti. Resler byl jedním z pamětníků Kamilly i Stanislava Neumannových a patří mezi nejpilnější glosátory dění v olšanské vile po Neumannově odchodu.

Život Kamilly byl skutečně do jisté míry určován muži, se kterými spojila svůj život, i když dokázala prosadit svůj vlastní názor. Přátelstvím s S. K. Neumannem, které přerostlo ve sňatek, se Kamilla dostala doslova do centra společenského dění přelomu století, do centra bohémské společnosti, která bořila dosavadní tradice a hodnoty, do centra olšanské vily, která svou magičností přitahovala mladé umělce, intelektuály a anarchisty a která vyzařovala pro ně posvátnou auru. Kamilla se stala vlídnou paní domu, která pro každého měla dobré slovo a srdečné uvítání, která uprostřed toho ruchu dokázala vychovávat dvě malé děti a být oporou manželovi, sdílet jeho nadšení z redakční činnosti a občas přimhouřit oko nad jeho výstřednostmi. I když toto manželství trvalo několik krátkých let, i když k ní osud nebyl vždy laskavý, nepropadla Kamilla letargii a zoufalství. Jakoby jí životní rány vlévaly do žil novou sílu, kterou využívala k plodné činnosti.

Po Neumannově útěku do Vídně neuzavřela vilu před okolním světem, ale využila rozjetého stroje k vlastnímu užitku. Pro mladou ženu, která dozrávala v anarchistickém prostředí kolem Neumanna, by usedlá živnost obyčejné obchodnice, jak jí radila její matka, nebyla asi dostatečně uspokojující. Zorganizovala zbytek lidí a mobilizovala je k vydávání nové knižní edice. Prvním radcem jí byl věrný Neumannův přítel Antonín Bouček a Neumann ji na dálku podporoval z Vídně. Brzy ale místo po jejím pracovním i soukromém boku zaujme jiný muž, a to nikdo jiný než samotný Arnošt Procházka s *Moderní revue*, který s sebou přivádí neméně zajímavý okruh lidí než ten, co dosud v olšanské vile působil. Pro českou literární kulturu bylo dobře, že Kamilla neposlechla svojí matku, která to s ní myslela bezpochyby dobře, a šla za hlasem svého srdce.

²⁰⁸Resler, Kamill: Kamilla Neumannová, vydavatelka Knih dobrých autorů. *Marginálie*, ročník 18/1944-1946. s.38-44, 82-90.

Na čtenáře její knihy prvně zaútočily v době, která takovýmto malým soukromým podnikům jen přála, psal se rok 1905 a soukromé knižní edice vznikaly již od přelomu století. Kamilla se zařadila mezi ty, kteří více dbali o úpravu krásné knihy, a tak se její tisky postupem času staly předmětem zájmu knižních sběratelů. Těm se přizpůsobila také tím, že část nákladu vydávala na lepším papíře. Kvalitně upravená kniha za lidovou cenu se stala symbolem jejího podniku. K tomu se přidal vkusný výběr titulů a programově podepřená činnost. Snažili se s Procházkou nevydávat žádné literární kuriozity ani literární poklesky, ale díla jimi vybraná si nárokovala kvalitu kulturního a časového odkaz.

Nebyla první ženou v dějinách, která se věnovala nakladatelskému řemeslu, a ani už nebyla jednou z mála zaměstnaných žen své doby. Jen díky pečlivosti, s níž se knižnímu řemeslu věnovala, se stala symbolem a múzou pro další nakladatelskou generaci, která se uskupila ve sdružení Kmen. A díky výlučné úpravě, zvučným jménům a šikovným rukám grafického zákulisí podniku a okolnostem, které její činnost provázely, se její knihy staly cenným bibliofilským artiklem a o osobnost Kamilly Neumannové se začali zajímat členové Spolku českých bibliofilů, kteří ji řadili k průkopníkům české krásné knihy.

Můžeme tedy vypočítat dva hlavní přínosy Kamillina snažení. Ten první se orientuje na vnější podobu knihy – její úpravu, grafický doprovod a materiál, druhý přínos pak spočívá v knižním obsahu, kdy přinášela moderní díla světové produkce. Výběr jí pomáhali uspořádat nejdříve radou manžel S. K. Neumann, později aktivní spoluprací velmi blízký přítel Arnošt Procházka. Ačkoliv se snažili přinášet hlavně díla současná, nebránili se ani dílům ze straší literatury, ale ty musely mít nadčasovou platnost a hluboký kulturní odraz, a to v mezích, které byly přijatelné pro Procházkou a celý okruh Moderní revue.

Vlastní literární obraz a odkaz celého nakladatelského domu paní Kamilly Neumannové se vyrýsoval jako obraz nakladatelství, které se primárně orientovalo na překladovou literaturu francouzské proveniencí, a to hlavně na díla symbolistně dekadentního ladění. Překladové literatuře byla věnována jedna ze čtyř edic nakladatelství, a to známé Knihy dobrých autorů, kdy se toto pojmenování stalo de facto zástupným označením celého nakladatelství. Byla to páteční edice, která vycházela – jako jediná – v pravidelných, a to měsíčních intervalech, a které byla věnována největší pozornost. Vyšlo zde celkem 190 svazků a v roce 1914 Almanach Knih dobrých autorů. V době své největší slávy, tedy v období těsně před první světovou válkou, to byla velmi prestižní edice, a když během

válečného strádání začaly do ní být zařazovány i knihy českých autorů, bylo to považováno za vyznamenání. Čeští autoři byli do edice Knih dobrých autorů zařazováni právě od doby první světové války, kdy byla ztížena komunikace se zahraničím, hůře se sledovaly nové kulturní trendy a bylo obtížné, ba nemožné komunikovat se zahraničními autory – řada překladů v Knihách dobrých autorů vycházejících byla překlady autorizovanými a po svolení autora původního textu. Pro původem české texty fungovala v letech 1905-1919 neperiodická edice s příznačným názvem Čeští autoři, kde vycházela díla spřízněných autorů z okruhu Moderní revue. Sběratelské vášně prvních bibliofilů uspokojovala Neumannová nejen luxusně vydanou částí běžného nákladu, ale i zvláště pečlivě vypravenými knihami v edici Knihy pro bibliofily, kde sice vyšlo pouhých pět svazků, ale i přesto má tato edice své místo v dějinách. Vlivem Procházkovy Moderní revue a díky rozsáhlé spolupráci s výtvarníky se v olšanské vile sledovala nejen literární kultura, ale i výtvarné umění a do edičního plánu se dostaly čtyři Umělecké monografie (tak zněl název čtvrté a poslední edice), v nichž pod vedením Kamilly Neumannové vyšly reprodukce, studie či grafické listy vybraných výtvarníků.

První světová válka znamenala všeobecnou krizi kultury a ztížení podmínek podnikání na území Rakouska-Uherska a přinesla všeobecnou drahotu a nedostatek. Řada drobných nakladatelství, podobných tomu, které vlastnila Kamilla Neumannová, s rokem 1914 ukončila svoji činnost bez toho, aby ji po válce, tedy v roce 1918, obnovila. Jelikož ale pro Neumannovu byla nakladatelská činnost jediným zdrojem příjmů celé její rodiny, nemohla si dovolit přestat pracovat. Činnost sice omezila, ale podnik válku přežil. Horší to bylo s generační výměnou a se změnou uměleckých preferencí, jak k tomu po válce došlo. Jakoby pro staré předválečné hodnoty nebylo již místo a jen se nadále uchovávaly jako relikvie. Přihlíželo se k jejich slavnému odkazu, jejich současné práce však nebyla již tak kladně hodnocena a přijímána. Od roku 1919 přestávají Knihy dobrých autorů vycházet pravidelně a poslední ročník, tedy ročník 15, se uzavře v roce 1931 antologií Symfonie války.

Další ranou byl pro Neumannovu rok 1925, kdy umírá její dlouholetý přítel a spolupracovník Arnošt Procházka. Ztratí v něm velkou oporu, pomoc i druhou životní lásku. Ale ani tato osobní i celospolečenská tragická událost Kamillu nezlomí a neodradí od další činnosti. Na pomoc jí přijdou již odrostlé děti, které už není potřeba hlídat, ale nyní již mohou přiložit pomocnou ruku – dcera Lála dokonce jako překladatelka. Kamilla se dokonce pokusí zřídit si knihkupeckou prodejnu, ale to se jí už nepodaří. Hospodářská krize, která ve třicátých letech zasáhne takřka celý svět, znamená pro Kamillu definitivní konec podnikání. Píše se rok

1931, kdy vychází poslední číslo *Knih Dobrých autorů*. Téměř šedesátiletá nakladatelka se stahuje do ústraní, aby si užila dalších dvacet let života s rodinou – s dětmi a vnoučaty. Nadále jen distribuuje knihy, které jí zůstaly na skladu a o které občas ještě někdo projeví zájem. Větší zájem o její knihy však už se rozbíhá na knižních aukcích a jejich nakladatelka je oslavována v bibliofilských kruzích.

Kamilla Neumannová se řadí k těm ženám, které na začátku dvacátého století sice nevolaly po vyšším ženském vzdělání, volebním právu a emancipaci, ale které se zato bez rozmýšlení pustily do praktické podoby těchto snah o rovnoprávnost. Tuto rovnoprávnost si Kamilla vybojovala svými činy, nikoliv teoretickým uvažováním. Nejspíš ani sama otázky emancipace neřešila a pohonným motorem jí byly především dvě malé děti, kterým chtěla být dobrou matkou, i když sama byla poněkud bohémského smýšlení. Díky vlastní péči a péči svých přátel, kteří kolem ní vytvořili úzký kruh, se stala součástí našeho kulturního světa a celé naší literatury. Nakladatelka, trochu herečka a trochu překladatelka dokázala, že není jen pouhou ženou po boku někoho z mužů, ať už jako první manželka S. K. Neumanna nebo jako matka herce Stanislava Neumanna. Svou vlastní činností vystoupala vedle takových mužů jakými byli V. Dyk a A. Procházka, Hugo Kosterka či Hilar, V. H. Brunner nebo J. R. Marek s F. Koblihou.

7. Resumé

Kamilla Neumannová, born Krémová, was born 23th of March 1874, died in year 1956. She was a first wife of poet Stanislav Kostka Neumann. She had two child with him, son Stanislav, daughter Kamila. After separation and divorcement with Stanislav Kostka Neumann she got only Vila in street Chelčického in Prague. There she was living with Stanislav's mother and his friends. Mrs Kamilla had to earn money for family herself. She had started to publish books in 1905 with Antonín Bouček. The series called „Knihy dobrých autorů“, in English „Books of fairs authors“. This series was published till 1931.

During year 1905 to Vila had to arrived Arnošt Procházka too. He was working in „Moderní revue“ magazine before. He introduce her to his workmate in „Moderní revue – magazine“. He was a redactor of series „Knihy dobrých autorů“, and he was teaching her for editorship too.

There were four editions in publisher of Kamilla Neumanova finally. *Knihy dobrých autorů, Čeští autoři, Knihy pro bibliofily a Umělecké monografie.*

There had been two crises in publishing company. The first during World War I, and the second through thirties.

Kamilla has been registered to history of Czech belles-letters. Her printouts were dainty, for giveaway and availably for huge number of readers. Procházka had to put on decadent-symbolism attitude for literature. He wants to mainly center to modern and durable literature.

Bookbinding was designed by reputable graphics like: V. H. Brunner, F. Koblíha, Z. Braunerová, J. R. Marek and others. Her publishing was private-owned by Kamilla, it had been generally main income for family of Kamilla, but generally books were published by passion to literature.

8. Osobnostní rejstřík

Bakule, František Karel: 1861-1941, autor moralistních a sociologických úvah, moralizující beletrie

Bass, Eduard: 1888-1946, publicista, autor písňových textů pro kabarety, humorista, spisovatel

Borový, František: 1844-1907, spoluzakladatel nakladatelství Borový, které působilo 1877-1949

Čapek, Josef: 1887-1945, malíř, grafik a prozaik, starší bratr Karla Čapka

Čapková, Jarmila: 1889-1962, manželka Josefa Čapka

Deml, Jakub: 1878-1961, básník, prozaik a překladatel

Dyk, Viktor: 1877-1931, básník a prozaik, překladatel, politická i intimní lyrika

Dyrynk, Karel: 1876-1949, typograf a grafik, autor odborných typografických spisů a kritiky

Emanuel z Lešehradu: 1877-1955, spisovatel a literární kritik, překladatel

Fischer, Otokar: 1883-1938, literární historik a teoretik, překladatel

Florian, Josef: 1873-1941, vydavatel, překladatel a kulturní pracovník, katolicky orientovaný propagátor

Freimuth, Leo: 1877-1942, básník, přispěvatel Nového kultu, českožidovského původu

Gellner, František: 1881-1914, básník a satirik, karikaturista a grafik

Hilar, Karel Hugo: 1855-1935, dramatik, básník, divadelní režisér

Janský, Karel: 1850-1859, vydavatel bibliofilů, máchovský badatel, textolog

Jelínek, Hanuš: 1878-1944, divadelní, literární a výtvarný kritik, básník a překladatel

Jesenská, Růžena: 1863-1940, básnička, představitelka novoromantické prózy

Kácha, Michael: 1874-1940, vydavatel a průkopník krásné knihy

Karásek ze Lvovic, Jiří: 1871-1951, spoluzakladatel Moderní revue, přední představitel české dekadence

Konůpek, Jan: 1883-1950, grafik, ovlivněný mystikou a vizionářstvím

Kosterka, Hugo: 1867-1956, překladatel z mnoha jazyků, hlavně severských literatur, které u nás propagoval

Krecar, Jarmil: 1884-1959, spisovatel a výtvarný kritik z okruhu Moderní revue, bibliofil a sběratel

Krupička, Rudolf: 1879-1951, dekadentní básník z okruhu Moderní revue

Kubka, František: 1894-1969, spisovatel, překladatel z němčiny a ruštiny

Kuncíř, Ladislav: 1890-1974, zakladatel nakladatelství a knihkupectví, které působilo mezi lety 1923-1934 a 1936-1949

Lederer, Emanuel: 1859-1944, prozaik a dramatik, publicista orientovaný k českožidovskému hnutí

Majerová, Marie: 1882-1967, překladatelka, spisovatelka, autorka povídek pro mládež

Malířová, Helena: 1877-1940, spisovatelka, překladatelka, publicistka

Maria, Jaroslav: 1870-1942, romanopisec a esejista, ovlivněn naturalismem a dekadencí

Marten, Miloš: 1883-1917, literární a výtvarný kritik, překladatel

Medek, Rudolf: 1890-1940, básník a prozaik, z Moderní revue, legionář z první světové války

Neumann, Stanislav Kostka: 1875-1947, básník a publicista

Nosková, Růžena: 1884-1960, česká herečka, sestra Heleny Malířové

Novák, Arthur: 1876-1957, zakladatel nakladatelství, které se soustředilo na grafická alba a bibliofilie, působnost 1916-1934

Novotný, Miloslav: 1894-1966, literární historik, bibliofil a knihovědec

Olbracht, Ivan: 1882-1952, prozaik a publicista

Otto, Jan: 1841-1916, zakladatel nakladatelství Jan Otto, působnost 1871-1949

Racek, Adolf: 1876-1947, básník přelomu století

Resler, Kamill: 1893-1961, právník, bibliofil a sběratel

Rutte, Miroslav: 1889-1954, spisovatel a literární kritik

Sova, Antonín: 1864-1928, básník a prozaik

Srdce, Alois: 1888-1966, knihkupec a nakladatel

Šalda, F. X.: 1867-1937, literární kritik, novinář a spisovatel

Šrámek, Fráňa: 1877-1956, básník, spisovatel a buřič

Štech, Václav Vilém: 1885-1947, historik umění a profesor Akademie výtvarných umění v Praze

Štorch-Marien, Otakar: 1897-1974, zakladatel nakladatelství Aventinum, působnost 1919-1931 a 1945-1949

Theer, Otakar: 1880-1917, spisovatel a překladatel

Těsnohlídek, Rudolf: 1882-1928, básník, spisovatel, novinář a překladatel

Toman, Karel: 1877-1946, básník generace anarchistických buřičů

Vančura-Mahen, Jiří: 1882-1939, básník, dramaturg, režisér a divadelní kritik

9. Přílohy

Úřední dopis ze dne 11. ledna 1905, kterým Kamilla Neumannová oznamuje, že bude vydávat *Knihy dobrých autorů*. (Národní archiv, Policejní ředitelství)

Slavné c. k. Policejní ředitelství v Praze!

Podepsaná oznamuje zdvořile, že

- hodlá vydávati svým nákladem periodický tiskopis a různém počtu archů pod názvem „Knihy dobrých autorů“.
- Vycházeti bude týdně; první číslo vyjde dne 19. t. m., druhé 26. t. m., další v pravidelných týdních lhůtách.
- Obsahovat bude: beletrii, poučné a kritické stati, básně, ilustrace, inseráty apod.
- Redaktorem bude pí. Kamila Neumannová, bytem v Olšanech, Chelčického ul. č. 45. O její způsobilosti je nelepším dokladem, že byla svého času redaktorkou periodického tiskopisu *Nový Kult*.
- Tisknout bude se v tiskárně u fy. Grund a Baumgartner na Kr. Vinohradech.

Administrace, redakce a expedice bude v č.p. 45 v Olšanech.

V Praze, dne 11. ledna 1905.

Kamila Neumannová

==== KNIHY DOBRÝCH AUTORŮ ====

nový literární podnik, je zahájen P. Adamovým románem „Listy z Malajska“, přeloženým Stanislavem K. Neumannem.

Cena stanovena co nejnižší: v subskripci (do 20. ledna) 1.— K, po této lhůtě 1.50 K. Poštou o 10 h. více. Obnosy do 2 K též v poštovních známkách. Expeduje se jen proti hotovému zaplacení.

V dalších svazcích, jež vycházeti budou ve volných lhůtách, zastoupeni budou autoři, jako: Mirbeau, Descaves, Tailhade, Nietzsche, Multatuli a j.

Rediguje a vydává Kamila Neumannová-Krémova, Praha-Olšany č. 45.

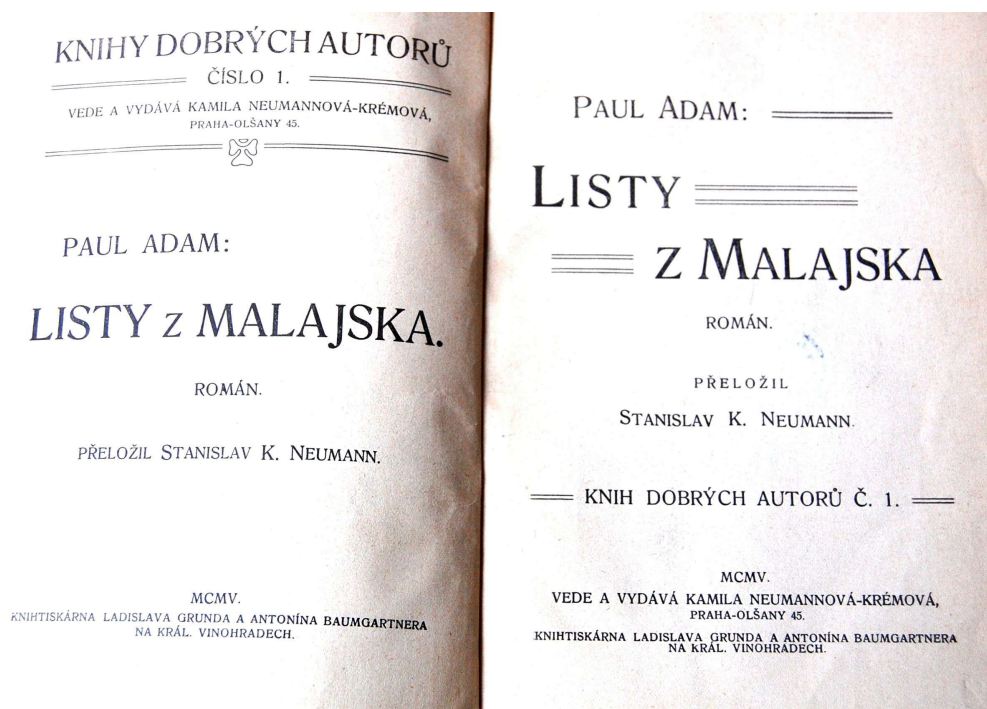
Inzerát z vídeňského *Nového kultu*, který upozorňuje na novou pražskou knižní edici. (Nový kult, leden 1905, číslo 7).

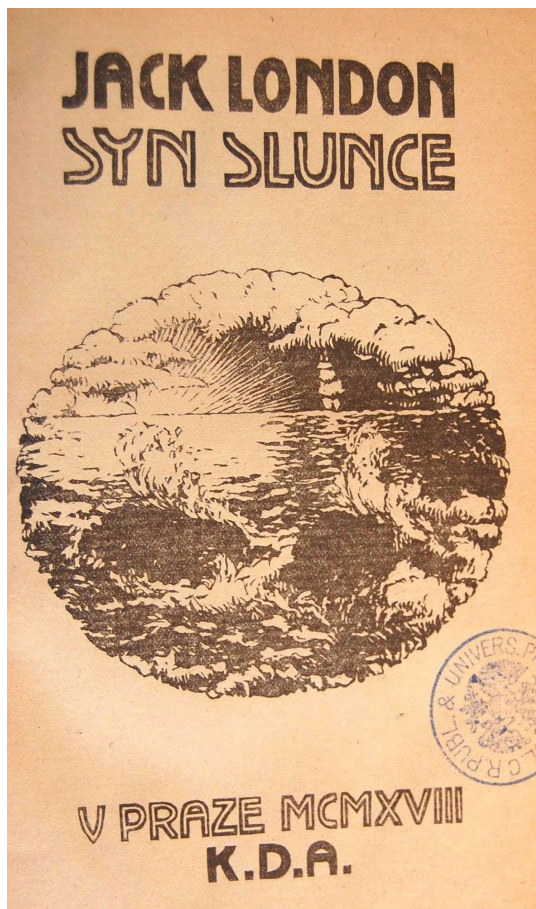
Karikatura ke 25. výročí nakladatelství Kamilly Neumannové

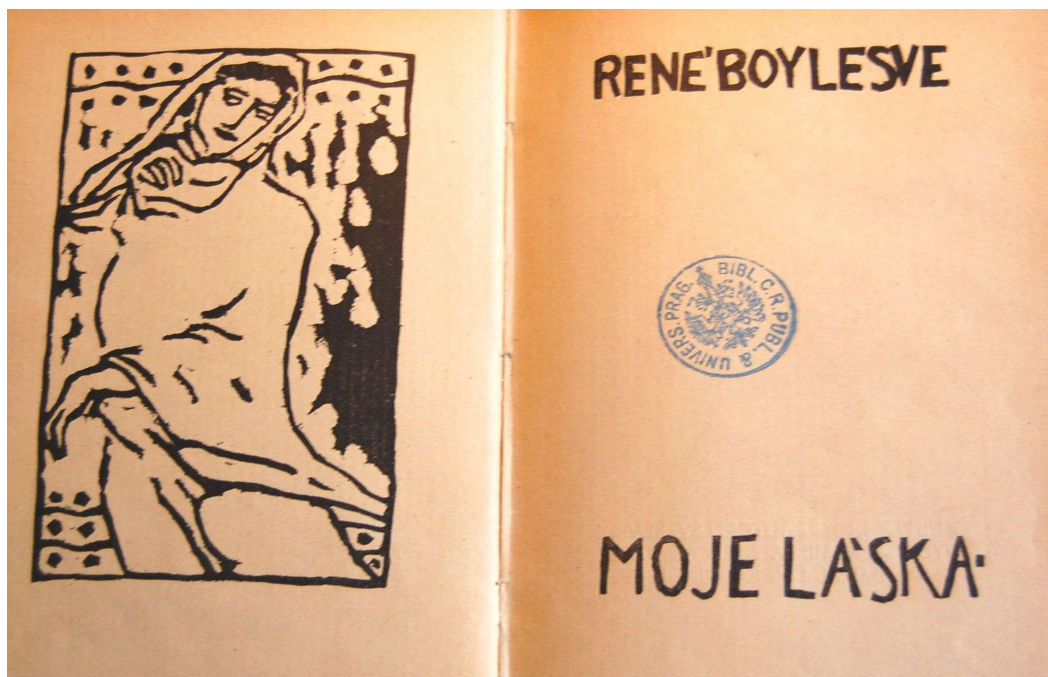
Panorama 1+2, 8. ročník, únor – březen 1930, Družstevní práce v Praze, str. 24

Titulní list první knihy z Knihy dobrých autorů: Paul Adam – Listy z Malajska, Praha 1905:

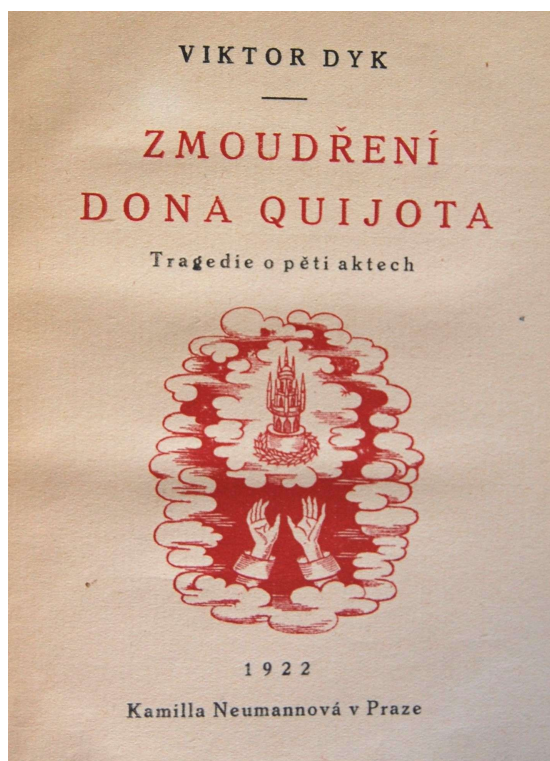

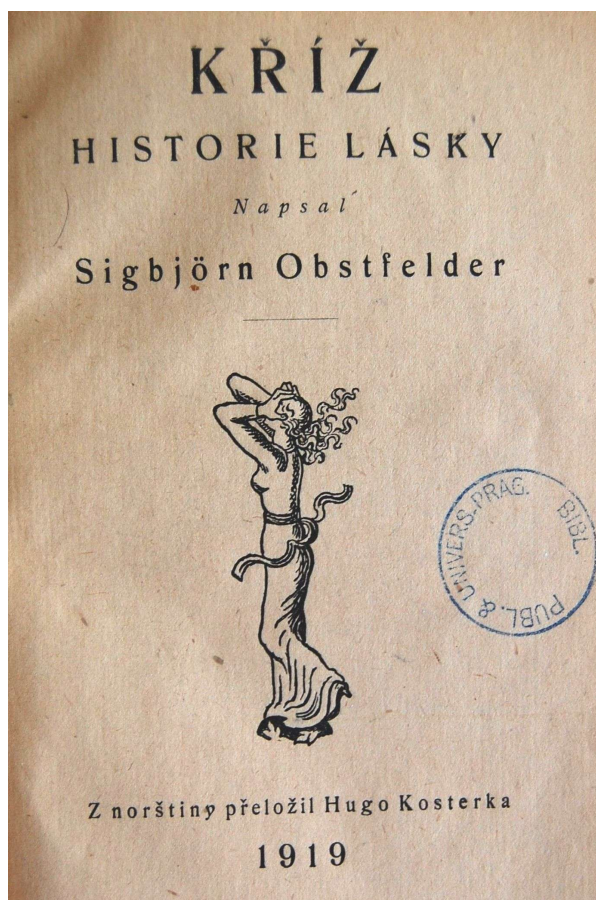
Titulní list Františka Horkého: Jack London –
Syn slunce, Praha 1918.

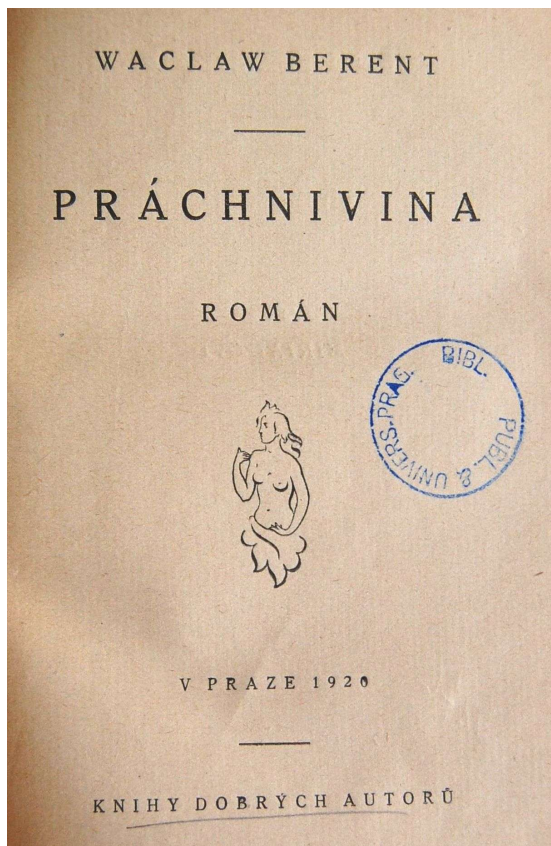
Titulní list Jana Štursy: René Boylesve – Moje láska. Praha 1908

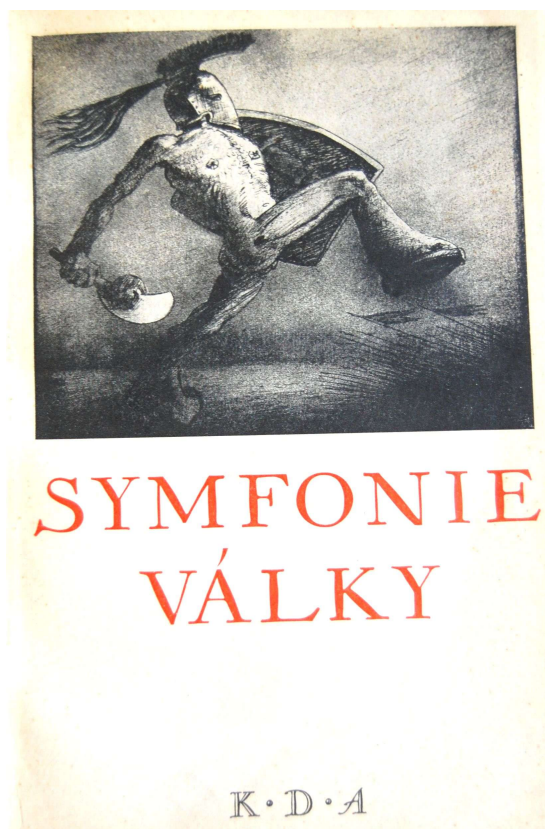
Titulní list Hany Dostalové: Viktor Dyk –
Zmoudření dona Quijota, Praha 1922

Titulní list V. H. Brunnera: Sigbjörn
Obstfelder – Kříž, Praha 1919.

Titulní list Miroslava Ketta: Waclaw Berent –
Práchnivina, Praha 1920.

Titulní list Alfreda Kubína: ed. Otto Pick –
Symfonie lásky, Praha 1931.

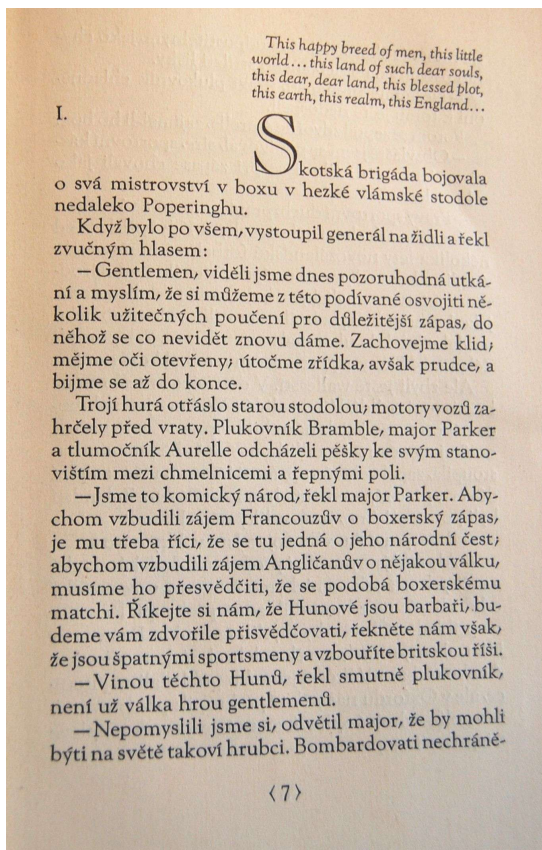
Viněta J. R. Marka

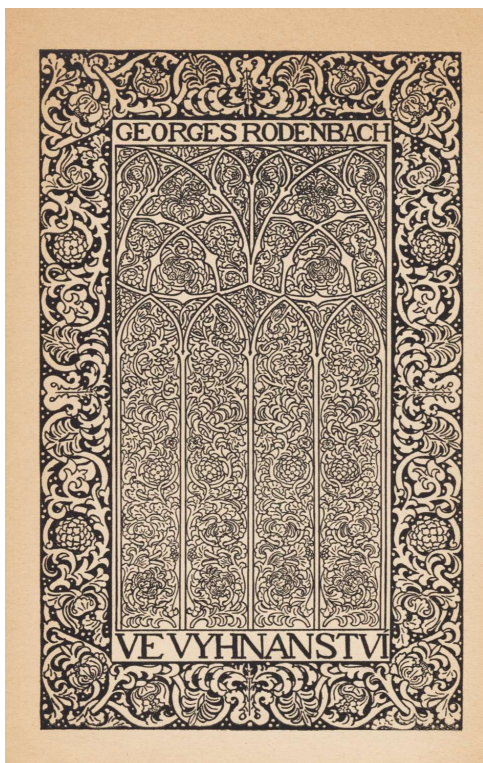
Viněta Jaroslava Rejska

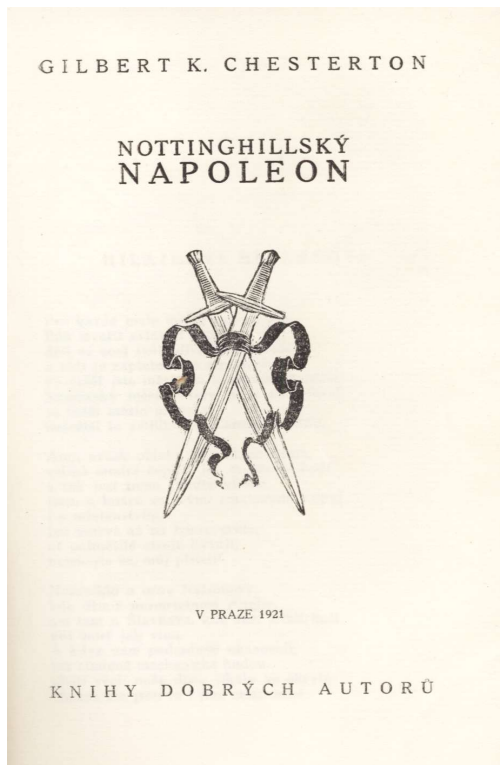
Viněta Zdenky Braunerové

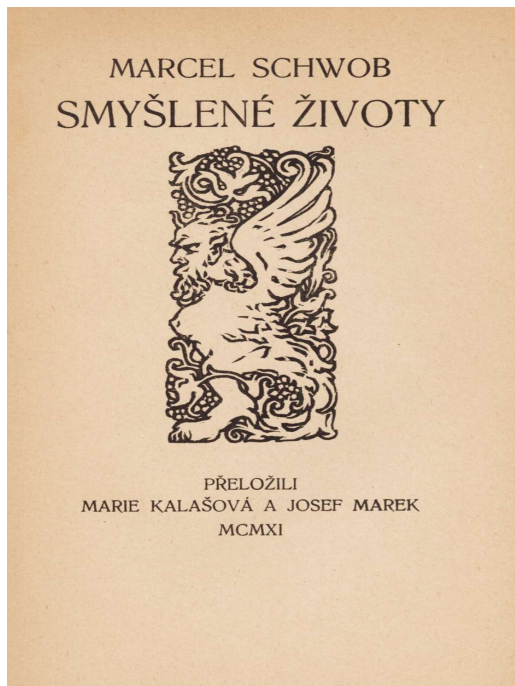
Typograficky upravená stránka Karla Dyrnka: André Maurion – Mlčení plukovníka Brambla, Praha 1930.

Titulní list Miloše Klicmana: Georges Rodenbach – Ve vyhnanství, Praha 1913.

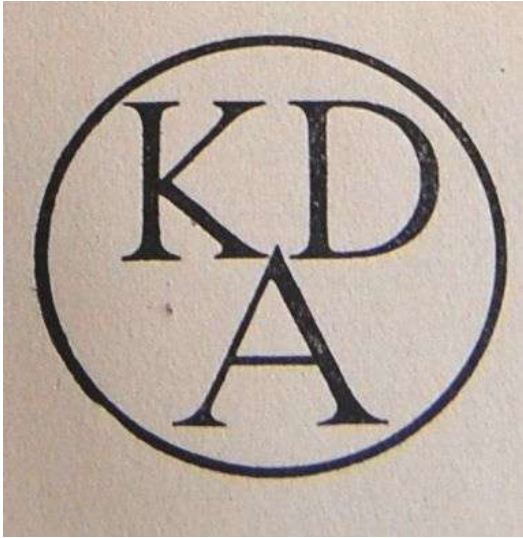

Titulní list Františka Koblihy: Gilbert Chesterson
– Nottinghillský Napoleon, Praha 1921.

Titulní list J. R. Marka: Marcel Schwob –
Smyšlené životy, Praha 1911.

Nakladatelská značka Knih dobrých autorů

Nakladatelská značka sdružení Kmen

10. Literatura a prameny

Archivní materiály:

- LA PNP – Neumannová Kamila, osobní fond
- Národní archiv, Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1900-1907, PP 1900-1907, P/57/9 Nový kult, karton 1834.
- Národní archiv, Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, PP 1908-1915, P/55/5 Knihy dobrých autorů, karton 2282.
- Národní archiv, Ministerstvo zahraničních věcí - výstřižkový archiv, Praha - výstřižkový archiv I, 506/0/43

Obálky Knihy dobrých autorů:

- Verhaeren, Emile: Svítání. sv. 4 KDA, Praha 1905.
- Machen, Arthur: Vnitřní světlo. sv. 12 KDA, Praha 1905.
- Annunzio, Gabriele d': Svatý Pantaleon a jiné novely. sv. 25 KDA. Praha 1907.
- Butti, E. A.: Nemravný. sv. 36 KDA. Praha 1907.
- Boylesve, René: Moje láska. sv. 48 KDA. Praha 1908.
- France, Anatol: Traktrét u královny Pedauky. sv. 59/60 KDA. Praha 1909.
- Balzac, Honoré de: Serafita. sv. 71/72 KDA. Praha 1910.
- France, Anatol: Hubená kočka. sv. 97 KDA. Praha 1913.
- Rodenbach, Georges: Ve vyhnanství. sv. 100. Praha 1913.
- Obsfelder, Sigbjörn: Kříž. sv. 157. Praha 1919.
- Chesterton, Gilbert: Nottinghamský Napoleon. sv. 179/180. Praha 1921.

Periodika, časopisy, články:

- Čtvrt století s knížkami. Lidové noviny, 26. ledna 1930. s. 7.
- Horák, František: Příspěvky k vývoji moderního knižního umění v Čechách. In: sb. Knihovna, sv. 5, SPN, Praha 1965 (ed. Drtina, Jaroslav – Horák, František.), s. 261-316.
- Jas. Rodinný ilustrovaný nepolitický týdeník. Číslo 9, ročník 1930.
- Javůrek, Josef: Moderní revue. In Čtenář 2, roč. 47/1995. s. 62-64.
- Javůrek, Josef: S. K. Neumann, radikální mládež a počátky moderní české knihy. In Čtenář, č. 3., ročník 47/1995. s.114-117.
- Javůrek, Josef: Tradice české krásné knihy. In Typografia roč. 71/11-12, 1968. s. 337-363.
- Koblíha, František: Úprava knihy. In Vitřinka 1926/1927. s. 206-212.
- Krezar, Jarmil: Perspektivy dnešního bibliofilství. In Vitřinka, ročník 6/1928-1929.
- Med, Jaroslav: Symbolismus – dekadence. Česká literatura 33, 1985, s.119-126.
- Neumannová, Kamila: 25 let Knih dobrých autorů. Národní listy 8. ledna 1930. Příloha, s. 3.
- Neumannová, Kamilla: Za V. H. Brunnerem. Panorama 6, 1928-1929, č. 3/4 září, s. 73-76.
- Neumannová, Kamilla: Trochu vzpomínání. In Rozpravy Aventina 3/1927, s. 90-91.
- Novák, Arthur: Sumární soud. Vitřinka roč.6/1928-29, s.123-128.
- Novotný, Miloslav: Knihy a osudy. Národní listy – příloha Z kulturního života. 27. října 1929.
- Nový kult, 8/1905.
- Rada, Vlastimil: Za V. H. Brunnerem. Panorama 6, 1928-1929, č. 3 / 4 září, s. 79-84.

- Resler, Kamill: Kamilla Neumannová, vydavatelka Knih dobrých autorů. Marginálie, ročník 18/1944-1946. s.38-44, 82-90.
- Vavřík, Zd: Návštěvou ve staré vile. Rozpravy Aventina 5 – 1929-1930, č. 7, s. 75.
- Šup, Josef: Olšanské vila. Literární noviny č. 9 roč. 13, 1940. s 200-202.
- Winter, Gustav: Sto knih dobrých autorů. Právo lidu 22/1913, č. 28, 11.5. - příloha, s. 1-2.
- Zprávy České grafické edice M. Klikové, in Kryštof Kolumbus: Kolumbův dopis o objevení Ameriky 1493 (1914), s. 29–30. Praha 1914.
- Zprávy Spolku českých bibliofilů v Praze, č. 2/1954.
- Zprávy Spolku českých bibliofilů v Praze. č. 3/1954.

Primární literatura

- Benda, Jaroslav: Léta s umělci. Orbis, Praha 1969.
- Benda, Jaroslav: O letech práce a přátelství. PNP, Praha 1962
- Čapková, Jarmila: Vzpomínky. Torst, Praha 1998. ISBN 80-7215-046-4.
- Dyrnyk, Karel: Typograf o knihách. Polygrafia, Praha 1993. ISBN 80-85285-38-X.
- ed. Hájek, Petr F.: Josef Florian - Staša Jílovská. Vzájemná korespondence 1919-1922. ISBN 80-901498-1-2, 216 s.
- ed. Holý, Jiří – Milada Chlěbcová: Stanislav Kostka Neumann: Konfese a konfrontace I. Básně, fejetony, vzpomínky. Československý spisovatel, Praha 1988.
- Halas, František: Imageny. Československý spisovatel, Praha 1971.
- Karásek ze Lvovic, Jiří: Vzpomínky. Thyrusus, Praha 1994. ISBN 80-901774-0-9.
- Koblíha, František: Arnošt Procházka a jeho poměr k výtvarnému umění. In memoriam Arnošta Procházky, s. 74-79. Moderní revue, Praha 1925.
- kol. autorů: Viktor Dyk, St. K. Neumann, bratři Čapkové. Korespondence z let 1905-1918. ČSAV, Praha 1962

- ed. Krulichová, Marie – Vinařová, Milena: Eduard Bass: Moje kronika. Československý spisovatel, Praha 1985.
- Kubka, František: Na vlastní oči. Československý spisovatel, Praha 1959.
- Mihola, Rudolf: Stanislav Neumann ...odvolávám, o jsem odvolal. Petrklíč 2006. ISBN 80-7229-146-7.
- Neumann, Stanislav Kostka: Vzpomínky. Svoboda, Praha 1948. 162 s.
- Neumann, Stanislav Kostka: Stati a projevy III. Odeon, Praha 1968.
- Neumannová, Božena: Byla jsem ženou slavného muže. Host, Brno 1998. ISBN 80-86055-50-7. 372 s.
- Novák, Arne: Svízele nakladatele – knihomila. Brno 1932.
- Otakar Štorch-Marien: Ohňostroj. Paměti nakladatele II. Aventinum, Praha 1992. ISBN 80-7151-540-X.
- Pilz, Jaroslav: Národní 9. Československý spisovatel, Praha 1969.
- Procházka, Arnošt: Umění a lid. In Meditace. s. 9-20. Kamilla Neumannová, Praha 1912
- Przybyszewski, Stanislaw: Paměti. Korespondence. AURORA, Praha 1997. překlad Jasna Hloušková. ISBN 80-85974-15-0.
- ed. Resler, Kamill: Sborník na památku Karla Dyrynka. Spolek českých bibliofilů, Praha 1951.
- Sánka, Arno: České bilbliofilské tisky II. Brno 1927.
- Seifert, Jaroslav: Všechny krásy světa. Československý spisovatel, Praha 1992. ISBN 80-202-0369-9.
- Šalda, F. X.: Kritické projevy 6. 1905-1907. Melantrich, Praha 1951.

Sekundární literatura

- Augusta, Pavel: Kniha o Praze 3. Milpo, Praha 1994. ISBN 80-901749-0-6.
- Bohatcová, Mirjam a kol.: Česká kniha v proměnách staletí. Panorama, Praha 1990. ISBN 80-7038-131-0.
- Bohatcová, Mirjam: Česká kniha a svět. Artia, Praha 1973.
- Botová, Veronika – Zach, Aleš: Alois Dyk a jeho nakladatelství Emporium. Národní muzeum, Praha 2006. ISBN 80-7036-186-7.
- Černý František a kol.: Dějiny českého divadla III. ČSAV, Praha 1977.
- Jeřábek, Dušan: Česká literatura od konce národního obrození do roku 1918. JU České Budějovice, 1994. ISBN 80-7040-098-6.
- Kautman, František: St. K. Neumann. Člověk a dílo (1875-1917). Academia, Praha 1966.
- Kneidl, Pravoslav: Z historie evropské knihy. Po stopách knih, knihtisku a knihoven. Svoboda, Praha 1989.
- Kopecký, Miloš: Úvod do studia staročeských rukopisů a tisků. SPN, Praha 1978.
- Lenderová, Milena: Zdenka Braunerová. Mladá fronta, Praha 2000. ISBN 80-204-0668-1. s. 114.
- Lifka, Bohumír: Knižní umělec Miloš Klicman. Praha 1940
- Málek, Rudolf – Petrtyl, Miroslav: Knihy a pražané. Orbis, Praha 1964.
- Nejedlá, Jaromíra: Marie Majerová. Melantrich, Praha 1986.
- Novák, Jan V. - Novák, Arne: Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny. Olomouc 1936-1939
- Novotný, Miroslav: Československá krásná kniha. In Československá vlastivěda VII. Sfinx, Praha 1933.
- Papoušek, Vladimír a kol.: Dějiny nové moderny. Academia, Praha 2010. ISBN 978-80-200-1792-5.

- Polívková, Božena – Kybalová, Ludmila: V. H. Brunner, tvůrce české knihy. Nakl. Československých výtvarných umělců, Praha 1961.
- Sak, Robert: „Kniha jako umělecké dílo.“ In sb. Čas secese. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích 2007. s.179-197. ISBN 978-80-7394-049-2.
- Sborník 100 let Spolku českých bibliofilů 1908-2008. Praha 2008. ISBN 978-80-904135-0-4.
- Svatoš, Martin: Viduata tutur in tenebris obscura jacebat. Byla tiskařka Johana Koudelková-Průšová latinskou básnířkou. In ed. Silagiová, Zuzana – Šedinová, Hana – Kitzler, Petr: Donum Magistrae ad honorem Dana Martínkové. Filosofia, Praha 2007. ISBN 978-80-7007-255-4. s. 280-305.
- Šesták, Zdeněk: Jak hřešil Žižkov před sto lety. Academia, Praha 2006. ISBN 80-200-1449-7.
- Švehla, Jaroslav: Jan Otto. Kus historie české knihy. H+H, Jinočany 2002. ISBN 80-7319-010-9.
- Toman, Prokop H.: Zdenka Braunerová. Popisný seznam grafického díla. SNKLU, Praha 1963.
- (ed.) Urban, Otto M. - Merhaut, Luboš: Moderní revue 1894-1925. Torst, Praha 1995. ISBN 80-85639-63-7.
- Vlček, Tomáš: Praha 1900. Panorama, Praha 1986.
- Volf, Josef: Dějiny českého knihtisku do roku 1848. Arthur Novák, Praha 1926.
- Vošahlíková, Pavla: Zlaté časy české reklamy. Karolinum, Praha 1999. ISBN 80-7184-715-1. s. 78.
- Wittlich, Petr: Česká secese. Odeon, Praha 1982.
- Zach, Aleš: Nakladatelská pouť Jiřího Karáska ze Lvovic. Thyrus, Praha 1994. ISBN 80-901774-1-7. s. 52
- Zach, Aleš: Ediční dílo Kamilly Neumannové. Bibliografický soupis k 100. výročí jejího narození a 20. výročí úmrtí. Strahovská knihovna Památníku národního písemnictví, Praha 1976.

- Zach, Aleš: Stopami pražských nakladatelských domů. Thyrus, Praha 1996. ISBN 80-9001774-4-1.

Slovníky

- Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 1-4, Praha 2000-2008.
- Slovník francouzsky píšících spisovatelů. Libri, Praha 2002. ISBN 80-7277-130-2.
- Slovník italských spisovatelů. Libri, Praha 2004. ISBN 80-7277-180-9.
- Slovník polských spisovatelů. Libri, Praha 2000. ISBN 80-7277-005-5.
- Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů. Libri, Praha 2001. ISBN 80-7277-068-3.
- Slovník spisovatelů anglické literatury. Libri, Praha 2003. ISBN 80-7277-131-0.
- Slovník spisovatelů Dánsko, Finsko, Norsko, Švédsko, Forské ostrovy, Island, Nizozemí, Belgie. Odeon, Praha 1967.
- Slovník spisovatelů Španělska a Portugalska. Libri, Praha 1996. ISBN 80-85983-54-0.
- Toman, Prokop: Nový slovník československých výtvarných umělců. Praha 1950.

On-line zdroje

- Dyrnk, Martin: Bibliofilské hnutí v Čechách (geneze, bilance, realita, vize). Přístupno on-line: http://scb.wdr.cz/scb_zpravy_2008-1_vyroci.html [12.12.2010].
- Kolařík, Karel: Knihomil a Knihomol. Nad bibliofilskými časopisy Ludvíka Bradáče. Přístupno on-line: http://scb.wdr.cz/scb_zpravy_2006-1_bradac.html [12.12.2010].
- Šedo, Illa: Plzeň, město krásné knihy. Plzeň 2006. Přístupno on-line: <http://www.bibliofil.cz/plzen2006.pdf> [5.2.2011].